

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Aida Drevinskienė

Edukologijos (specializacija – vaiko teisių apsaugos vadyba) studijų programos

II kurso studentė

**VAIKŲ SMURTO MOKYKLOJE PREVENCIJOS PROGRAMŲ ĮGYVENDINIMO
SITUACIJA (PASVALIO RAJONO ATVEJIS)**

Magistro darbas

Darbo vadovė:
Dr. E. Masiliauskienė

Šiauliai, 2011

TURINYS

SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	6
LENTELIŲ SĄRAŠAS	7
ESMINIŲ SĄVOKŲ ŽODYNĖLIS	8
IIVADAS	10
1. VAIKŲ SMURTAS MOKYKLOJE KAIP SOCIOEDUKACINĖ PROBLEMA	
1.1 Smurto samprata ir rūšys.....	15
1.2 Smurtą aiškinančios teorijos.....	18
1.3 Smurto pasekmės vaiko asmenybės raidai.....	22
1.4 Vaikų smurto mokykloje priežastys ir pasekmės.....	25
2. VAIKŲ SMURTO MOKYKLOJE PREVENCIJA: TEORINĖS PRIELAIIDOS	
2.1 Prevencijos samprata.....	28
2.2 Vaikų smurto prevencijos teorinės koncepcijos.....	30
2.3 Vaikų smurto mokykloje prevencijos kryptys.....	32
2.4 Vaikų smurto mokykloje prevencijos programos	
2.4.1. Vaikų smurto mokykloje prevencinių programų metodologinės nuostatos...34	
2.4.2. Vaikų smurto mokykloje prevencijos programų tikslai ir uždaviniai.....36	
2.4.3. Vaikų smurto mokykloje prevencijos programų įgyvendinimo lygmenys....38	
2.5 Mokyklos bendruomenės vaidmenys vaikų smurto prevencijos kontekste.....	40
2.6 Vaikų smurto mokykloje prevencijos patirtis Lietuvoje ir užsienyje.....	43
3. EMPIRINIO TYRIMO METODOLOGIJA IR METODAI	
3.1. Tyrimo metodologija.....	46
3.2. Tyrimo metodai.....	48
3.3. Tyrimo etika, eiga, imtis.....	51
4. EMPIRINIO TYRIMO REZULTATAI IR ANALIZĖ	
4.1 Kokybinio tyrimo rezultatų analizė	
4.1.1. Vaikų smurto raiška mokykloje ir priemonės smurto prevencinių programų įgyvendinimui.....	55
4.1.2. Vaikų smurto mokykloje koordinavimo grupių veikla.....	58

4.1.3	Vaikų smurto mokykloje prevencinės programos, jų vertinimas ir perspektyvos.....	63
4.2	Kiekybinio tyrimo rezultatų analizė	
4.2.1	Vaikų smurtavimo mokykloje situacija.....	69
4.2.2	Vaikų smurto prevencija mokykloje.....	73
IŠVADOS		83
REKOMENDACIJOS		86
NAUDOTA LITERATŪRA		88
PRIEDAI		

SANTRAUKA

VAIKŲ SMURTO MOKYKLOJE PREVENCIJOS PROGRAMŲ ĮGYVENDINIMO SITUACIJA (PASVALIO RAJONO ATVEJIS)

Magistro darbas

Tyrimo aktualumas. Kriminologiniai, sociologiniai, psichologiniai ir kiti įvairiose šalyse (taip pat ir Lietuvoje) atlikti tyrimai rodo, kad smurtas ir prievarta prieš vaikus yra multidisciplininė problema. Smurto prevencijos sistemoje svarbus vaidmuo tenka pedagoginio pobūdžio priemonėms. Tačiau ugdymo institucijose nėra sukurtos bendros strategijos, kaip spręsti vaikų agresyvaus elgesio problemas. Aišku tik tai, kad būtina visų institucijos bendruomenės narių pagalba, kuri gali efektyviai spręsti vaikų agresyvumo problemą, kvalifikuotai rengti ir įgyvendinti programas, padėsiančias sumažinti vaikų smurtinio elgesio atvejų skaičių.

Tyrimo objektas - vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimas.

Tyrimo tikslas – teoriškai pagrįsti ir empiriškai ištirti vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimo situaciją.

Tyrimo instrumentas. Interviu mokyklos administracijos darbuotojams (direktoriams bei jų pavaduotojams ugdymui) (dalyvavo 5 mokyklų atstovai). Anketinė apklausa mokiniams (dalyvavo 129, 5-10 klasių mokiniai).

Tyrimo metodai: teoriniai, empiriniai, statistiniai.

Išanalizuoti kokybinio ir kiekybinio tyrimo rezultatai rodo, kad Pasvalio rajono pagrindinėse mokyklose vaikų smurto mokykloje prevencijos programos įgyvendinamos tačiau jų kūrimo ir įgyvendinimo procese atsakomybe nepasidalinama. Vaikų smurto prevencijos programos įgyvendinamos vietos (instituciniame, regioniniame) lygmenyse, tačiau dėl lėšų trūkumo nedalyvaujama respublikinėse programose. Prevencijos programose aktyviai dalyvauja vaikai, nesunku į programas įtraukti tėvus, kitų organizacijų darbuotojus. Dauguma vaikų smurtinio elgesio prevencijos programų trumpalaikės, neužtikrinančios ilgalaikio poveikio. Prevenciniai renginiai organizuojami tik kartais. Dažniausiai su vaikais kalbama klasės valandėlių metu, o tokie renginiai kaip filmų prieš smurtą stebėjimas ir aptarimas-nevyksta. Vaikai norėtų didesnės renginių įvairovės, vaikams svarbios dalyvavimo renginiuose skatinimo priemonės.

SUMMARY

THE SITUATION OF IMPLEMENTATION OF PREVENTION PROGRAMS OF SCHOOL VIOLENCE: CASE STUDY OF PASVALYS DISTRICT

Master Thesis

Research relevance. Criminological, sociological, psychological and other kinds of studies that have been conducted in various countries (including Lithuania) show that violence and abuse against children is a multidisciplinary problem. Pedagogical instruments play an important role in the violence prevention scheme. However educational institutions are lacking an overall strategy to deal with the issues concerning aggressive child behaviour. It is clear that all the community members of the institution are required to contribute to an effective solution of the child aggression problem, qualified preparation and implementation of programmes aimed at reducing the number of child violence cases.

The subject of the research: the implementation of school violence prevention programs for children.

The Aim of the research: to provide a theoretical basis for and to conduct an empirical research of the situation concerning the implementation of school violence prevention programmes.

Research instrument. An interview with the school executives (principals and their deputies for education), a survey interview (respondents: representatives from 5 schools), and a questionnaire survey of students (respondents: 129 Form 5-10 students).

Research methods: theoretical, empirical, and statistical.

The findings of the qualitative and quantitative research show that school violence prevention programs for children are under implementation at the basic schools of Pasvalys district however the responsibility for their development and implementation is not shared and the biggest load rests with the deputy head for education and the teachers. Violence prevention programs for children are launched at the local (institutional, regional) level. They cannot participate in republican programs because of lack of funds. Children are active participants in prevention programs, also parents and personnel from other organizations can be easily engaged. Most of violence prevention programs for children are short-term and do not offer long-term effects. Prevention activities are organised on an occasional basis. In most cases, discussions with children take place during class meetings whereas activities such as anti-violence video watching and discussion are absent. Children would like to have a bigger variety of events and incentives for participation in events are important to them. The respondents believe that tightening up of the school internal procedure, permanent organisation of interesting prevention events, and involvement of students identified as aggressive into them would help a lot in dealing with violence at school.

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Smurtinio (agresyvaus) elgesio teorijos.....	18
2 pav. Smurtinio elgesio pasireiškimas (pagal K. A. Dodge,1999).....	21
3 pav. Empirinio tyrimo etapai.....	52
4 pav. Vaikų smurto mokykloje prevenciją reglamentuojantys dokumentai.....	56
5 pav. Vaikų smurto prevencijos programos.....	63
6 pav. Vaikų smurtavimo vietos.....	70
7 pav. Vaikų smurto formos.....	71
8 pav. Laikas, kada vaikai smurtauja.....	72
9 pav. Vaikų reakcijos, pastebėjus vaikų smurtavimą.....	74
10 pav. Bendraamžių reakcijos, pastebėjus smurtavimą mokykloje.....	75
11 pav. Mokytojų elgesys pastebėjus smurtaujančius vaikus.....	76
12 pav. Renginiai, organizuojami kovai su smurtu.....	78

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Vaikų smurto socialinės pedagoginės prevencijos ugdymo institucijose lygmenys.....	38
2 lentelė. Mokyklos bendruomenės veikla ir vaidmenys vykdant smurto prevenciją mokykloje.....	42
3 lentelė. Tyrimo dalyvių charakteristika.....	54
4 lentelė. Vaikų smurto mokykloje formos.....	55
5 lentelė. Vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimo priemonės.....	57
6 lentelė. Vaikų smurto prevencijos mokykloje koordinavimo grupių dalyviai.....	59
7 lentelė. Vaikų smurtinio elgesio mokykloje koordinavimo grupės veiklos metodai.....	62
8 lentelė. Vaikų smurto mokykloje prevencijos programų įgyvendinimo vertinimas.....	64
9 lentelė. Vaikų smurto mokykloje prevencijos programų kūrimo ir įgyvendinimo perspektyvos..	67
10 lentelė. Smurto prevencijos apibrėžtis.....	73
11 lentelė. Vaikų mokytojai ir pagalbinkai kovojant su smurtu mokykloje (vaikų nuomonė).....	77
12 lentelė. Renginiai, padedantys kovoti su vaikų tarpusavio smurtavimu mokykloje (vaikų nuomonė).....	79
13 lentelė. Priemonės, padedančios kovoti su vaikų smurtavimu mokykloje (vaikų nuomonė).....	81

ESMINIŲ SAŲOKŲ ŽODYNĖLIS

Vaikas – pagal Lietuvos Respublikos įstatymus asmuo iki 18 metų (LR Vyriausybės nutarimas „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metams patvirtinimo“, 2008).

Smurtautojas – asmuo, panaudojęs seksualinę ar fizinę prievartą prieš vaikus ir (ar) sukėlęs vaikui fizinį skausmą, sunkių psichologinių išgyvenimų (LR Vyriausybės nutarimas „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metams patvirtinimo“, 2008).

Prevencija – veikla, skirta nusikalstamo elgesio rizikai mažinti, imantis visuomenės švietimo, informavimo priemonių, neleidžiančių atsirasti smurtui prieš vaikus (LR Vyriausybės nutarimas „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metams patvirtinimo“, 2008).

Intervencija – visuma aktyvios terapijos ir kitų kompleksinės pagalbos priemonių, taikomų nukentėjusiems nuo visų formų smurto vaikams, jų šeimos nariams ir kitiems artimiesiems (draugams, bendramoksliams ir panašiai), taip pat smurtautojams, siekiant grąžinti juos į normalų gyvenimą (LR Vyriausybės nutarimas „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metams patvirtinimo“, 2008).

Postvencija – visuma kompleksinės pagalbos priemonių, taikomų nukentėjusiems nuo visų formų smurto vaikams, jų šeimos nariams ir kitiems artimiesiems (draugams, bendramoksliams ir panašiai), taip pat smurtautojams, siekiant apsaugoti juos nuo lėtinių išgyvenimų, mažinti riziką jiems patekti į vidinio ir išorinio smurto aplinką, greičiau grąžinti juos į normalų gyvenimą (LR Vyriausybės nutarimas „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metams patvirtinimo“, 2008).

Emocinis smurtas prieš vaikus – tai judėjimo laisvę ribojantys veiksmai, nuvertinimo, menkinimo, žeminimo, šmeižimo, padarymo atpirkimo ožiu, grasinimo, gąsdinimo, atskyrimo, kvailinimo ir kitokie ne fizinio kontakto priešiški elgsenos modeliai, keliantys ar sudarantys sąlygas sukelti žalą vaiko fizinei, emocinei, psichinei, dvasinei, moralinei ar socialinei sveikatai ir vystymuisi. Šie veiksmai yra sąmoningai atliekami asmens, turinčio tiesioginę valdžią, galią vaiko atžvilgiu ar vaiko pasitikėjimą (Karmaza, Grigutyte ir kt., 2007)

Fizinis smurtas prieš vaikus – tai tų asmenų, kurie yra atsakingi už vaiką, turi jo pasitikėjimą ar santykinę valdžią jam ir galimybę jį kontroliuoti, faktinę ar potencialią fizinę žalą vaikui keliantys veiksmai sąveikaujant (arba nesąveikaujant) su juo (Karmaza, Grigutyte ir kt., 2007).

Seksualinis smurtas prieš vaikus – tai priklausomų raidos požiūriu vaikų ir paauglių įtraukimas į seksualinę veiklą, kuriai jie nėra pakankamai subrendę, kurią ne visai suvokia, į kurią nesugeba tinkamai reaguoti, kuri pažeidžia socialinius tabu ir kuria tvirkintojas siekia patenkinti savo seksualinius poreikius ar gauti su šia sritimi susijusį pelną (Karmaza, Grigutyte ir kt., 2007).

Ekonominis smurtas prieš vaikus - tai sudėtinga smurto forma, pasižyminti tam tikra specifika, nes jos padariniai nėra akivaizdžiai pastebimi visuomenės nariams. Esant ekonominio smurto apraiškoms, vienas iš partnerių iš kito atima galimybę tvarkyti šeimos biudžetą, turėti lėšų ir teisių jas tvarkyti savo nuožiūra ir t.t. Daugumos visuomenės narių nuomone, ekonominė prievarta nėra itin paplitusi. Manoma, jog ši prievartos rūšis gali būti priskiriama prie psichologinės, kaip neišvengiama tuo atveju, jei asmuo nedirba ir yra priklausomas (Karmaza, Grigutyte ir kt., 2007).

Prevencinė programa – tai pedagogų, mokinių ir kitų mokyklos bendruomenės narių sukurta ir vykdoma programa, orientuota į drausmę ir deramą mokinio elgesį, alternatyvias mokyklas ir bendradarbiavimą su policija ir kitomis reikalingomis institucijomis (Karmaza, Grigutyte ir kt., 2007).

IVADAS

Temos aktualumas. Smurtas - tai reiškinys, apimantis įvairiausias žmonių santykiuose egzistuojančias nepageidaujamo ir negalimo elgesio formas: žodžius, gestus, veiksmus prieš kitą žmogų, siekiant jį pažeminti, įskaudinti, priversti daryti tai, ko jis nenori, manipuliuoti juo, sukelti jam skausmą. Kriminologiniai, sociologiniai, psichologiniai ir kiti įvairiose šalyse (taip pat ir Lietuvoje) atlikti tyrimai rodo, kad smurtas ir prievarta prieš vaikus yra multidisciplininė problema. Šį reiškinį lemia įvairaus lygmens (individo ir aplinkos) ir įvairaus pobūdžio (socialinio, psichologinio, biologinio, medicininio ir kt.) veiksnių bei priežasčių kompleksas, tam tikra jų sistema. Todėl smurto prevencija ir jį patyrusių vaikų rehabilitacija gali būti veiksminga tik tuo atveju, jeigu bus užtikrintas visais lygiais ir požiūriais suderintas poveikis vaikui ir šeimai socialinių, teisinių, moralinių, medicininių, pedagoginių, taip pat informacinių, organizacinių, institucinių, finansinių išteklių ir kitų priemonių visuma.

A. Dapšio, G. Sakalausko (2005) teigimu, iki šiol dar galima pastebėti perspektyvos neturinčią tendenciją, pagal kurią aktyvinant „kovą“ su smurtu prieš vaikus pirmiausia apeliuojama vien į baudžiamųjų (represinių) priemonių griežtinimą. Atrodytų, kad dabar ši tendencija pagrįstai keičia kryptį ir valstybės politika orientuojasi į kompleksinį požiūrį – smurto priežasčių prevenciją, socialinę pagalbą vaikams, smurtą patyrusių reabilitacijos priemones. Kovai su vaikų smurtavimu valstybiniu lygiu ratifikuota Jungtinių Tautų Vaiko teisių Konvencija (1995), priimti Lietuvos Respublikos Seimo bei Vyriausybės atitinkami teisės aktai: Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996), Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2003), Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija (2003), jos įgyvendinimo strategijos bei priemonės, Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams programa 2008-2010 metams, kiti įstatymai bei jų projektai. Imtasi analitinių bei praktinių priemonių ir iniciatyvų šiems ir kitiems teisės aktams įgyvendinti. Viena tokių iniciatyvų – specialistų (ekspertų) darbo grupės parengta Smurtą patyrusių vaikų reabilitacijos koncepcija (2004).

J. Gilligan (2007), N. Grigutytės, E. Karmazos, S. Kenerienės (2004) ir kituose moksliniuose darbuose pabrėžiama, kad mokinių smurtas mokykloje – vis didėjantis daugialypis ir daugiabriaunis reiškinys, iššaukiantis pačius įvairiausius atgarsius – ne tik pasibaisėjimą, pasibjaurėjimą, išižeidimą, bet kartais ir susižavėjimą, susijaudinimą ar pasigėrėjimą smurtaujančiųjų „šaunumu“. Kadangi smurtas ugdymo įstaigose – šiuo metu viena didžiausių problemų Lietuvoje ir pasaulyje ir visuomenėje vos ne kasdien girdime apie vienaip ar kitaip vaiką žalojančią elgesį, patiriamą fizinę, emocinę, ekonominę ar seksualinę žalą, tyrėjai (Grigutytė, Karmaza, Kenerienė, 2004; Dapšys, Sakalauskas, 2005; ir kt.) teigia, kad svarbus vaidmuo smurto prevencijos sistemoje tenka ir pedagoginio pobūdžio priemonėms. Jos turėtų

gryninti ir tobulinti smurto prieš vaikus prevencijos sistemos tikslus, pagrindines kryptis, funkcijas, skatinti prevencinių programų dalyvius, numatyti jų veiklos kryptis bei padėti pasiekti norimų rezultatų.

Temos iširtumas. Vaikų smurto ir smurto prevencijos klausimais rašė daugelis Lietuvos, ir užsienio autorių. Smurto reiškinių ir pagalbą smurtą patiriantiems vaikams, prevencinio darbo grupių veiklą moksliniuose straipsniuose analizuoja C. Monahon (1993), K. Wooden (1995), J. Hyde, T. Hulse (2004), Ž. Arlauskaitė (2007). V. Adaškevičienė, J. Baltrušaitienė, O. Užparaitė (2005), N. Bražienė, D. Mockienė (2007) pateikia rekomendacijas dėl vaikų socializacijos ir t.t.. Analizuotas ir smurto prevencijos programų įgyvendinimas (Grigutytė, Karmaza, Kenerienė, 2004; Braslauskienė, Jonutytė, 2005; Girdvainis, Pocevičienė, 2009 ir kt.). Minėtų autorių mokslo darbuose teigiama, kad ugdymo institucijose nėra sukurtos bendros strategijos, kaip spręsti vaikų agresyvaus elgesio problemas, tačiau aišku, kad būtina visų institucijos bendruomenės narių pagalba. Ir Lietuvos, ir užsienio šalių tyrėjai (Grigutytė, Karmaza, Kenerienė (2004), Adaškevičienė, Baltrušaitienė, Užparaitė (2005), Gilligan (2007), ir kt.) sutinka, kad tik tinkamai ir tikslingai organizuota bendruomenė gali efektyviai spręsti vaikų agresyvumo problemą ugdymo institucijose – kvalifikuotai rengti ir įgyvendinti efektyvias programas, padėsiančias sumažinti vaikų smurtinio elgesio atvejų skaičių.

Tyrimo problema. Mokslinės literatūros analizė rodo, jog stokojama mokslinių tyrimų, kuriuose būtų analizuojami įvairūs vaikų smurto prevencijos mokykloje aspektai, smurto programų efektyvumas, mokyklos bendruomenės narių požiūris į prevencinę veiklą ir pan.

Todėl atliekant šį tyrimą, yra formuluojamas toks probleminis klausimas – kaip mokykloje įgyvendinamos vaikų smurto prevencijos programos?

Tyrimo objektas - vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimas

Tyrimo hipotezė – tikėtina, kad mokykloje vaikų smurto prevencinės programos įgyvendinamos epizodiškai t.y. nėra vieningos sistemos ir tai daroma atskiromis mokyklos bendruomenės narių iniciatyvomis.

Tyrimo tikslas – teoriškai pagrįsti ir empiriškai ištirti vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimo situaciją.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti pedagoginę, psichologinę, teisinę literatūrą ir teoriškai pagrįsti vaikų smurtą mokykloje kaip socioedukacinę problemą bei atskleisti vaikų smurto mokykloje prevencinių programų kūrimo ir įgyvendinimo teorinius – metodologinius pagrindus.
2. Išsiaiškinti mokyklų vadovų nuomonę apie vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimą mokyklose.

3. Atskleisti vaikų nuomonę apie smurtavimo mokykloje situaciją ir sužinoti kokių priemonių imasi mokykla kovodama su smurtu.
4. Apibendrinti teorinio bei empirinio tyrimo rezultatus, atskleidžiant vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimo situaciją ir numatant jų įgyvendinimo tobulinimo galimybes.

Tyrimo metodologija. Tyrimas yra grindžiamas tokiomis teorijomis:

Socialinio išmokimo teorija (Bandura, 1997), teigia, kad agresija (smurtas) yra specifinės socialinio elgesio forma, kuri yra išmokstama ir naudojama lygiai taip pat, kaip ir visos kitos socialinio elgesio formos. Pirmiausia vaikai agresyviai elgtis išmoksta iš tiesioginės patirties, už parodytą smurtą ar išreikštą agresiją sulaukdami vienokio ar kitokio pastiprinimo. Vaikai išmoksta agresyviai elgtis matydami neigiamus pavyzdžius savo aplinkoje, kurioje veikia: mokosi, leidžia laisvalaikį, bendrauja, užsiima jiems patinkančia veikla. Prevencinė veikla – kuo puikiausias akstinas kovojant su šiuo agresyviu elgesiu, nes tik matydami mokiniai, jog su šiuo reiškiniu kovojama, jam priešinamasi, tai įgalins ir vaikų elgesio pasikeitimus.

Socialinio konstruktyvizmo teorija (Berger, Luckmann, 1999) – kiekvienas vaikas konstruoja savo individualų supratimą apie pasaulį, patirdamas, vertindamas ir interpretuodamas, siedamas tas interpretacijas su ankstesnėmis turėtomis interpretacijomis ir patirtimi. Agresyviai elgtis išmokstama iš tiesioginės patirties, iš to ką vaikas mato, girdi, kas vyksta jo aplinkoje, todėl per prevencinę veiklą vaikas mokykloje gali susiformuoti kitokius elgesio modelius, agresyvų elgesį pakeičiant pozityviu.

Kognityvinė teorija (Kohlberg, 1984) pabrėžia kiekvieno vaiko (individo) aktyvaus mąstymo reikšmę tolesniems jo veiksams: mąstydamas individas priima savo pasaulį, save patį bei atitinkamai kuria naujus elgesio būdus. Gyvenimo įvykiai ir turima vaiko patirtis yra interpretuojami pagal savitą sistemą. Neigiami elgesio modeliai vaiko sąmonėje gali įtakoti vaiko agresyvų elgesį, t.y. jei su vaiku elgiamasi agresyviai, šurkščiai, vaikui priekaištaujama, jis nuolat užgauliojamas, tai jis tokį elgesį priims kaip „savaiame suprantamą“ reiškinį ir nieko blogo tame neižvelgs, savo patirtį taikys tolimesniuose savo veiksmuose. Taigi prevencinės programos, vykdomos mokykloje, gali pagilinti vaikų žinias apie smurtą, formuoti nuostatas, kad smurtas – neigiamas reiškinys, todėl jo turėtų būti kuo mažiau.

Tyrimo metodai:

- *Teoriniai* – mokslinės literatūros bei dokumentų analizė, kurios tikslas pagrįsti vaikų smurtą kaip socioedukacinę problemą bei atskleisti vaikų smurto mokykloje prevencijos teorinius-metodologinius pagrindus.

- *Empiriniai* - vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimo galimybių mokyklose tyrimui buvo pasirinkti šie metodai: mokyklos administracijos darbuotojų (direktorių bei jų pavaduotojų ugdymui) apklausa interviu metodu bei moksleivių anketavimas. Interviu ir anketavimu buvo siekiama ištirti vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimo situaciją.
- *Statistiniai* – atlikta duomenų analizė, siekiant apibendrinti, susisteminti empirinio tyrimo metu gautus rezultatus.

Tyrimo imtis ir organizavimas. Pasiruošimas mokyklų administracijos darbuotojų (interviu) bei mokinių (anketinei) apklausoms vyko 2010 m. vasario - birželio mėn. Tyrimas buvo vykdomas 4 Pasvalio rajono mokyklose ir 1 Pasvalio miesto mokykloje.

Mokyklos administracijos darbuotojų apklausoje interviu metodu dalyvavo 5 mokyklų administracijos atstovai – 2 direktoriai ir 3 pavaduotojos ugdymui.

Anketinės apklausos metu buvo apklausti 129 (5-10 klasių) mokiniai, besimokantys 5 Pasvalio rajono bei miesto mokyklose. Mokiniai anketinei apklausai atrinkti atsitiktinės atrankos būdu.

Darbo etapai. Tyrimas vyko šiais etapais:

I etapas - 2009 m. spalio mėn. – 2010 m. sausio mėn. Mokslinės literatūros ir dokumentų turinio analizė.

II etapas 2010 m. vasario mėn. – 2010 m. birželio mėn. Pasirengimas empiriniam tyrimui: anketų ir interviu klausimyno parengimas.

III etapas 2010 m. rugsėjo mėn. – 2011 m. vasario mėn. Empirinis tyrimas: interviu ir anketinė apklausa.

IV etapas 2011 m. kovo mėn. – balandžio mėn. Ekspertų interviu ir mokinių anketinės apklausos duomenų analizė ir interpretacija

V etapas 2011 m. balandžio mėn. – gegužės mėn. Išvadų ir rekomendacijų rengimas

Darbo teorinis ir praktinis reikšmingumas. Vaikų smurto, smurto prevencijos, prevencijos programų įgyvendinimo klausimais rašė daugelis Lietuvos, ir užsienio autorių. Tačiau mokslinės literatūros analizė rodo, jog stokojama mokslinių tyrimų, kuriuose būtų analizuojami įvairūs vaikų smurto prevencijos mokykloje aspektai, programų plusai bei minusai, smurto programų efektyvumas, mokyklos bendruomenės narių požiūris į prevencinę veiklą ir pan. Todėl šis tyrimas gali prisidėti prie vaikų smurto mokykloje prevencijos programų kai kurių aspektų problematikos išryškavimo, jų įgyvendinimo situacijos atskleidimo tiek šalies, tiek to regiono, kuriame buvo atliktas tyrimas, mastu.

Gauti tyrimo rezultatai padėjo nustatyti vaikų smurto mokykloje prevencijos programų įgyvendinimo situaciją tirtose mokyklose. Įvertintos problemos ir perspektyvos tobulinant tolimesnę smurto prevencinę veiklą, kurios mokyklos administracijai, pedagogams leis tikslingiau organizuoti agresyvaus elgesio programas, numatyti efektyvesnes vaikų smurto mokykloje prevencijos programų įgyvendinimo priemones, nuosekliau ir sistemiškiau įgyvendinti jas.

Darbo struktūra: Magistro baigiamąjį darbą sudaro tokios struktūrinės dalys: įvadas, keturi skyriai, išvados ir prevencinės veiklos modelis, literatūros sąrašas bei priedai. Baigiamajame magistro darbe pateikta 13 lentelių, 12 paveikslų. Bendra darbo apimtis 93 lapai (be priedų).

1. VAIKŲ SMURTAS MOKYKLOJE KAIP SOCIOEDUKACINĖ PROBLEMA

Pirmajame magistro darbo skyriuje bus aptarti smurto kaip socioedukacinės problemos teoriniai aspektai, t.y. analizuojamos įvairių Lietuvos ir užsienio tyrėjų išskiriamos smurto apibrėžtys, išsamiai analizuojamos smurto prieš vaikus pasekmės asmenybės raidai, identifikuojamos smurto rūšys, kiekviena jų charakterizuojama. Vaikų smurtavimo prielaidų teorinis pagrindimas svarbus suvokiant, moksleivių smurto prevencinių programų, vykdomų mokyklose, reikšmingumą.

1.1. Smurto samprata ir rūšys

Plačiąja prasme smurtas apibūdinamas kaip fizinė, psichologinė, emocinė, seksualinė prievarta bei žmogaus nepriežiūra. A. Dapšio, G. Sakalausko (2005), D. Kabašinskaitės (2002) ir kt. teigimu, smurto reiškinys egzistavo visais laikais, visose visuomenėse ir valstybėse bei teisės sistemose.

A. Markevičienė, V. Blažys (2000, 26 psl.) teigia, kad „smurtas – tai fizinės ar emocinės kančios, sužalojimas panaudojant jėgą, turint tikslą ką nors fiziškai ar psichologiškai paveikti, prievartinis asmens laisvės suvaržymas, stipriai įtakojantis normalią egzistenciją“. J. Gilligan (2007), analizuodamas minėtą reiškinį, pabrėžia, kad smurtas – daugialypis ir daugiabriaunis reiškinys, iššaukiantis pačias įvairiausias reakcijas – pasibaisėjimą, pasibjaurėjimą, įsižeidimą, susižavėjimą, susijaudinimą ar pasigėrėjimą kitų šaunumu.

Smurtą prieš vaikus mokslininkės A. Kurienė, R. V. Pivorienė (2000) apibūdina kaip vaiką žalojančią elgesį, kai patiriama fizinė, emocinė, ekonominė ar seksualinė žala, atsirandanti dėl kito asmens netinkamo elgesio, pagrindinių vaiko poreikių netenkinimo, jėgos vartojimo prieš vaiką. Panašiai smurtas apibrėžiamas ir teisės aktuose. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos (toliau - LR) Vyriausybės nutarime „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metams programos patvirtinimo“ (2008) smurtas prieš vaikus traktuojamas kaip visos seksualinės prievartos, apleistumo ar aplaidžios vaiko priežiūros, kitokio jo išnaudojimo fizinės ir (ar) emocinio blogo elgesio, sukeliančio faktinę ar potencialią žalą vaiko sveikatai, išlikimui, raidai ar orumui, formos. Kaip nurodo V. Justickis (2007), smurto sąvokos apibrėžtis šiandien vis dar plėtojama dėl visuomenėje vykstančių pokyčių, kurie liudija, kad visuomenė tampa jautresnė skirtingoms prievartos apraiškoms.

Mokslinėje literatūroje (Sruoga, Jakubkaitė, 2002; Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007 ir kt.) išskiriamos keturios vaikus žalojančio elgesio - smurto rūšys:

- fizinis smurtas;
- psichologinis (emocinis) smurtas;
- seksualinis smurtas;
- ekonominis smurtas;

Fiziniu smurtu, tyrėjų (Sruogos, Jakubkaitės, 2002; Karmazos, Grigutytės, Karmazės, 2007) teigimu, vadinamas toks elgesys, kai fizinė jėga naudojama siekiant sukelti skausmą ar diskomfortą, kai žalojamas vaiko kūnas, dažniausiai tose vietose, kurias slepia drabužiai. Prie fizinio smurto dar priskiriamas vaiko nugirdimas, pratinimas prie narkotikų. Vaikai gali būti mušami lazda, ranka, diržu ar kitais daiktais, spardomi, purtomi, mėtomi, draskomi, žnaibomi, tampomi už plaukų, pririšami, užrakinami, smaugiami. Dažniausiai vartojamas fizinis smurtas prieš vaikus - mušimas koku nors daiktu, mušimas per veidą, tampymas už plaukų. LR Vyriausybės nutarime „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metams programos patvirtinimo“ (2008) **fizinis smurtas prieš vaikus** traktuojamas kaip faktinę ar potencialią fizinę žalą vaiko sveikatai sukeliantys veiksmai, sąveikos (ar jos nebuvimo) su vaiku metu. Fizinio smurto veiksmų pobūdis gali būti įvairus: smūgiai, mušimas, žalojimas ir kitoks poveikis vaiko kūno išoriniam paviršiui ir vidaus organams, naudojant fizinę jėgą, šaltąjį ar šaunamąjį ginklą arba kitus daiktus, skysčius, medžiagas ir kita.

Emocinis smurtas (kitai dar vadinamas psichologiniu smurtu) - tai veiksmai, apribojantys judėjimo laisvę, nuvertinantys, menkinantys, žeminantys vaiką. Įvairūs grasinimai, šmeižtas, atskyrimas, kvailinimas ar kitokie ne fizinio kontakto priešiški elgsenos modeliai, sudarantys sąlygas kilti ar keliantys žalą vaiko fizinei, emocinei, psichinei, dvasinei, moralinei bei socialinei sveikatai ir vaiko vystymuisi, - nurodo E. Karmaza, N. Grigutytė, E. G. Karmazė (2007). LR Vyriausybės nutarime „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metams programos patvirtinimo“ (2008), **emocinis smurtas prieš vaikus** traktuojamas kaip nuvertinimo, menkinimo, žeminimo, šmeižto, grasinimo, gąsdinimo, atskyrimo, kvailinimo ar kitokie ne fizinio kontakto priešiški elgsenos modeliai, judėjimo laisvę apribojantys veiksmai, sukeliantys ar sudarantys sąlygas sukelti žalą vaiko fizinei, emocinei, psichinei, dvasinei, moralinei ar socialinei sveikatai ir raidai. Emocinė prievarta gali būti įvairių formų: nuolatinė kritika, šauksmai, patyčios, jausmų nepaisymas, žeminimas ir kita. I. Leliūgienės (2002) ir kitų tyrėjų teigimu, psichologinis smurtas veda vaiką į labai skaudžius vidinius išgyvenimus, nusivylimą, nepilnavertiškumo jausmą, depresiją, nepakeliamą skriaudą.

Pačia sunkiausia smurto prieš vaikus forma, turinčia skaudžiausias pasekmes vaiko raidai A. Markevičienė, V. Blažys (2000) įvardija **seksualinį smurtą**. N. Grigutytė, E. Karmaza, S. Kenerienė (2004) aiškina, kad nors seksualinė prievarta dažnai suprantama ir aiškinama kaip lytinio akto su vaiku

atlikimas ar mėginimas išprievartauti, seksualinis smurtas apima ir daugelį kitų veiksmų, tokių kaip vaiko skatinimas žiūrėti erotinio turinio filmus, pornografinius žurnalus, atvirą kalbėjimą apie seksą norint sukelti vaiko susidomėjimą, lytinių organų lietimą, dirginimą ar vaiko vertimą liesti suaugusiojo ar kito bendraamžio lytinius organus, vaiko įtraukimą į prostituciją ar išnaudojimą pornografijos tikslais. Dar platesnę sampratą apie seksualinį vaikų išnaudojimą pateikia PSO (Pasaulinė sveikatos organizacija) akcentuodama, kad seksualinis vaikų išnaudojimas apibrėžiamas kaip vaiko įtraukimas į seksualinę veiklą, kuriai jis nėra pakankamai subrendęs, pajėgus suvokti, įvertinti ir duoti sutikimą, kuri pažeidžia visuomenės įstatymus ar socialinius tabu. Seksualinė prievarta yra veiksmai, vykstantys tarp vaiko ir suaugusiojo arba kito vaiko, kuris yra vyresnis ar labiau subrendęs ir atsakomybe, pasitikėjimu ar jėga pranašesnis už vaiką; tai veikla kuria tvirkintojas siekia patenkinti savo seksualinius poreikius arba gauti pelno.

Analizuojant smurtą plačiaja prasme literatūroje dar sutinkama ir kita smurto rūšis - **ekonominis smurtas**. Tyrėjų (Sruogos, Jakubkaitės, 2002; Karmazos, Grigutytytės, Karmazės, 2007) teigimu, tai sudėtinga smurto forma, pasižyminti tam tikra specifika, nes jos padariniai nėra akivaizdžiai pastebimi visuomenės nariams. Esant ekonominio smurto apraiškoms, vienas iš partnerių iš kito atima galimybę tvarkyti šeimos biudžetą, turėti lėšų ir teisių jas tvarkyti savo nuožiūra ir t.t. Daugumos visuomenės narių nuomone, ekonominė prievarta nėra itin paplitusi. Manoma, jog ši prievartos rūšis gali būti priskiriama prie psichologinės, kaip neišvengiama tuo atveju, jei asmuo nedirba ir yra priklausomas. Kadangi magistro baigiamajame darbe smurtas prieš vaikus analizuojamas mokyklos, kaip švietimo institucijos kontekste, ekonominio smurto klausimas čia nebus plačiau nagrinėjamas.

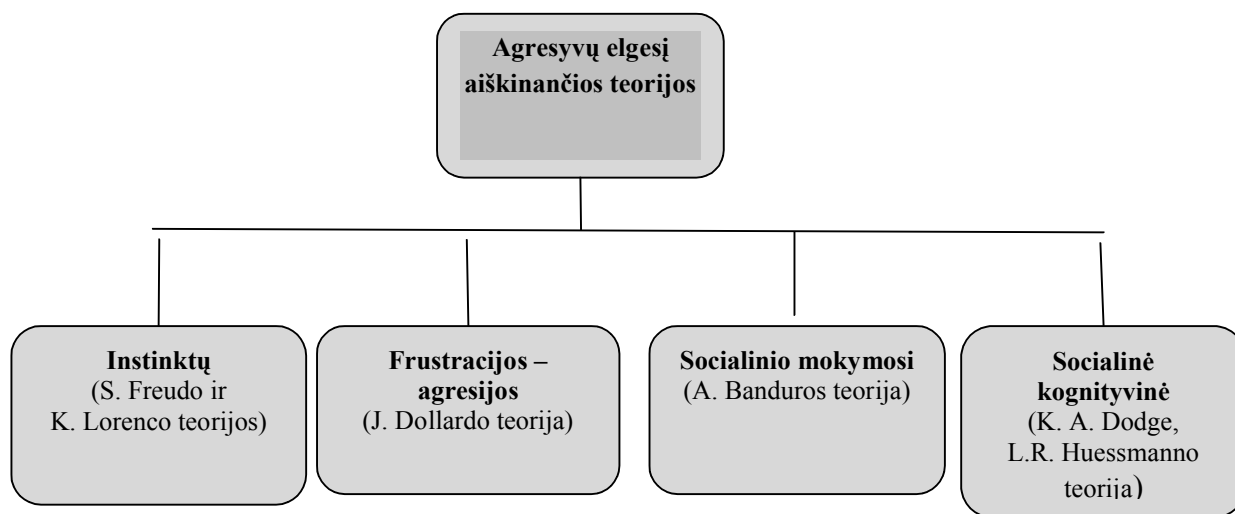
Šiame darbe analizuojama mokinių smurto prevencinių programų įgyvendinimo problematika, todėl *tikslinga aptarti ir smurto ugdymo įstaigose sąvoką bei minėto reiškinių ypatumus*. Tyrėjų (Karmazos, Grigutytytės, Karmazės, 2007; Bukšnytės, Kitrio, 2007 ir kt.) teigimu, **smurtas ugdymo įstaigose** – šiuo metu viena didžiausių problemų Lietuvoje ir pasaulyje. Visuomenėje vos ne kasdien girdime apie vienaip ar kitaip vaiką žalojančią elgesį, patiriamą fizinę, emocinę, ekonominę ar seksualinę žalą, atsirandančią dėl kitų asmenų – klasiokų, vyresnių mokinių ar kt. netinkamo elgesio, jėgos vartojimo prieš mažesnę ar silpnesnę vaiką. Minėtų autorių (Karmazos, Grigutytytės, Karmazės, 2007) teigimu, sąvoką „smurtas mokykloje“ mokiniai, mokinių tėvai ir pedagogai ar kiti mokyklos bendruomenės atstovai supranta skirtingai. Mokiniai smurtą interpretuoja kaip kaulų lūžimą, dantų išmušimą, kraują, tekantį dėl patirtų sužalojimų. Lengvus apsisistumdymus, gąsdinimus, prasivardžiavimą moksleiviai retai kada priskiria smurtiniams nusikaltimams. Dalis mokinių tėvų smurtui nepriskiria fizinių bausmių ir net patys siūlo mokytojams jas taikyti tais atvejais, kai mokiniai elgiasi netinkamai – neklauso pedagogų, nesimoko ir t.t.

Pedagogai, apibrėždami smurtą, čia priskiria ir mokinių nepaklusimą mokytojų nurodymams. Taigi, galima teigti, jog smurtas mokykloje – tai prievartos pasireiškimas tarp ugdymo institucijos bendruomenės narių, kuris pažeidžia mokyklos edukacinius tikslus ir pagarbaus požiūrio vienas į kitą nuostatas.

Teoriniame smurto sąvokos apibrėžties kontekste išskirtina tai, kad smurtas yra fizinė, psichologinė, emocinė, seksualinė prievarta bei žmogaus nepriežiūra. Tai fizinės ar emocinės kančios, sužalojimas panaudojant jėgą, turint tikslą ką nors fiziškai ar psichologiškai paveikti, prievartinis asmens laisvės suvaržymas, stipriai įtakojantis normalią egzistenciją. Apibendrinant analizuotas smurto definicijas, smurto klasifikaciją, akivaizdu, kad sąvoka „smurtas“ apima įvairiausias žmonių santykiuose, taip pat ir mokyklos aplinkoje egzistuojančias nepageidaujamo ir negalimo elgesio formas: žodžius, gestus, veiksmus prieš kitą žmogų, siekiant jį pažeminti, įskaudinti, priversti daryti tai, ko jis nenori, manipuliuoti juo, sukelti jam skausmą.

1.2. Smurtą aiškinančios teorijos

Smurtą, kaip ir bet kurį elgesį ar bet kurią ligą, J. Gilligan (2002) teigimu, lemia daugybė priežasčių, t.y. jis yra įvairių biologinių, psichologinių bei socialinių veiksnių, arba kintamųjų sąveikos rezultatas. Kiekvienas iš šių veiksnių gali arba didinti, arba mažinti smurto paplitimą. Šiuo metu pasak A. Suslavičiaus, G. Valicko (1999) egzistuoja keturios populiariausios smurto prigimtį ir atsiradimą aiškinančios teorijos ir jų versijos: instinktų, frustracijos – agresijos, socialinio mokymosi bei socialinė kognityvinė (žr.1 pav.).

1 pav. **Smurtinio (agresyvaus) elgesio teorijos**

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis paveiksle minimų mokslininkų darbais

Paminėtina, kad lietuvių autorių (Suslavičiaus, Valicko, 1999; Braslauskienės, Jonutytės, 2005 ir kt.), smurtinis elgesys dažnai vadinamas agresyviu elgesiu, o smurto sinonimas yra agresija. Todėl magistro baigiamajame darbe apibūdinamos smurto prigimtį ir atsiradimą aiškinančios teorijos, o aiškinant smurto poveikį asmenybės raidai, *lygiagrečiai bus naudojamos sąvokos smurtas ir agresija*.

Mokslininko K. Lorenzo (1999) teigimu, žmogaus prigimtis nėra labai bloga. Tačiau jis savo protu ir darbu pernelyg pakeitė natūralias gyvenimo sąlygas, dėl to agresijos instinktas kartais ir sukelia tokias pražūtingas pasekmes. Instinktų teorijos atstovas K. Lorenzas (1999) dar teigia, kad agresija ir smurtas žmogui yra **įgimta**, nors ir įmanoma visuomenėje smurto pasireiškimą sumažinti arba kontroliuoti.

S. Freudas (1999) rašė, jog smurtas ir agresija kyla dėl įgimtų instinktų. Agresija pasireiškia tokiais atvejais, kai blokuojami gyvenimo instinkto impulsai (seksualinė energija). Vėliau, pasak R. Braslauskienės, I. Jonutytės (2005), S. Freudas (1999) pakeitė nuomonę ir kildino agresiją iš destruktijos (mirties) instinkto. Tai taip vadinamoji **potraukio (arba instinkto) teorija**, kurioje agresijos instinktas laikomas antriniu, kilusiu iš pirminio savęs destruktijos, mirties instinkto. Smurtas yra individo pastanga nukreipti mirtį nuo savęs destruktijos į kitus asmenis, nes kitaip destruktijos instinktas sunaikintų patį individą. Todėl smurtą ir agresiją kai kurie psichoanalitikai vertina kaip teisingą reakciją, nes ji garantuoja išsivadavimą iš destruktivių instinktų.

Frustracijos - agresijos teorija, R. Braslauskienės, I. Jonutytės (2005) teigimu, buvo viena iš pirmųjų teorijų, atkreipusių dėmesį į išorinių sąlygų įtaką smurto bei agresijos pasireiškimui. Teorijos autorius J. Dollardas su kolegomis iškėlė prielaidą, kad agresija yra visada frustracijos pasekmė ir kad frustracija skatina tam tikras agresijos formas. Frustracija čia suprantama kaip trukdymai siekiant kokio nors tikslo. Ji atsiranda tada, kai žmogus negali siekti trokštamo tikslo arba atlikti atitinkamų veiksmų, kai jis to nori. Pasak A. Suslavičiaus, G. Valicko (1999), didėjant frustracijai, didėja ir smurtinio elgesio stimuliacija.

Frustracijos sukelta agresija, kaip nurodo R. Braslauskienė, I. Jonutyte (2005), paprastai yra nukreipiama į žmogų arba į kitą objektą, trukdantį siekti norimo tikslo. Tačiau pripažįstama, kad žmogus negali visada smurtauti nesulaukdamas atitinkamo atsako iš agresijos objekto arba kitų žmonių. Tokiu atveju, kai individas nori išreikšti agresiją, o reikiamo objekto nėra, tikėtina, kad smurtautojas agresiją perkels į objektą, turintį panašumų su originalu.

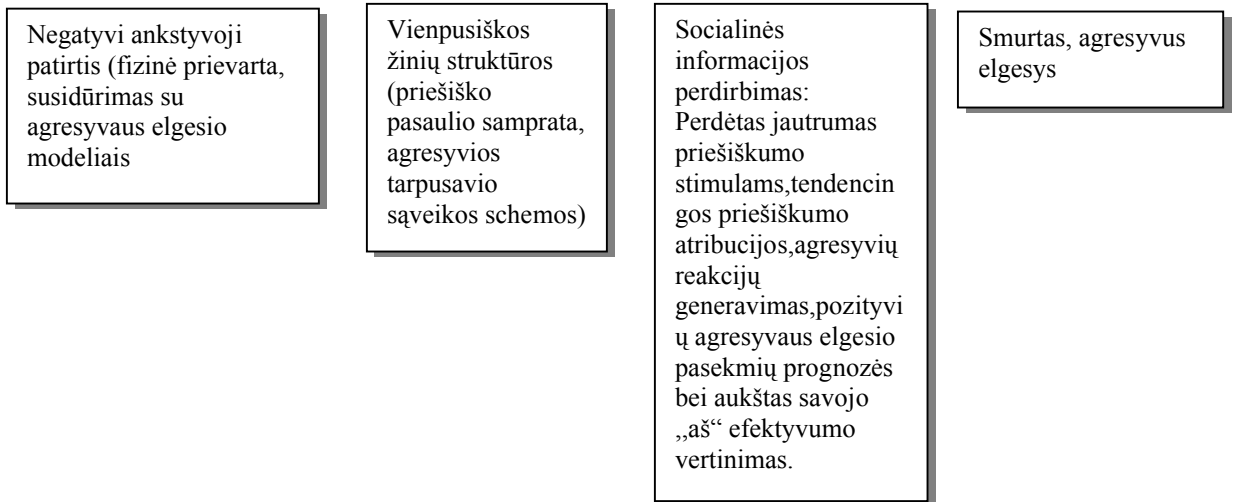
Socialinio mokymosi agresijos teorijos autorius A. Bandura, analizuojamas A. Suslavičiaus, G. Valicko (1999), teigia, kad agresija (smurtas) yra specifinės socialinio elgesio forma, kuri yra išmokstama ir naudojama lygiai taip pat, kaip ir visos kitos socialinio elgesio formos. A. Banduros (1999) teigimu, pirmiausia žmonės agresyviai elgtis išmoksta iš tiesioginės patirties, už parodytą smurtą ar

išreikštą agresiją sulaukdami vienokio ar kitokio pastiprinimo. Dažnai agresyviai elgiamasi ir smurtaujama todėl, kad tai užtikrina aplinkinių pritarimą ir leidžia pakelti statusą. Tokį pritarimą asmenybė gali gauti ne tik asocialioje, bet ir prosocialioje aplinkoje (pavyzdžiui, tėvas gali pagirti sūnų už tai, kad šis sugebėjo primušti vyresnį berniuką, treneris – žaidėją, kuris atkovojo kamuolį žaisdamas ypač agresyviai ir t.t.). Asocialiose bendraamžių grupėse agresyvus elgesys paaugliams gali užtikrinti ne tik grupės draugų pritarimą, bet ir atitinkamą socialinį statusą ar smurtautojui naudingą materialinį atpildą.

Kitas socialinio mokymosi teorijos požiūriu svarbiausias agresijos ir smurto mokymosi būdas, A. Suslavičiaus, G. Valicko (1999) teigimu – tai modeliavimas arba mokymasis stebint. Tiek realūs, tiek simboliniai modeliai gali daryti stiprią įtaką agresyvaus elgesio išmokimui, skatinimui bei reguliacijai.

Naujausi bandymai paaiškinti agresyvaus elgesio ištakas pasak A. Suslavičiaus, G. Valicko (1999) – socialinės kognityvinės agresijos teorijos. Minėtai teorijų grupei priklauso K. A. Dodge bei L. R. Huesmano teorijos.

K. A. Dodge (1999) ir jo kolegų manymu, asmenybės reakcija į įvairius konkrečioje socialinėje situacijoje gaunamus stimulus pasireiškia kaip informacijos perdirbimo proceso funkcija. Šis procesas suprantamas kaip tam tikrų nuoseklių žingsnių arba stadijų seka, kuri gali funkcionuoti tiek sąmoningai, tiek nesąmoningai. Informacijos perdirbimo procese pasak K. Dodge (1999), išskiriami šeši žingsniai – stimulų kodavimas (čia labai svarbu, kad žmogus, renkantis informaciją, galėtų pastebėti bei suvokti kuo daugiau reikšmingų stimulų ir kad jo dėmesys nebūtų tendencingas), stimulų mintinė reprezentacija (žmonės gali skirtingai interpretuoti tą patį įvyki), tikslų išsiaiškinimas, galimų reakcijų generavimas (žmogus pasirenka vieną ar keletą potencialių atsakomųjų reakcijų), reakcijų įvertinimas (kokia konkreti reakcija bus išreiškiama, priklauso nuo reakcijų įvertinimo bei sprendimo priėmimo) bei reakcijų įgyvendinimas (reakcija transformuojama į realius veiksmus). Ir kuo daugiau netikslumų ir iškreipimų atsiranda kiekviename informacijos perdavimo žingsnyje, tuo didesnė tikimybė, kad žmogus reaguos netinkamai ir pažeis prosocialias elgesio normas. Smurto pasireiškimas pagal K. A. Dodge (1999) pavaizduotas 2 paveiksle.

2 pav. **Smurtinio elgesio pasireiškimas** (pagal K. A. Dodge, 1999)

L. R. Huesmanno (1999) teorijoje pagrindinis dėmesys skiriamas **kognityviniams elgesio scenarijams**. Minėtasis autorius kelia prielaidą, kad žmogaus elgesį reguliuoja „specialios programos“ arba scenarijai, kurie yra išmokstami ankstyvųjų asmenybės raidos stadijų metu. Elgesio scenarijus galima apibūdinti kaip tam tikras kognityvines socialinių situacijų reprezentacijas, kurios grindžiamos įvykių stereotipiniu nuoseklumu. L. R. Huesmanno (1999) manymu, agresyvaus elgesio scenarijų išmokimas yra susijęs su tiesiogiai arba netiesiogiai patiriamais pozityviais pastiprinimais. Vaikas gali išbandyti įvairias elgesio strategijas, tačiau jei dažniausiai pastiprinamos agresyvios reakcijos, tai labai tikėtina, jog scenarijai, sukėlę tokias reakcijas, bus geriau įsimenami bei dažniau taikomi ateityje. K. A. Dodge ir L. R. Huesmanno teorijos panašios tuo, kad abi akcentuoja lemiamą kognityvinių procesų vaidmenį smurtinio elgesio genezėje.

J. Gilligan (2007), aiškindamas smurto atsiradimą, savo teorijoje nurodo, kad bet kokia smurto rūšis kyla dėl patirtos gėdos ar pažeminimo jausmo. Žmonės naudoja smurtą siekdami apmašinti ar nuslopinti įvairius juos kankinančius jausmus. Minėtasis autorius nustatė, kad smurto pasireiškimui būtinos dvi sąlygos: žmogus neturi tokių jausmų kaip užuojauta, kaltė, baimė dėl pasekmių, kurie ir nesulaiko jo nuo smurtinio elgesio bei žmogus nemoka ir net neįsivaizduoja, nežino kitų priimtinių būdų savigarbai atgauti.

Apibendrinant galima teigti, kad egzistuoja keturios pagrindinės agresyvaus elgesio teorijos, kuriose yra prieštaravimas – vienoje nurodoma, kad žmogaus agresyvumas slypi prigimtyje, kitose - kad agresyvaus elgesio išmokstama. Agresiją ir smurtą tarp vaikų lemia ankstyvoji patirtis, kai suformuluojamos atitinkamos žinių struktūros, taip pat vaikai linkę smurtauti tokiais atvejais, kai jie jaučiasi nepilnaverčiais šeimoje ar tarp bendraamžių. Taigi, akivaizdu, kad vaikų patirtas smurtas nepraeina be atitinkamų pasekmių.

1.3. Smurto pasekmės vaiko asmenybės raidai

Mokslinėje literatūroje (Pakalniškienė, Bieliauskienė, Sebre, (2003), Bražienė, Mockienė (2007); Plaušinitienė, Masiliauskienė (2009) ir kt.) teigiama, kad smurto prieš vaikus problema įvairiose pasaulio šalyse tampa vis aktualesnė, nes net ir taikant įvairias smurto prieš vaikus prevencijos priemones, smurto atvejų vis daugėja. Lietuvos autoriai (Kabašinskaitė, 2002; Pakalniškienė, Bieliauskienė, Sebre, 2003; Bražienė, Mockienė, 2007; Plaušinitienė, Masiliauskienė, 2009 ir kt.) bei užsienio tyrėjai (Wooden, 1995; McCord, 2004 ir kt.) teigia, kad smurtas prieš vaikus šiuo metu – labai aktuali problema. Nors vaiko teises reglamentuojantys teisės aktai (Jungtinių tautų vaiko teisių konvencija (1989), LR Konstitucija (1992), LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (2006) ir t.t.) išreiškia nesmurtinio, lygiaverčio elgesio su vaikais principus, atliekamų tyrimų rezultatai sako, kad reali situacija yra kitokia. Smurtą ir jo pasekmes pajunta labai daug vaikų.

Smurto įtaką vaiko asmenybės raidai analizavusi V. Ž. Jonynienė (2005) pristato tyrimo rezultatus, teigiančius, jog Lietuvoje emocinį smurtą: pašaipą, kritiką patiria net 52,7 proc. vaikų, nesikalbėjimą patiria 47,7 proc. vaikų, nesidžiaugimą vaiko pasiekimais išgyvena 42,7 proc. vaikų. Taip pat net 31,7 proc. vaikų šeimoje patiria fizinį smurtą. Pastarojo meto straipsnių autoriai (Gumuliauskienė, Juodaitytė, Malinauskienė, 2010) taip pat nurodo, kad „remiantis pasaulio ir Lietuvos statistika, smurto ir patyčių raiškos tendencijos įgauna vis didesnę mastą“.

Išgyvenamas smurtas neišvengiamai labai neigiamai atsiliepia vaikų ir paauglių asmenybės raidai – terorizuojami vaikai, kaip rodo tyrimų rezultatai, nebenori bendrauti, tampa uždari, nebesidalina savo problemomis su šeimos nariais ar kitais aplinkiniais. Uždarumas ne vieną gali privesti ir prie minčių apie savižudybę ar net rankos pakėlimą prieš save. S. Lesinskienė, V. Karalienė (2008) prie tokių pasekmių dar priskiria galintį atsirasti ambivalentiškumą, pyktį, įnoringumą, dirglumą, kompulsyvumą, sumažėjusį pasitikėjimą savimi. Taip pat vaiko elgesys gali tapti keistu ir groteskišku. J. Labanauskienės, B. Siaurusaičio (2009) teigimu, neretai smurto prieš vaikus pasekmės yra skaudžios, nuo jų vaikai miršta ar yra sunkiai sužalojami.

Tyrėjos V. Ž. Jonynienės (2005) teigimu, labiausiai mėgsta bendrauti niekada nebaudžiami vaikai, taigi – išvada, kuo dažniau vaikas patiria smurtą, tuo jis taps uždaresnis. Autorė dar nurodo, kad ir vaiko kritika, pašaipa, izoliacija – skirtingos to paties principo, nepagarbos ir bausmės formos, neigiamai veikiančios vaiko asmenybės raidą, todėl svarbu to vengti ieškant kitų bendravimo su vaiku, jo drausminimo būdų. Vadinasi, galima teigti, kad ryšys tarp vaiko šeimoje ar mokykloje patiriamo smurto bei vaiko socialinių charakteristikų (komunikabilumo (socialumo) kai vaikas mėgsta bendrauti),

uždarumo, aktyvumo, savęs vertinimo tarp bendraamžių egzistuoja. Nebaudžiami ar labai retai baudžiami vaikai, palyginti su baudžiamais, labiau mėgsta bendrauti, gerai save vertina tarp bendraamžių, tačiau yra mažiau aktyvūs.

V. Pakalniškienė, R. Bieliauskienė, S. Sebre (2003) pabrėžia vaiko patirtos emocinės prievartos skirtingą poveikį skirtingais vaiko gyvenimo tarpsniais, nurodydamos, kad tiek ilgalaikiai, ties situaciniai padariniai skirtingais amžiaus tarpsniais yra skirtingi. Smurto pasekmės vaiko asmenybės raidai skirtingais laikotarpiais pateikiamos charakterizuojant kiekvieną amžiaus periodą nuo kūdikystės iki paauglystės.

- **Kūdikystė (iki 1 metų).** Patyrus smurtą šiame tarpsnyje atsiranda nesaugus prierašumas. Šiurkštus elgesys su vaiku skatina nesaugaus prierašumo formavimąsi, dezorganizuotus ir betikslis žaidimus, neigiamus emocinius išgyvenimus (kūdikiai dažnai būna baikštūs, liūdni). Verbalinė agresija skatina nesaugaus prierašumo jausmą. Tyrimų rezultatai rodo, kad minėtas jausmas būdingas apytiksliai 70-90 procentų vaikų, patyrusių smurtą.
- **Ankstyvoji ir pirmoji vaikystė (1-7 metai).** Šiame laikotarpyje pasireiškia neramumas, naktiniai košmarai bei kiti potrauminio streso požymiai. Vaikai būna linkę vengti socialinių kontaktų bei reaguoti vengimu ir prisitaikymu. Tokie vaikai žaidimų metu mažiau domisi kitais vaikais ir būna agresyvesni. Tokių vaikų žaidimas būna mažiau apgalvotas, o fantazijos - susijusios su auklėjimu ir baudimu daug labiau nei su superherojais ar pabaisomis kaip kitų vaikų. Tokių vaikų kognityvinė branda dažnai atsilieka nuo bendraamžių. Jie prasčiau suvokia kitų žmonių emocinius išgyvenimus, agresyviai elgiasi su kitais vaikais (ypač tokiose situacijose, kai turi atsižvelgti į aplinkinių interesus, o ne gali elgtis taip, kaip norėtų). Tokiems vaikams būdinga silpna savikontrolė (staigūs pykčio, susierzinimo priepuoliai) bei neigiami emociniai išgyvenimai. Jie nemoka nupasakoti savo vidinės būsenos, yra linkę ją priskirti kitiems. Vaikai, nepatiriantys prievartos, kalba sudėtingesniais sakiniais, jų kalba gyvesnė, emocijos ryškesnės. Vaikai, patyrę smurtą, žaisdami naudoja mažiau žaislų, dažniau juos laužo, mēto. Tokių vaikų žaidimai ne tokie gyvybingi, šabloniški, paprastesni.
- **Antroji vaikystė (7-12 metų).** Psichologiškai skriaudžiami vaikai ne tokie jautrūs, menkesnių socialinių gabumų, turi mažiau draugų. Jie dažniau reiškia pyktį, agresiją savo šeimos nariams ir bendraamžiams, nors kartu sugeba ir suprasti kito žmogaus patiriamus sunkumus. Šiuo laikotarpiu didėja tokių vaikų vidinės problemos – jie tampa depresyvūs, mažiau priklausomi bei ambicingi. Išryškėja adaptacijos problemos: išsiblaškytas,

hiperaktyvumas, nedraugiškumas, agresyvumas, nepasitikėjimas kitais žmonėmis. Tyrimais nustatyta, kad vidutiniam mokykliniam amžiui būdingi ir somatiniai požymiai, ankstyvas seksualinis aktyvumas, menkos mokyklinės žinios, polinkis į įvairius sutrikimus.

- **Paauglystė (12-16 metų).** Ne itin socialiai kompetentingi jaunuoliai dažnai rodo pyktį, menčiau vertina save ir savo sugebėjimus, yra linkę į depresiją. Taip pat galimos adaptacijos problemos. Be to, šiuo amžiaus tarpsniu ypač sustiprėja somatiniai negalavimai, kitų bendraamžių ar jaunesnių vaikų skriaudimas, bėgimas iš namų.

Apibendrinant mokslinę literatūrą, akivaizdu, kad bet kuriame amžiaus tarpsnyje patirtas smurtas atneša skaudžias pasekmes vaikų asmenybei, žalojami vaikai vystosi lėčiau, su jais sunkiau bendrauti ir t.t. Tai patvirtina ir moksliniai tyrimai. Pavyzdžiui, Ž. Arlauskaitės (2007) teigimu, patiriamas smurtas vaiko asmenybės raidą veikia labai stipriai. Bet koks patirtas smurtas veikia vaiko vystimosi sritis:

1. **Emocinę sritį:** kelia nuolatinį pyktį, sukelia įvairias baimes, kelia nuolatinį nerimą, sukelia prislėgtumą, depresiją, padaro vaiką bejėgį.
2. **Socialinę sritį:** sugniuždo vaiko pasitikėjimą savimi, skatina nepasitikėjimą kitais, priešišumą, skatina agresyvumą kitų atžvilgiu, skatina vaiką netinkamai elgtis, sutrikdo bendravimą su kitais, pažeidžia prigimtinių vaiko smalsumą, iniciatyvumą, sukelia sunkumų mokykloje.
3. **Pažintinę sritį:** sutrikdo vaiko dėmesį, atmintį, suvokimą, veikia vaiko nusiskundimą. Visa tai irgi sukelia sunkumų mokykloje.

Apibendrinant galima teigti, jog nesvarbu, kuriuo amžiaus tarpsniu, koku gyvenimo laikotarpiu ir koki smurtą patyrė vaikas ar paauglys – pasekmės, sunkesnės ar lengvesnės, lieka visam gyvenimui. Dažniausiai jos yra labai skaudžios ir stipriai įtakoja vaiko psichologinę bei socialinę raidą – negatyviai iškreipia žmogaus bendravimą su aplinkiniais, tokie vaikai nebenori bendrauti, tampa uždari, nebesidalina savo problemomis su šeimos nariais ar kitais aplinkiniais. Vaikystėje patirtas ar paties vaiko panaudotas smurtas ilgainiui tampa jo elgesio įpročiu, jo garbės ir žmogiškųjų santykių reguliatoriumi, o negavęs pagalbos vaikas turi tik du pasirinkimus – sugniužti arba gniuždyti kitus.

Vis gausėjantis smurtinių atvejų skaičius prieš vieną socialiai jautriausių visuomenės grupių – vaikus, suponuoja būtinybę analizuoti vaikų smurto priežastis ir pasekmes kreipiant dėmesį į vaiko statuso kaitą šiuolaikinėje visuomenėje. Smurtą atitinkamoje institucijoje, t.y. mokykloje, mokslininkai sieja su institucinių santykių tarp mokinių ir mokytojų ar mokinių tarpusavyje – plotme ir tai identifikuoja kaip vieną iš smurto rūšių.

1.3. Vaikų smurto mokykloje priežastys ir pasekmės

Mokyklinis amžius, ypač paauglystės metai, I. Jonutytės, Š. Litvino (2007) teigimu, yra pats sudėtingiausias iš visų amžiaus tarpinių. Jis vadinamas pereinamuoju laikotarpiu, nes tuo metu vyksta savitas virsmas iš vaikystės į suaugusiojo gyvenimą, iš nebrandumo į brandą. Šiuo metu paauglys visapusiškai vystosi: vyksta anatominiai, fiziologiniai, intelektiniai pokyčiai, formuojasi vaiko požiūriai į įvairius reiškinius ir t.t.

Mokslinėje literatūroje (Miškinio, 2003; Povilaičio, Valiukevičiūtės, 2006; Plaušinitienės, Masiliauskienės, 2009 ir kt. darbuose) nurodoma, kad vaikų ir paauglių elgesį mokykloje lemia daug veiksnių. Smurtiniam elgesiui prieš vaikus, pasak A. Plaušinitienės, E. Masiliauskienės (2009), įtakos turi kintamųjų tokių kaip socioeducacinių, psichologinių bei psichiatrinių sąveika. Vienu iš pačių svarbiausių ir didžiausių įtaką vaiko elgesiui turinčių veiksnių minėtos autorės įvardija *vaikystėje patirtą fiziologinę, psichologinę ar seksualinę prievartą*, kuri sukelia daug moralinių – psichologinių traumų bei formuoja įvairaus pobūdžio ir laipsnio elgesio nukrypimus (negatyvizmą, protesto akcijas, piktumą, kerštingumą, pasireiškiantį priešinimusi, kenkimu, smurto perkėlimu prieš silpnesnius, žiaurumu, netgi sadizmu).

Smurtinį vaiko elgesį mokykloje taip pat gali lemti *menkas savęs vertinimas bei siekis asocialiu elgesiu eliminuoti menkavertiškumo jausmą bei atstatyti ar dar labiau pakelti savo statusą socialinėje terpėje*. Toks elgesys stimuliuoja siekį įtvirtinti save kitus žeminant, mušant, akcentuojant jų trūkumus, nekompetenciją ir pan.

R. Povilaičio, R. Valiukevičiūtės (2006) teigimu, smurtavimas mokykloje taip pat dažnai susijęs su *vaiko socialine padėtimi grupėje*, t. y. vaiko nebuvimas grupės dalimi ar išskirtinis statusas joje (turtinumas, mokytojo numylėtinis ir kt.), jo išoriniai ypatumai (išvaizda, apsirengimas ir t.t.), akademiniai ir socialiniai trūkumai, siekis lyderiauti. Tokia vaiko socialinė padėtis liudija, kad vaikas išgyvena frustracijas, o jų nekompensuojant didėja agresyvumas ir polinkis į smurtinius veiksmus. K. Miškinis (2003) pabrėžia, kad smurtaujančio vaiko elgesį dažnai įtakoja *reikiamų socialinių įgūdžių, kurie leistų jam kitokiu būdu išreikšti save ar įsitvirtinti bendraamžių grupėje, nebuvimas*. Pasak A. Plaušinitienės, E. Masiliauskienės (2009), be nurodytų veiksnių smurtinį vaiko elgesį dar gali lemti ir kitos priežastys: pernelyg didelis informacijos srautas, emocinis pervargimas, pernelyg ilgas ir intensyvus bendravimas su bendraamžiais, smurtiniai kompiuteriniai žaidimai ir pan.

V. Pruskus (2009), analizuodamas vaikų smurtą, nukreiptą prieš mokytojus, dirbančius mokykloje, išskiria dvi priežasčių, lemiančių smurto atsiradimą, grupes – jis išskiria *objektyvias ir subjektyvias*

priežastis. Objektivias priežastis, V. Pruskaus (2009) teigimu, lemia daug veiksnių: mokytojo profesijos menkėjimas ir menkinimas, užsitęsusi švietimo reforma ir nuolatinė mokyklos pertvarka, tėvų požiūris į vaiko elgesį su pedagogais ir t.t. Subjektyvioms priežastims, įtakojančioms vaiko elgesį autorius priskiria moksleivių susiformuotą elgesio su aplinkiniais modelį, kurį įtakoja daug veiksnių (neigiamas mokyklos ir bendraamžių grupės poveikis, smurto propagavimas žiniasklaidoje, smurto šeimoje patirtis, ir t.t.).

L. Bukšnytė, E. Kitrys (2007), analizuodami mokykloje patirto smurto pasekmes, teigia, kad smurto padariniai gali būti *situaciniai* arba *ilgo poveikio*. Ilgalaikiais padariniais minėti autoriai vadina nerimo požymius, uždelstą ar lėtinį potrauminį stresą, multipersonalinius sutrikimus, depresiją, savižudišką elgesį, alkoholio ir narkotikų vartojimą.

Mokslininkų (Sakalausko, 1999; Sruogos, Jakubkaitės, 2002 ir kt.) teigimu, smurtas, taikomas tiek prieš vaikus, tiek prieš mokytojus, savo pasekmėmis priklauso pačiai sunkiausiai psichologinei traumai. Nurodyti tyrėjai dažniausiai įvardija tokias patirto smurto pasekmes:

- Sutrikęs prisitaikymas, kuriam būdingas kraštutinis ir amžiui nebūdingas piktnaudžiavimas alkoholiu, blogas elgesys mokykloje, jausmų nesuvokimas, valgymo sutrikimai.
- Elgesio problemos, pasireiškiančios bėgimu iš namų, vagystėmis, piktnaudžiavimu kvaišalais bei pamokų praleidinėjimu.
- Bejėgiškumas, kurį atspindi mintys apie savižudybę ar žmogžudystę, nuolatiniai konfliktai su artimaisiais, sunkumų, problemų neigimas.
- Nerimas, pasireiškiantis pasitikėjimo stoka, išsiblaškymu, menku savo tapatumo suvokimu bei nesėkmėmis moksle.

Ž. Barkauskaitės Lukšienės (2008) teigimu, mokykloje patirto smurto pasekmės – nesaugumas, žema savigarba, destruktivus elgesys, pykčio protrūkiai, užsisklendimas savyje, skurdi pagrindinių gebėjimų raida, žalingi įpročiai, suicido atvejai, sunkiai užmezgami kontaktai.

V. Pruskus (2009), apibūdindamas smurto mokykloje pasekmes, skirsto jas į

1. *pasekmes pedagogams;*
2. *pasekmes mokiniams.*

Pedagogai, nuolat patiriantys psichologinį spaudimą, praranda meilę savo darbui, nenoriai eina į mokyklą, keičia profesiją. Mokinys įgytą smurtavimo patirtį išsineša į gyvenimą, dažnai ją taiko bendraudamas su kitais žmonėmis. Taip pat smurtiniai santykiai su mokytoju išugdo visišką abejingumą jo dėstomam dalykui. Taip susidaro prielaidos žinių spragoms atsirasti, dėl kurių nukenčia mokymosi kokybė.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad vaikų smurtą mokykloje dažniausiai lemia (plačiaja prasme) vaikystėje patirtas smurtas (šeimoje bei mokykloje) bei buvimas smurto liudininku. Šie veiksniai itin reikšmingi - ryškios smurtinio elgesio sąsajos su patirtu pažeminimu, skriauda ar prievarta, žemu savęs vertinimu ar siekiu lyderiauti, būti pastebėtam ir gerbiamam, menku dalyvavimu, priimant sprendimus.

Mokinių smurtas mokykloje yra labai rimta visos mokyklos bendruomenės problema, tačiau iki gebėjimo priimti efektyvius ir savalaikius sprendimus Lietuvoje dar ne visada prieinama. Mokyklų bendruomenėse nuolat kylančios diskusijos dėl moksleivių smurtinio elgesio mokykloje ne visada atneša konkrečius rezultatus. Išryškėjo nuostata, kad ilgą laiką mokinių smurtinio elgesio mokykloje problema buvo ignoruojama, mokyklų vadovybė stengdavosi, kad tokie atvejai „neišeitų už mokyklos ribų“ ir tik paskutiniaisiais metais kyla didesnis visuomenės susidomėjimas vaikų smurtinio elgesio problema, galinčia turėti labai didelę įtaką vaiko fiziniam bei psichologiniam vystimuisi.

2. VAIKŲ SMURTO MOKYKLOJE PREVENCIJA: TEORINĖS PRIELAIIDOS

Šiame darbo skyriuje pateikiamas mokslinis smurto prevencijos pagrindimas, orientuotas į tokias teorines prielaidas kaip pirminė, antrinė bei tretinė prevencija ir jos stadijos, vaikų smurto prevencijos koncepcijos, kryptys, programos.

2.1. Prevencijos samprata

Socialinių problemų sprendimas (Kučinsko, Kučinskienės, 2000; McCord, 2004; Kurienės, 2007; Merfeldaitės, Railienės, 2007 ir kt.) teigimu, yra labai sudėtingas dalykas, kurio neįmanoma atlikti per trumpą laiką. Žmogus susidūręs su viena ar kita socialine problema, pavyzdžiui, alkoholizmu, narkomanija, savižudybe, smurtu, prostitucija ir pan., vienas pats su ja susidoroti tiesiog nepajėgia, todėl jo artimieji ir visuomenė stengiasi ieškoti būdų kaip padėti ir išgelbėti jį iš susidariusios situacijos. Pagalbos kūrimas ir jos įgyvendinimas yra vadinama prevencija.

Tarptautinių žodžių žodyne (1985) terminas **prevencija** (lot. *praeventio* – išankstinis įspėjimas) aiškinamas įvairiapusiškai – kontrolė, priežiūra, kelio užkirtimas, reguliavimas. Iš pateiktų paaiškinimų socialinių problemų prevencijai labiausiai tinka „kelio užkirtimo“, užbėgimo už akių samprata.

Nacionalinėje smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metų programoje nurodoma, kad **prevencija** - skirta nusikalstamo elgesio rizikai mažinti, imantis visuomenės švietimo, informavimo priemonių, neleidžiančių atsirasti smurtui prieš vaikus. LR Vyriausybės nutarime „Dėl vaikų ir jaunimo socializacijos programos patvirtinimo (2004) nurodoma, kad **prevencija** – tai priemonės ir būdai, kuriais siekiama užkirsti kelią socialinės rizikos veiksniams atsirasti ir plėtotis.

Prevencija – priemonės, kuriomis siekiama užkirsti kelią socialinės rizikos veiksniams, teigia A. Kurienė (2007). V. Kučinsko, R. Kučinskienės (2000) teigimu, **prevencija** tai įvairūs auklėjimo metodai, kuriais siekiama užbėgti už akių įvykiams, nesuderinamiems su morale ir laisvės normomis, nurodo O. Merfeldaitės, A. Railienės (2007) bei užsienio autorių J. Hyde, T. Hulse (2004) teigimu, prevencija gali būti suprantama *siaurąja* ir *plačiąja* prasme. Plačiąja prasme prevencija – visa tai, kas padeda užtikrinti pozityvią asmens socializaciją. Siaurąja prasme prevencija suprantama kaip specialios priemonių sistemos, padedančios išsiaiškinti ir šalinti neigiamus asmens socializacijos veiksnius, sukūrimas ar poveikis asmenims, susiduriantiems su socializacijos problemomis.

Smurto prevencija – sudėtingas reiškinys, turintis keletą stadijų, todėl aptarsime jas išsamiau. J. Gilligan (2002) išskiria tris prevencijos stadijas:

1. **Pirminė prevencija** skirta identifikuoti kiekvieno žmogaus rizikos faktorius ir stengtis juos sumažinti arba visai pašalinti, kad užkirstų kelią negalavimui. Tai toks elgesys, siekiantis nutolinti ligą, kol ji nepradėjo plėstis.
2. **Antrinė prevencija (išankstinis įsikišimas arba intervencija)** taikoma ankstyvojoje negalios stadijoje ar pastebėjus pirmuosius ligos požymius.
3. **Tretinė prevencija (gydymas arba postvencija)** vykdoma, kai stengiamasi sustabdyti ar apriboti ligos, kuri jau yra prasidėjusi, plitimą.

J. Gilligan (2002) teigimu, pats ekonomiškiausias ir produktyviausias metodas siekiant suvaldyti socialinę problemą yra pirminė prevencija.

Magistro darbe plačiausiai analizuojama mokinių smurtinio elgesio prevencija, todėl smurto prevencijos klausimas išsamiausiai aptariamas mokyklos kontekste. Prevencija yra sunkus, nuolatinis ir sistemingas darbas ir su moksleiviais, kurie nederamai elgiasi ar kelia susirūpinimą tėvams bei pedagogams, ir su tais vaikais, kurie patiria smurtą. E. Karmaza, N. Grigutytė, E. G. Karmazė (2007) pateikia tokius **smurto prevencijos principus**:

1. Kiekvienas yra atsakingas už smurto grėsmės mažinimą ir saugumo užtikrinimą.
2. Kiekvienas turi mokėti atpažinti smurto požymius ir žinoti, kaip užkirsti kelią smurto kilimui.
3. Kiekvienas turi mokėti tinkamai reaguoti kritinėje situacijoje.

Paminėtina ir tai, kad smurto prevencija mokykloje nėra tik socialinio pedagogo rūpestis ir reikalas. E. Karmaza, N. Grigutytė, E. G. Karmazė (2007) nurodo, kad už smurtą atsako visa mokyklos bendruomenė: moksleiviai, pedagogai, mokyklos administracija, mokinių tėvai bei kiti tos bendruomenės nariai, nes tik dirbant komandoje ir bendradarbiaujant galima tikėtis pozityvių poslinkių mažinant smurtinį elgesį mokyklose. Vadinasi, smurto prevencija mokykloje – tai ir siekimas, kad visi mokyklos bendruomenės nariai gerai elgtųsi, dalyvautų prevencinėje veikloje ir žinotų, kaip galima padėti smurtą patyrusiam, suprastų, ko galima tikėtis iš prevencinės pagalbos tarnybų darbuotojų.

Apibendrinant galima teigti, kad prevencija yra iniciatyvus palaikymo, švietimo ir konsultacijų procesas, kuris skatina gerą visuomenės ir atskirų žmonių savijautą. Prevencijos pagalba žmonės yra skatinami pasirinkti jiems naudingus dalykus. Prevencija yra sąmoningas pasirinkimas sutikti gyvenimo iššūkius kuriant aplinką, skatinančią formuoti palankią elgseną ir gyvenimo stilių. Smurto prevencija pirmiausia suvokiama kaip pozityvaus vaikų ir kitų bendruomenės narių elgesio ugdymas.

Tai nuoseklus, kryptingas nuolatinis ir sistemingas darbas ir su smurtautojais, ir su smurtą patyrusiais. Pirmasis žingsnis link supratimo, kaip užkirsti kelią bet kuriai sveikatos problemai - tai rasti jų sukėlėjus ir žinoti, kurie jų turi būti pašalinti arba neutralizuoti. Siekiant plačiau paanalizuoti prevencijos reiškinį, dera išsiaiškinti jo kilmę, paplitimą, todėl bus analizuojamos ir vaikų smurto prevencijos teorinės koncepcijos.

2.2. Vaikų smurto prevencijos teorinės koncepcijos

Vaiko agresyvus elgesys ugdymo institucijose nėra nauja problema, bet šiandieninėje visuomenėje ji įgyja neregėtą mastą bei formų įvairovę, teigia R. Braslauskienė, I. Jonutytė (2005). G. Sakalausko, S. Gečienės ir kt. (2000) nuomone, smurtas negali būti kildinamas tik iš biologinių, psichologinių arba socialinių veiksnių, tad iki galo išsiaiškinti jo priežastis ir pilnai paaiškinti tokių elgesį neįmanoma. J. Gilligan (2002) teigimu, smurtas neatsiranda spontaniškai, smurtą galima išprovokuoti tyčiojantis iš žmogaus, jis iškyla kaip mūsų elgesio padarinys. Vadinasi, tarp smurto atsiradimo ir jo prevencijos yra tiesioginis ryšys, teigia, J. Gilligan (2002) ir nurodo, kad smurtą sustabdyti galima nustojant tyčiotis. Autoriaus nuomone, pirmieji žingsniai smurto prevencijos link – reikia liautis gėdinti žmones ir atiminėti iš jų įrankius savigarbai įgyti ir palaikyti net kai jie yra negerbiami kitų.

R. Povilaitis, J. Jasiulionė (2007) ir kt. iš visų metodų, pajėgių sustabdyti smurtą, pirmenybę teikia teisėtos ar net privalomos prievartos vaikų atžvilgiu uždraudimui. Pasak tyrėjų, dabar yra atėjęs laikas kiekvienai pasaulio valstybei pasielgti kaip Švedija ar kitos Šiaurės Europos šalys – uždrausti suaugusiems mušti vaikus. J. Gilligan (2002) teigimu, nors kartais būtina vaikams taikyti fizinio poveikio priemones (pavyzdžiui, kai jie žaidžia gatvėje ar užpuola kitą vaiką ir akivaizdu, kad žodinės pastabos nepakaks), tačiau niekada nėra būtina mušti vaiko, kad priverstume jį liautis tai daryti ar dėl kokių kitokių priežasčių. Juk visi žinome, kad juo labiau vaikai yra auklėjami fizine jėga, juo agresyvesni jie tampa kitų vaikų atžvilgiu ir kuo labiau jie drausminami kitais metodais bei žodiniais paaikškinimais, juo mažiau agresyviai jie patys elgiasi tiek vaikystėje, tiek suaugę.

Dar viena pozicija, nusakanti prevencijos didinimo galimybes, - smurto propagandos apribojimas žiniasklaidoje. Smurto propaganda skleidžiama tarp vaikų ir suaugusiųjų ir per žiniasklaidą, ir per kompiuterinius žaidimus. Dešimtys mokslininkų, tyrusių smurto žiniasklaidoje poveikį vaikams (Valickas, Uznieņė, Cucėnas ir kt., 2005), priėjo prie bendros išvados, jog tai skatina agresyvumą, kadangi daugelis vaikų yra tiesiog prisotinti jo. Pavyzdžiui, Norvegijoje valdžia griežtai

kontroliuoja vaikams skirtų televizijos filmų bei laidų turinį ir draudžia rodyti tuos, kurie propaguoja smurtą, žeminimą, patyčias ir t.t. J. Gilligan (2002) teigimu, taip pat svarbu atsiminti, kad agresyvių elgesį (kuriam vėliau reiks prevencijos programų) provokuoja ne pats smurto demonstravimas masinėse informacijos priemonėse, o jo pateikimas kaip žaidimo, kaip pramogos, o ne kaip tragedijos. Autoriaus teigimu, Šekspyro „Hamlete“ ar Euripido „Medėjoje“ yra tiek pat smurto, kiek ir bet kuriame pigiame vesterne, bet kažkodėl žiūrėdami pirmuosius vaikai netampa agresyvesni. J. Gilligan (2002), kalbėdamas apie vaikų smurto prevenciją, dar pabrėžia, kad galutinis prevencinio elgesio įtvirtinimas, nors tam reikės daug laiko, tai gyventojų išsilavinimo kokybės kėlimas. Smurto žiniasklaidoje ir kitose masinėse informacijos priemonėse kiekį pavyks sumažinti ar galutinai sustabdyti tik tokiu atveju, kai ir vaikai, ir suaugę tiesiog nebenorės jo žiūrėti. O tai atsitiks tik tuomet, kai jie bus pakankamai išlavinti, emociškai saugūs ir pakankamai subrendę, kad atskirtų beprasmes peštynes nuo turiningos, gilios ir jaudinančios dramos.

Smurto atsiradimo teorijos (biologinė, ekonominė, kultūrinė, norminė bei socialinė) yra reikšmingos aiškinantis ir prevencijos klausimus. Jos atspindi pagrindines smurtinio elgesio priežastis, į kurias atsižvelgiant galima organizuoti ir tokio elgesio prevenciją. Vykdamas smurto prevenciją, G. Sakalausko, S. Gečienės ir kt. (2000) teigimu, vadovaujamosi tokiomis pagrindinėmis teorinėmis koncepcijomis: biologinė, ekonominė, kultūrinė, norminė bei socialinė mokymosi. Minėtas koncepcijas aptarsime detaliau.

1. **Biologinė koncepcija** – nusikalstamumo priežasčių ieškoma biologinėse nusikaltėlio charakteristikose. Teigiama, kad dalis asmenų jau gimė nusikaltėliais su jiems būdingomis biologinėmis savybėmis. Todėl daroma išvada, kad smurtinis elgesys yra natūralus ir neišvengiamas reiškinys, todėl smurtaujančiojo negalima paisyti. Jį galima arba sunaikinti, arba izoliuoti iš bendruomenės. Paminėtina, kad šios teorijos vertinamos kritiškai.
2. **Ekonominė koncepcija** – akcentuojama, kad didžioji dalis smurtaujančiųjų priklauso žemiausiems socialiniams sluoksniams. Tvirtinama, jog bloga socialinė padėtis verčia elgtis priešingai visuomenėje nusistovėjusioms teisės normoms. Bet kurioje visuomenėje galima pastebėti nelygiateisiškumo viešpatavimą. Moksleivis gali į tai reaguoti įvairiai: prisitaikyti prie situacijos, imdamasis inovacijų, atsisakydamas tikslų, pasitraukdamas, pasipriešindamas ir t.t.
3. **Kultūrinė teorinė koncepcija** – pabrėžiama, kad vaikų ir jaunimo elgesys yra visuomenės kultūrinio konteksto atspindys, nes tokių elgesio stereotipų mokiniai išmoko. Paminėtina,

kad svarbų vaidmenį jauno žmogaus gyvenime atlieka „subkultūrinės grupės“. Jauno žmogaus atstūmimas, izoliavimas verčia jį ieškoti tokio pat likimo žmonių grupės.

4. **Norminė koncepcija** – socialinės grupės, turinčios didelę įtaką, gali primesti savo valią ir kitiems. Tik nuo visuomenės ir joje vyraujančių normų priklauso, kokio pobūdžio jaunų asmenų visuomenei priešišką elgesį ji toleruoja ir kaip elgiasi su peržengusiais tas ribas.
5. **Socialinio mokymosi koncepcija** – teigiama, kad antisocialaus elgesio, kaip ir bet ko kiti gyvenime, išmokstama. Socializacijos proceso metu žmogus išmoksta grupės, kuriai jis priklauso, normų, vertybių bei orientacijų. Mokymosi procesas vyksta stebint, mėgdžiojant, lyginant, vertinant, bandant bei suvokiant. Mokymosi procese vieni labiau reaguoja į baudimą už netinkamą elgesį, kitiems svarbesnis yra paskatinimas už tinkamus poelgius

Apibendrinant galima teigti, kad eliminavus smurtą skatinančius veiksnius jo prevencijos klausimai taptų nebeaktualūs. Apžvelgus įvairias prevencijos koncepcijas matyti, kad smurtiniam elgesiui reikiama poveikį galima padaryti tik veikiant jo priežastis, todėl kuriant prevencines programas labai svarbu surinkti kuo objektyvesnę informaciją apie esamą situaciją, išsiaiškinti problemas ir, sukonkretinus tikslus, pasirinkti tinkamas prevencinės veiklos kryptis bei priemones.

2.3. Smurto prevencijos kryptys

Mokyklos aplinka stokoja tolerancijos ir pakantumo, kurioje anot S. Mufson, R. Kranz (1991), L. V. Girard (2005) egzistuoja tiek fizinis, tiek psichologinis smurtas, nes vaikams būdingas impulsyvumas, agresyvumas ir, kartu, abejingumas savo bendraamžiams. Agresija, N. Bražienės, D. Mockienės (2007) teigimu, sukyla etapais: pirmosios apraiškos išvelgiamos mimikoje, po to – žodžiuose, o dar vėliau pasireiškia veiksmais. Jei pavyksta suprasti pirmuosius agresijos požymius, galima išvengti jos protrūkio. Tuo tikslu vaiko dėmesys nukreipiamas į kitą veiklą, jo agresija perkeliama į nepavojingus objektus. Pedagoginio – psichologinio poveikio taktika, autorių teigimu, priklauso nuo agresyvaus elgesio priežasčių (paveldimumo, biologinių, patologinių, socialinės aplinkos poveikio). Vienais atvejais būtina ignoruoti agresyvumo tendencijas ir visai nekreipti į jas dėmesio, kitais atvejais - agresyvumą provokuojančius / išduodančius veiksnius įtraukti į žaidimų turinį, bet tik suteikiant toms negatyvioms apraiškoms socialiai priimtina prasmę. Dar kitu atveju labai svarbu netoleruoti agresijos ir griežtai drausti tokius veiksmus arba aktyviai ištraukti į veiklą ir šalinti nepageidaujamo elgesio prielaidas.

Mokslinėje literatūroje (Breslav, 2000; Liutova, 2000 ir kt.) išskiriamos tokios agresyvaus elgesio **prevencijos kryptys:**

1. Mokyti vaikus savireguliacijos būdų, atsidūrus įvairiose situacijose.
2. Komunikacinių įgūdžių plėtimas ir gilinimas.
3. Empatijos, pasitikėjimo žmonėmis ugdymas.

Minėtas smurto prevencijos kryptis aptarsime detaliau. G. E. Breslav (2000) teigimu, *savireguliacija* – tai būdas valdyti save. Labai svarbu mokyti vaikus pyktį, nerimą ir kitas neigiamas emocijas reikšti konstruktyviais būdais. Lietuvos ir užsienio mokslininkai (Coman, 1995; Kossewska, 2009; Plaušinitienė ir kt., 2009 ir t.t.) rekomenduoja dvi kryptis: mokyti vaiką išsakyti savo jausmus bei reikšti pyktį, agresiją netiesiogine forma, t. y. žaidybiniais būdais (ypač tinka pradinėse klasėse). Minėtų mokslininkų (Coman, 1995; Kossewska, 2009; Plaušinitienės ir kt., 2009 ir t.t.) nuomone, agresyvūs ir smurtaujantys vaikai pasiemia netoleruotinai vien dėl to, kad nežino kitų būdų emocijoms, jausmams reikšti. Todėl pedagogų ir kitų mokyklos bendruomenės narių uždavinys – aptarti būdus, kaip išvengti konfliktų.

Psichologijos žodyne (1993) nurodyta, kad *empatija* – tai įsijautimas į kito žmogaus emocinę būseną. Skiriamos kelios minėto reiškinio formos (emocinė, kognityvinė (intelektiniai procesai – lyginimas, analogija ir pan.), prediktyvinė (sugebėjimas įspėti kito žmogaus afektines reakcijas konkrečiose situacijose)). Žinoma, dirbant su moksleiviais, pirmiausia būtina puoselėti ir ugdyti gebėjimą suprasti kitų išgyvenimus ir jausmus.

V. Sruogos, B. Jakubkaitės (2002) teigimu, emocinio, fizinio, seksualinio smurto prieš vaikus prevencija turėtų būti vykdoma tokiomis kryptimis:

- suteikti moksleiviams reikalingų žinių apie emocinį, fizinį, seksualinį smurtą;
- formuoti saugios elgsenos įgūdžius, reikalingus teisingų sprendimų priėmimui atsižvelgiant į įvairias socialines situacijas bei aplinką;
- skatinti sveikos ir atsakingos gyvensenos poreikį, stiprinti moksleivių savigarbą ir pasitikėjimą savimi;
- ugdyti pagarbą kitiems, neabejingumą tam, kas vyksta šalia, rūpinimąsi kitais;
- padėti tiksliau suvokti asmeninę atsakomybę ir jos ribas, ugdyti savitvardą ir t.t.

R. Šatūnienė (2009), analizuodama jaunimo socializacijos aspektus, ypatingai pabrėžia ir jaunimo subkultūrų vaidmenį.

A. Dapšio, G. Sakalausko (2005) teigimu, vaikų smurto mokykloje prevencija vykdoma tokiomis kryptimis:

1. **Informacijos teikimas ir visuomenės nuostatų keitimas.** Tikslas – visuomenės ir jos grupių socialinės dezintegracijos ir bejėgiškumo problemų šalinimas, teigiamų nuostatų – vienos iš smurto prevencijos priemonių ugdymas.

2. **Pagalba rizikos grupėms ir asmenims.** Tikslas – rizikos grupių ir asmenų nustatymas ir veiksminga pagalba jiems. Prie šios veiklos turi kuo daugiau prisidėti bendruomenės sveikatos priežiūros, švietimo, religinių grupių, socialinės apsaugos, teisėtvarkos ir vidaus reikalų struktūros, tarpusavyje bendradarbiaudamos. Daugiausia dėmesio turi būti skiriama visuomenės grupėms, kurioms ypač reikia pagalbos: vaikams ir paaugliams.

3. **Moksliniai tyrimai ir analizė.** Tikslas – nustatyti prevencinių priemonių poreikį ir veiksmingumą, pagrįsti jų pasirinkimą, ieškoti naujų prevencijos būdų; remiantis oficialiosios pirminės statistikos ir specialių tyrimų duomenimis, parengti išvadas ir rekomendacijas, kaip vykdyti veiksmingesnę smurto prevenciją ir rengti specialias tikslines smurtinio elgesio mažinimo programas.

Apibendrinant analizuotą mokslinę literatūrą galime daryti išvadas, kad ir mokykla, ir kitos institucijos turėtų dėti visas pastangas, kad būtų galimybės sukurti saugią aplinką mokymuisi bei jauno žmogaus brandai. Visos prevencijos vykdymo kryptys - informacijos teikimas, pagalba rizikos grupėms ir asmenims, vykdomi moksliniai tyrimai bei analizė – tai būdai, padedantys stiprinti saugios aplinkos ir saugaus moksleivio koncepcijas. Konkreti prevencijos kryptis pasirenkama atsižvelgiant į situaciją, tačiau daugeliu atvejų veiksmingesnis būna kelių prevencijos krypčių taikymas kartu.

2.4. Vaikų smurto mokykloje prevencinės programos

2.4.1. Vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimo metodologinės nuostatos

Norint pakeisti mokyklose paplitusią smurto kultūrą, E. Karmazos, N. Grigutytės, E. G. Karmazės (2007) teigimu, labai svarbu iš pat pradžių nepadaryti vienos esminės klaidos: **nepradėti su smurtu kovoti smurtu**. Jeigu mokykla paskelbs metų programą „Smurtui – ne“ arba „Mūsų mokykla kovos prieš smurtą“, laimėjimai po metų gali būti nedideli. Tačiau **mokyklos būtinai turi turėti viziją**, kaip turėtų atrodyti mokykla. Ir norint tinkamai reaguoti į smurtinius atvejus, *reikia nusiteikti ilgesniam darbui – prevencinių programų kūrimui bei įgyvendinimui*.

J. Adaškevičienė, V. Baltrušaitienė ir kt. (2005) atliko dokumentų, reglamentuojančių prevencinio darbo grupių veiklą mokyklose bei išnagrinėjo minėtų grupių programų turinį. Minėti tyrėjai teigia, kad siekiant sudaryti sąlygas smurto prevencijos sistemai veiksmingai funkcionuoti,

orientuojantis į specialistų kvalifikacijos tobulinimą bei visuomenės švietimą, norint sukurti veiksmingą vaikų patiriamo smurto ir prievartos mokymo įstaigose prevencijos priemonių sistemą siekiama mažinti neigiamus socialinius reiškinius, sąlygojančius smurto prieš vaikus atsiradimą, lengvinti ar naikinti vaiko psichologinius sunkumus. Žinoma, čia reikalinga kompleksinė koordinuota įvairių žinybų pagalba ir pastangos siekiant išvengti smurto mokyklose, vykdyti smurto bei kitų žalingų socialinių veiksmų prevenciją ir teikti pagalbą nukentėjusiems vaikams.

R. Povilaičio, J. Valiukevičiūtės (2006), R. Buloto (2010) ir kt. nuomone, daugelis mokyklų remiasi abejotina nuostata, kad smurtinio elgesio atžvilgiu reikia laikytis „kietai“, parodyd mokiniams, kad tai nebus toleruojama ir bausmės privers juos elgtis kitaip. Deja, perdėtas pasitikėjimas bausmėmis ir išstūmimu iš bendruomenės formuoja neigiamą, priešišką aplinką mokykloje, įstumia visus į užburta apmaudo ir keršto ratą. R. Povilaitis, J. Valiukevičiūtė (2006) nurodo, kad prievartos, smurtinio elgesio prevencija kartais gali atrodyti kaip labai abstraktus ir neapčiuopiamas dalykas. Kadangi smurtinių nusikaltimų tarp vaikų daugėja, nereikia palikti to savieigai, manant, kad kada nors minėtų nusikaltimų sumažės. Tik tikslingi veiksmai gali tai sumažinti. Ėmęsi prievartos ir smurtinio elgesio prevencijos, iš pradžių galima susidurti su tokiu reiškiniu: kuo daugiau dėmesio skiriama prevencijai, tuo labiau gali daugėti tam tikrų nusikaltimų.

E. Karmazos, N. Grigutytės, E. G. Karmazės (2007) teigimu, nė viena mokykla nėra apsaugota nuo sukrečiančių sunkių smurtinių įvykių jos teritorijoje. Tai gali būti šaunamojo ginklo, peilio panaudojimas, smarkūs sumušimai, turintys nemenkų fizinių pasekmių, muštynės, gaujų konfliktas, užpuolimai ir t.t. Todėl mokyklos darbuotojai turėtų būti išklause pagrindines instrukcijas, kaip reaguoti tokiais atvejais, pasirengę iš karto imtis labai konkrečių veiksmų. Kiekvienas profesionaliai atliktas žingsnis gali ne tik apsaugoti mokinius nuo sunkių sužalojimų, bet ir išgelbėti gyvybę.

Neprofesionalus pedagogo elgesys sunkiose situacijose gali kelti grėsmę ir jo paties sveikatai, ir gyvybei. E. Karmazos, N. Grigutytės, E. G. Karmazės (2007), R. Buloto (2010) ir kt. teigimu, mokyklos darbuotojai krizinėse situacijose turi vadovautis tokiais metodologiniais principais, kurie svarbūs ir kuriant prevencines programas:

1. **Įvykis turi būti nutrauktas.** Jeigu pedagogas nusprendžia, kad įsikišti gali būti pavojinga jo sveikatai ir gyvybei, jis turi pasišalinti ir privalo nedelsdamas pranešti policijai. Įvykį jis turi stebėti per saugų atstumą.
2. **Būtina apsaugoti vaikų sveikatą ir gyvybę.** Jeigu mokinys turi ginklą, darbuotojas turi siekti, kad kuo daugiau mokinių būtų evakuota iš pavojingos zonos.

3. **Nukentėjusiesiems reikia suteikti būtinąją pagalbą.** Jeigu vaikai yra sužaloti, pedagogas turi suteikti pirmąją medicinos pagalbą ar pakviesti medicinos darbuotojus.
4. **Neprovoquoti dar didesnės užpuolimo agresijos.** Bet kokia kritika, rėkimas, moralizavimas, net paniškas elgesys gali netiesiogiai išprovokuoti dar sunkesnių pasekmių. Jeigu pedagogas negali profesionaliai elgtis krizinėje situacijoje, jis turi pasišalinti.
5. **Ramiai elgtis ir teikti aiškias instrukcijas.** Kilus panikai, užpuolimo atveju vaikams, mokyklos darbuotojams labai svarbu pateikti paprastas, aiškias instrukcijas (pavyzdžiui, „Dabar greitesniu žingsniu išėikite iš mokyklos su niekuo nebendraudami“, „Dabar eik tiesiai į mokytojų kambarį, surink numerį 112 ir pranešk, kad mokykloje panaudotas šaunamasis ginklas, yra sužeistų, eik dabar) ir pan.

Apibendrinant smurto prevencinių programų kūrimo ir įgyvendinimo metodologines nuostatas galima teigti, kad smurto prevencija – tai ne tik siekimas, kad sumažėtų nepageidaujamo elgesio ir smurto. Tai siekimas, kad mokyklos bendruomenės nariai žinotų, kur kreiptis pagalbos, ko tikėtis iš mokyklos personalo, kitų tarnybų. Smurto prevencija yra darbas su vaiku, kuris nederamai elgiasi ar kelia nerimą pedagogams, mokyklos administracijai. Kuriant prevencines programas labai svarbu žinoti, jog smurto prevencija nėra vieno darbuotojo (dažniausiai socialinio pedagogo) reikalas. Už ją atsakingi visi mokyklos bendruomenės nariai: mokiniai, pedagogai, mokyklos administracijos nariai, tėvai, kitas mokyklos personalas. Taip pat teorinėse išvalgose (Gumuliauskienė, Juodaitytė Malinauskienė, 2010) pastebėta tendencija, kad plėtojant smurto prevencijos įdirbį, bendrojo lavinimo mokyklos nuosekliai pereina nuo tam tikrų prevencinių priemonių įgyvendinimo prie kompleksinių programų. Pastarosios apima visos mokyklos bendruomenės ir tėvų dalyvavimą, kai atsakomybė smurto ir patyčių atveju deleguojama ne tik socialiniam pedagogui, administracijai ar tėvams, o bandoma keisti požiūrį, kad tai visų atsakomybė, o mokyklos bendruomenės saugumas – viena svarbiausių mokyklos gyvavimo sąlygų.

2.4.2. Vaikų smurto mokykloje prevencinių programų tikslai ir uždaviniai

Mokyklose būtina kurti kuo saugesnę, draugiškesnę atmosferą, stengtis užtikrinti pagarbą ir dėmesį kiekvienam bendruomenės nariui, užkirsti kelią negatyviems, saugumą ir pasitikėjimą žalojantiems reiškiniams. Norint sukurti veiksmingą vaikų patiriamo smurto ir prievartos mokymo įstaigose prevencijos priemonių sistemą, siekiama mažinti neigiamus socialinius reiškinius, sąlygojančius smurto prieš vaikus atsiradimą, lengvinti ar naikinti vaiko psichologinius sunkumus.

V. Sruoga, B. Jakubkaitė (2002) nurodo, kad bendrieji emocinio, fizinio ir seksualinio smurto prieš vaikus prevencijos programų tikslai turėtų būti formuluojami taip:

1. Suteikti vaikams ir mokiniams reikiamų žinių apie emocinį, fizinį ir seksualinį smurtą.
2. Formuoti saugios elgsenos įgūdžius, reikalingus teisingiems sprendimams, atsižvelgiant į įvairias socialines situacijas ir aplinką.
3. Skatinti saugios ir atsakingos gyvenimo poreikį.
4. Stiprinti vaikų savigarbą ir pasitikėjimą savimi.
5. Ugdyti pagarbą kitiems, neabejingumą tam, kas vyksta šalia, rūpinimąsi kitais.
6. Skatinti bendravimą ir bendradarbiavimą su bendraamžiais, tėvais ir kitais suaugusiais.
7. Padėti tiksliai suvokti asmeninę atsakomybę ir jos ribas.
8. Ugdyti savitvardą.
9. Suteikti tinkamą vaikų amžiaus tarpsnį atitinkantį patarimą ir paramą.
10. Skatinti vaikus mąstyti pozityviai.
11. Padėti suprasti, jog ir suaugusieji ne visada yra teisūs.
12. Skatinti kūrybiškumą, taikant įgytas žinias praktiškai.

R. Povilaitis, J. Valiukevičiūtė (2006) nurodo, kad gali būti smurto mokykloje prevencijos programų, skirtų konkrečioms tikslams pasiekti, pavyzdžiui, sukurti saugią mokyklos aplinką, lavinti socialinius mokinių įgūdžius ir t.t. Autoriai pabrėžia, kad kuriant prevencijos programos tikslus bei uždavinius reikia žinoti, su kokiomis problemomis mokyklos bendruomenė dažniausiai susiduria. O kadangi **prevencinių programų tikslai** gali būti **ilgalaikiai ir trumpalaikiai**, siūloma pradėti nuo trumpalaikių tikslų formulavimo, nes taip bendruomenė gali greičiau pajusti rezultatus. R. Povilaitis, J. Valiukevičiūtė (2006) taip pat rekomenduoja prevencinių programų tikslų ir uždavinių formulavimui pasitelkti mokyklos administraciją, socialinį pedagogą, psichologą, mokytojus, moksleivius, tėvus.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad šiandieninėse mokyklose būtina kurti kuo saugesnę, draugiškesnę atmosferą, stengtis užtikrinti pagarbą ir dėmesį kiekvienam bendruomenės nariui, užkirsti kelią neigatyviems, saugumą ir pasitikėjimą žalojantiems reiškiniams. Šie prioritetai turi atsispindėti ir mokyklose vykdomų mokinių smurto prevencijos programose, kurias kurti ir įgyvendinti privalo visi mokyklos bendruomenės nariai, tiek vaikų smurto mokykloje prevencinių programų kūrėjai, tiek ir vykdytojai.

2.4.3. Vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimo lygmenys

R. Braslauskienės, I. Jonutytės (2005) teigimu, šią problemą pirmiausia reikėtų spręsti **instituciniu lygmeniu**, tačiau reikia įvertinti ir tai, kad vaikų smurto mokykloje prevencijos problema nebus išspręsta, jei nebus sukurta strategija, kaip ją spręsti **grupės, klasės** ir **individualiu** lygmenimis. Analogiškus mokinių smurto mokykloje lygmenis (mokyklos lygmuo, klasės lygmuo, individualus lygmuo) išskiria ir R. Povilaitis, J.Valiukevičiūtė (2006). Nuo šių lygmenų įgyvendinimo tiesiogiai priklauso prevencinių programų įgyvendinimas. Vaikų smurto socialinės pedagoginės prevencijos mokykloje įgyvendinimo lygmenys pateikiami ir apibūdinami 1 lentelėje.

1 lentelė

Vaikų smurto socialinės pedagoginės prevencijos ugdymo institucijoje lygmenys

Ugdymo institucijos lygmuo	Grupės lygmuo	Individualus lygmuo
Saugios socialinės aplinkos sukūrimas ugdymo institucijoje.	Grupės taisyklių nustatymas ir jų laikymosi mechanizmo kontrolės sukūrimas.	Individualios specialistų (psichologo, socialinio pedagogo) konsultacijos tiek agresyviai besielgiančiam vaikui, tiek agresoriaus aukai.
Neigiamų reiškinių išsiaiškinimo ir informavimo apie juos sistemos sukūrimas ugdymo institucijoje.	Bendradarbiavimo atmosferos grupėje sukūrimas, kad vaikai nebūtų diskriminuojami dėl savo socialinės padėties, religijos, amžiaus, mokymosi pasiekimų ir t.t.	Individualios specialistų (psichologo, socialinio pedagogo) konsultacijos tėvams, kurių vaikai smurtauja arba prieš kuriuos vykdoma agresija.
Smurtinio elgesio raiškos tyrimo organizavimas ugdymo institucijoje.	Skatinimo, gyrimo sistemos sukūrimas ir sistemingas jos įgyvendinimas grupėje.	Pedagogo skatinimas praktikuoti netradicinio ugdymo metodus, dirbant individualiai su agresyviu vaiku.
Įvairios veiklos pasiūla ugdymo institucijoje pertraukų metu.	Grupės narių reguliarių susitikimų (bent kartą per savaitę) organizavimas, kur būtų aptariamose grupėje kylančios problemos, pavienių narių elgesys, peržiūrimos taisyklės ir kt.	Tarpininkų parengimas operatyviai spręsti konfliktus ugdymo institucijoje.
Laisvalaikio kambarių įrengimas ugdymo institucijoje	Vaikų, pedagogų, tėvų santykių stiprinimas grupėje.	*
Laisvalaikio kambarių įrengimas ugdymo institucijoje	Vaikų, pedagogų, tėvų santykių stiprinimas grupėje.	*
Efektyvios tėvų informavimo apie neigiamus reiškinius ugdymo institucijoje sistemos sukūrimas.	Aptariant su grupe neigiamus reiškinius, vykstančius grupėje, pirmiausia pažymėtini tiek grupės, tiek pavienio vaiko teigiami bruožai ir pozityvus elgesys.	*

Preveninės grupės, kuri domėtusi vaikų smurto mokykloje pasireiškimu ir siūlytų efektyvias šios problemos sprendimo priemones, įkūrimas.	Socialinių gebėjimų ugdymas.	*
Bendros tėvų ir mokytojų grupės, kuri spręstų agresyvaus elgesio problemas ugdymo institucijoje, įkūrimas.	*	*
Tėvų pagalbos grupių sudarymas	*	*
Projektų, skirtų agresyvumui mažinti, inicijavimas.	*	*

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis pagal R. Povilaitį, J.Valiukevičiūtę (2006)

Labai svarbu kurti tolerantišką mokyklą. Tyrėjai (Braslauskienė, Jonutyte, 2005; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006 ir kt.) nurodo, kad įgyvendinant mokinių smurto programą **instituciniu (mokyklos)** lygmeniu, visų pirma, visos ugdymo institucijos bendruomenės veikla, orientuota į saugios vaikui ugdymo (si) aplinkos sukūrimą. Saugios aplinkos valdymo strategija turi būti nukreipta ne tik į saugumo užtikrinimą pamokų metu, ji turi apimti visą ugdytinių buvimo institucijoje ir už jos ribų laikotarpį. Turi būti sukurta smurto prevencijos mokykloje strategija, sudaryta prevencinės veiklos koordinavimo grupė iš mokyklos bendruomenės narių (administracijos atstovai, moksleiviai, mokinių tėvai, socialinis pedagogas, psichologas ir t.t.), taip pat reikia įvertinti smurtinio elgesio mastą ugdymo institucijoje bei inicijuojami prevenciniai projektai, skirti agresyvaus elgesio mažinimui.

Minėti tyrėjai (Braslauskienė, Jonutyte, 2005; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006 ir kt.), charakterizuodami smurtinio elgesio prevencinę veiklą **klasės lygiu**, nurodo, jog nors moksleiviai privalo laikytis bendrų elgesio mokykloje taisyklių, rekomenduojama sukurti klasės (grupės) taisykles, reglamentuojančias tinkamą ir netinkamą moksleivių elgesį. Paminėtina, jog pačių moksleivių dalyvavimas tokių taisyklių kūrimo – labai svarbus, nes jų bus laikomasi noriau, jei taisyklės nebus suaugusiųjų „primestos“.

Taip pat svarbu skirti laiko mokinių diskusijoms apie tarpusavio santykius, smurtinį elgesį, atsakomybę ir t.t. Minėtos temos gali būti analizuojamos klasės valandėlių, integruotų pamokų ir panašios veiklos metu. Mokinių tinkamą elgesį skatina ir įvairūs jų bendradarbiavimą skatinantys projektai – renginiai, popietės, išvykos ir t.t.

Individualiu lygiu teikiama prevencinė pagalba moksleiviams – irgi svarbi prevencijos programų įgyvendinimo dalis. Juk individualūs pokalbiai, reikalingų specialistų savalaikės konsultacijos duoda labai daug naudos.

Apibendrinant, galime teigti, kad smurtinio elgesio prevencija ugdymo institucijoje apima bendradarbiavimą trimis lygmenimis – instituciniu, grupės bei individualiu. Sprendžiant vaikų agresijos problemas būtina besąlygiškai įtraukti visą ugdymo institucijos bendruomenę ir organizuoti jos veiklą.

Vadinasi, mokinių smurto prevencinės programos turi būti įgyvendinamos visais lygmenimis – ir teikiant pagalbą nukentėjusiesiems nuo smurto, ir visos mokyklos veiklą orientuojant į saugios vaikui ugdymo (si) aplinkos sukūrimą. Saugios aplinkos valdymo strategija turi būti nukreipta ne tik į saugumo užtikrinimą pamokų metu, ji turi apimti visą ugdytinių buvimo institucijoje ir už jos ribų laikotarpį. Ir paminėtina, kad nors moksleiviai privalo laikytis bendrų elgesio mokykloje taisyklių, rekomenduojama sukurti klasės (grupės) taisykles, reglamentuojančias tinkamą ir netinkamą moksleivių elgesį. Tai padėtų mažinti netinkamo elgesio atvejus.

2.5. Mokyklos bendruomenės vaidmenys vaikų smurto prevencijos kontekste

R. Braslauskienės, I. Jonutytės (2005) teigimu, viena smurtinio elgesio ugdymo institucijoje prevencijos kūrėjų ir įgyvendintojų grupė – **ugdymo institucijos vadovai**. Be to, minėtų autorių teigimu, pagal galimybes ugdymo institucijai išsiaiškinus, kokie yra smurtinį elgesį skatinantys veiksniai, būtina ieškoti kuo efektyvesnių priemonių smurto prevencijai užtikrinti.

Klasių vadovai – tai asmenys, dažniausiai bendraujantys su ugdytiniais neformalioje aplinkoje, turintys visas galimybes pastebėti vaiką kitoje nei mokyklos aplinkoje. R. Braslauskienės, I. Jonutytės (2005) teigimu, dažniausiai klasės auklėtojai tenka reguliuoti vaikų tarpusavio santykius, jis tarpininkauja ir susiklosčius komplikuotiems santykiams su suaugusiais. Klasės vadovai kartu su **socialiniu pedagogu** ir kitais specialistais turėtų sukurti sistemingą neigiamų reiškinių mokykloje tyrimo mechanizmą, kuris padėtų bendruomenei greitai gauti informaciją apie agresyviai besielgiančius mokinius. Taip pat minėtos autorės nurodo, kad klasės auklėtojas turėtų įsitraukti į ugdymo institucijos specialistų komandą kartu su socialiniu pedagogu, psichologu, kad agresyvumo problema būtų sprendžiama objektyviau, nešališkiau.

Klasės vadovas turėtų perduoti informaciją agresyviai besielgiančių **mokinių tėvams** bei vaiko, kuris patyrė smurtą iš bendraamžių, tėvams. Tėvai – ugdymo institucijos bendruomenės nariai, turintys didžiausią įtaką vaiko ugdymui. Siekiant kurti ir įgyvendinti prevencines smurtinio elgesio mokykloje programas į jų kūrimą ir įgyvendinimą įtraukti moksleivių tėvus būtina.

L. Vasiliauskienė (2004) savo tyrime atskleidžia, kad viena iš efektyviausiai taikomų priemonių moksleivių smurtiniam elgesiui mažinti yra kokybiškas prevencinių projektų įgyvendinimas, kai į šių projektų rengimą ir įgyvendinimą įtraukiami ir **ugdytiniai**, ypač agresyviai besielgiantys. A. Gumuliauskienė, A. Juodaitytė, D. Malinauskienė (2010) taip pat teigia, kad vaikų teisinis švietimas, jų įtraukimas į smurto prevenciją yra vienas saugios ir sveikos vaikui aplinkos kūrimo komponentų.

Taigi, galima teigti, kad šiandieninėse mokyklose būtina kurti kuo saugesnę, draugiškesnę atmosferą, stengtis užtikrinti pagarbą ir dėmesį kiekvienam bendruomenės nariui, užkirsti kelią negatyviems, saugumą ir pasitikėjimą žalojantiems reiškiniams. Kiekvienas bendruomenės narys, atliekantis savo pareigas ir laiku atitinkamai reaguojantis į smurto atvejus mokykloje gali užkirsti kelią nelaimėms ir padėti bendruomenės nariams. Vaikų smurto mokykloje prevencijos programos turi rūpėti visiems – nuo moksleivio iki mokyklos vadovo.

Vaikų smurto prevencijos ugdymo institucijoje klausimą tyrusių mokslininkų (Norgėlienės, Grigaitės, 2003; Braslauskienės, Jonutytės, 2005; Povilaičio, Valiukevičiūtės, 2006; Merfeldaitės, Railienės, 2007 ir kt.) teigimu, visų bendruomenės grupių nariai turi pasiskirstyti tam tikromis funkcijomis ir atsakomybe, sprendžiant moksleivių smurtinio elgesio problemą. Nors I. Norgėlienė, B. Grigaitė (2007) teigia, kad vaikų smurto mokykloje prevencijos programose ypatingai svarbus psichologo vaidmuo, nes tose mokyklose, kuriose psichologai nedirba smurtinio elgesio didėjimo tendencijos ryškesnės, nei tose, kur minėtas specialistas konsultuoja bendruomenės narius, o R. Braslauskienė, I. Jonutytė (2005) nurodo, kad vienas svarbiausių veikėjų, nuo kurio didžia dalimi priklauso socialinių problemų sprendimas yra socialiniai pedagogai. Mokinių agresyvumo prevencija turėtų apimti visų ugdymo institucijos bendruomenės narių veiklą. Mokyklos bendruomenės narių, dalyvaujančių vaikų smurto mokykloje prevencinėse programose, veiklos kryptys, vaidmenys ir funkcijos apibūdintos 2 lentelėje.

Mokyklos bendruomenės veikla ir vaidmenys vykdant smurto prevenciją mokykloje

Mokyklos bendruomenės nariai	Mokyklos bendruomenės narių veikla ir vaidmenys
Mokyklos administracija (ugdymo institucijos vadovai)	<ul style="list-style-type: none"> • Siekti bendros saugios aplinkos sampratos visuose bendruomenės lygmenyse, grupėse. • Agresyvaus elgesio pasireiškimo ugdymo institucijoje vertinimo organizavimas. • Projektų, skirtų smurtiniam elgesiui mažinti, inicijavimas ir įgyvendinimas. • Tvarkos ugdymo institucijoje užtikrinimas. • Visų bendruomenės grupių veiklos, įgyvendinant vaikų smurtinio elgesio prevenciją, koordinavimas ir pan.
Klasių vadovai, kiti pedagogai	<ul style="list-style-type: none"> • Reguluoti vaikų tarpusavio santykius. • Padėti mokyklai rinkti informaciją apie vaikų smurtinį elgesį. • Išnaudoti neformalaus bendravimo su mokiniais galimybes po pamokų (ekskursijos, išvykos ir t.t.). • Nuolat konsultuotis su socialiniu pedagogu, nes pastarasis turi objektyvią informaciją apie mokykloje vykstančius reiškinius ir pan.
Moksleiviai	<ul style="list-style-type: none"> • Įsitraukimas į smurto mokykloje prevencijos projektų rengimą ir įgyvendinimą. • Smurtinio elgesio kuratoriaus vaidmuo. • Tarpininkavimas sprendžiant konfliktus, kilusius tarp bendraamžių. • Dalyvavimas specialistų komandos veikloje.
Mokinių tėvai	<ul style="list-style-type: none"> • Nuolatinis domėjimasis, kaip vaikui sekasi mokykloje. • Tėvų komiteto iniciatyva imantis veiksmingų ir pozityvių priemonių saugumui mokykloje užtikrinti.
Socialinis pedagogas	<ul style="list-style-type: none"> • Kartu su klasių vadovais ir kitais specialistais sukurti sistemingą neigiamų reiškinų mokykloje tyrimo mechanizmą, kuris padėtų bendruomenei greitai gauti informaciją apie agresyviai besielgiančius mokinius. • Ryšių su įvairiomis valstybinėmis įstaigomis ir nevyriausybinėmis organizacijomis, teikiančiomis socialinę, psichologinę, teisinę pagalbą, palaikymas. • Klasių vadovų konsultavimas.
Psichologas	<ul style="list-style-type: none"> • Psichologinis mokinių, pedagogų, mokinių tėvų ir kitų bendruomenės narių konsultavimas. • Individualūs pokalbiai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis G. Norgėlienės, A. Grigaitės (2003), N. Braslauskienės, B. Jonutytės, (2005), J. Povilaičio, O. Valiukevičiūtės (2006), N. Merfeldaitės, B. Railienės (2007) darbais.

Iš 2 lentelėje pateiktos informacijos galime daryti išvadas, kad visiems mokyklos bendruomenės nariams, dalyvaujantiems vaikų smurto mokykloje prevencinėse programose, vaidmenys paskirstomi atsižvelgiant į jų veiklos specifiką. Klasės vadovui, pedagogui ar socialiniam darbuotojui domėtis

kiekvienam mokiniui nelengva, mokyklos direktoriui – dar sunkiau (mokinių daug, kiekvieno nepasiteirauti). Todėl tai – tėvų pareiga. Vaikų smurto mokykloje prevencijos „strategijos“ formavimas – užduotis mokyklos vadovybei. Išnaudoti laiką po pamokų ar renginių metu ir nuolat mokytis mokinius rinkti informaciją apie smurto atvejus, smurto žalą, prevenciją – pedagogo darbas.

Kaip nurodo A. Kvietkienė (2000), ugdymo institucija – tai antroji vaikui pristatyta bendruomenė, pratęsianti šeimos pradėtą vaiko ugdymo procesą socializuojant, „įauginant“ į visuomenę. Ši darbą ugdymo institucijos sėkmingai atlieka tik glaudžiai bendradarbiaudamos su šeima, tėvais, nepažeisdamos šeimos tėvų teisių, o ateidamos į pagalbą vaikų auklėjimo darbe.

Todėl apibendrinant galima teigti, jog mokinių smurto prevencija turėtų apimti visų ugdymo institucijos bendruomenės narių veiklą: ugdymo institucijos vadovų, pedagogų, ugdytinių ir jų tėvų, mokyklos specialistų (socialinio pedagogo, psichologo), bendruomenės socialinių partnerių.

2.6. Vaikų smurto mokykloje prevencijos patirtis Lietuvoje ir užsienyje

Visiems suprantama ir moksliskai įrodyta, kad socialinių problemų prevencijai nepakanka vaikus ir kitus mokyklos bendruomenės narius tik informuoti vaikų smurtinio elgesio mokykloje klausimu. Labai svarbu ugdyti mokyklos bendruomenės narių gebėjimus ir pasirengimą atsispirti smurtiniam elgesiui, suvokti ir įveikti psichologines problemas, žalingam elgesiui užkertant kelią dar prieš jam pasireiškiant. Tad prevencinių programų kūrimas bei įgyvendinimas bendrojo lavinimo mokyklose tampa būtinybe visur – tiek Lietuvoje, tiek užsienyje.

G. Morozova, J. Minkevičiūtė (2008) nurodo, kad vaikų smurto mokykloje prevencinių programų kūrimą ir įgyvendinimą, socialinę pagalbą visuomenė suvokia kaip poreikį spręsti tam tikras visuotinai pripažintas problemas: nepilnamečių nusikalstamumo didėjimą, emocinio, fizinio bei seksualinio smurto prieš bendraamžius ir kitus mokinius naudojimą. V. Pruskus (2009), kalbėdamas apie smurto prevencinių programų mokykloje įgyvendinimą, pabrėžia, kad pastaruoju laiku atsiranda ir sparčiai populiarėja nauja smurto rūšis – smurtinis elgesys prieš mokytojus. E. Nedzinskas, A. Janušauskas (2008) aptaria nepilnamečių nusikalstamumo aktualijas ir tendencijas ir t.t. Ir užsienio mokslinių darbų autoriai analizuoja mokyklose vykdomą prevencinę veiklą (Monahan, 1993; Walton, 2000; Gilligan, 2007; Kossewska, 2009 ir kt.) pabrėždami prevencinių programų svarbą ir reikšmingumą. Mokslininkų K. Lenz (1996), D. Goleman (1996), nuomone prevencinės programos yra veiksmingesnės, jei yra orientuotos į emocinės ir socialinės kompetencijos ugdymą ir puoselėjimą. K. Griuner (1998) ir R. Shilt (1998) teigia, kad:

1. Prevencinės programos, kurios remiasi vaikų galimybėmis, yra veiksmingesnės, nei tos, kurios orientuotos į rizikos veiksnius ir sutelkia dėmesį į problemines sritis.
2. Vaikų psichosocialinės ir apskritai gyvenimiškos kompetencijos ugdymas ir puoselėjimas yra veiksminga prevencinė priemonė.
3. Prevencija – ilgalaikis procesas, kurį reikia pradėti laiku. Trumpalaikės priemonės yra neveiksmingos.
4. Prevenciniai renginiai turi būti organizuojami atsižvelgiant į bendraamžių grupės įtaką konkrečiam vaikui.

Tačiau lietuvių mokslininkai (Adaškevičienė, Baltrušaitienė ir kt., 2005; Nedzinskas, Janušauskas, 2008 ir kt.) atskleidžia faktą, kad Lietuvoje prevencinės veiklos programų organizavimas mokyklose siejamas tik su paskaitomis ar kitais tradiciniais renginiais, kad prevencinė veikla ugdymo institucijose yra vienkartinė, fragmentinė ir nėra bendrų vertinimo kriterijų, leidžiančių nustatyti vaikų smurto mokykloje programos veiksmingumą. Minėti autoriai nurodo, kad vaikų smurto mokykloje prevencinės programos vykdomos formaliai, nesistemiškai. O. Merfeldaitė, A. Railienė (2007), teigia, kad mokyklose veikiančios socialinės pedagoginės pagalbos komandos neturi apibrėžtos vienos veiklos srities, dažniausiai vykdo įvairias prevencines programas. O. G. Morozova, J. Minkevičiūtė (2008), atlikusios tyrimus, nurodo, kad prevencinė veikla – naudinga mokiniams, tačiau mokyklose teikiamos informacijos nepakanka, nemaža dalis mokinių nežino nei apie vykdomą konkrečią prevencinę veiklą, nei apie teikiamą informaciją prevencinės veiklos ir pagalbos srityje. E. Nedzinskas, A. Janušauskas (2008) teigia, kad šiuo metu Lietuvoje egzistuojanti nepilnamečių smurtinio elgesio prevencijos sistema pasižymi žinybiškumu, yra nepakankamai koordinuota bei fragmentiška.

Smurtas tarp vaikų ir prieš vaikus nėra natūralus reiškinys, todėl šeimoje, ugdymo įstaigose, pačioje visuomenėje būtini pokyčiai, keičiant nuostatas ir įgyvendinant kompleksines prevencijos strategijas bei programas. Lietuvoje smurto ir patyčių problematiką intensyviai imta nagrinėti tik pastaruosius du dešimtmečius. Lyginant Lietuvos ir užsienio šalių patirtį galima daryti išvadas, kad Lietuvoje ši sritis turi būti sistemingai analizuojama ir tobulintina. Prevencinės programos, vykdomos Lietuvos mokyklose, būtų veiksmingesnės, jei būtų atliktas tikslus prievartos formų bei paplitimo įvertinimas; jei būtų išnaudojamos visos galimybės, o ne mokykla kliautųsi vien savo jėgomis; jei į mokyklos bendruomenės programas būtų įtraukiami ir šeimos nariai, jei prevencinės programos bus pradėtos kuo ankstesniame vaikų amžiuje, jei būtų taikoma ne tik prievartos mažinimo ir nutraukimo strategija, bet ir teigiama patirtis, jei būtų labai tiksliai apibrėžtas pageidaujamas ir nepageidaujamas elgesys, vieningai ir griežtai laikomasi išskeltų reikalavimų.

Apibendrinant analizuotą mokslinę literatūrą apie vaikų smurtą mokykloje bei mokinių smurtinio elgesio prevencinių programų kūrimą bei įgyvendinimą, galima teigti, kad:

- Smurtas - tai fizinė, psichologinė, emocinė, seksualinė prievarta bei žmogaus nepriežiūra, kuri egzistavo visais laikais. Kad ir kuriuo amžiaus tarpsniu smurtą patyrė vaikas ar paauglys – pasekmės lieka visam gyvenimui. Mokinių smurtas mokykloje yra labai rimta visos mokyklos bendruomenės problema ir paskutiniaisiais metais kyla didesnis visuomenės susidomėjimas mokinių smurtiniu elgesiu, įtakojančiu vaiko fizinį bei psichologinį vystimąsi.
- Smurto prevencija mokykloje pirmiausia suvokiama kaip pozityvaus vaikų ir kitų bendruomenės narių elgesio ugdymas. Prevencinės programos, vykdomos Lietuvos mokyklose, būtų veiksmingesnės, jei mokyklos pasikliautų ne vien savo jėgomis, o į mokyklos bendruomenės programas būtų įtraukiami ir šeimos nariai, jei prevencinės programos būtų pradėtos kuo ankstesniame vaikų amžiuje bei vieningai ir griežtai būtų laikomasi iškeltų reikalavimų.
- Mokinių smurto prevencija turėtų apimti visų ugdymo institucijos bendruomenės narių veiklą: ugdymo institucijos vadovų, pedagogų, ugdytinių ir jų tėvų, mokyklos specialistų (socialinio pedagogo, psichologo) ir t.t. *Mokinių smurto prevencinės programos turi būti įgyvendinamos visais lygmenimis – ir teikiant pagalbą nukentėjusiesiems nuo smurto, ir visos mokyklos veiklą orientuojant į saugios vaikui ugdymo (si) aplinkos sukūrimą.* Saugios aplinkos valdymo strategija turi būti nukreipta ne tik į saugumo užtikrinimą pamokų metu, ji turi apimti visą ugdytinių buvimo institucijoje ir už jos ribų laikotarpį.
- Mokyklinis amžius yra pats sudėtingiausias vaikui, nes tuo metu formuojasi vaiko asmenybė. Patirta prievarta, žemas savęs vertinimas, socialinių įgūdžių stoka, dideli informacijos srautai, kompiuterinių žaidimų populiarumas, kuriuose propaguojamas smurtas, emocinis pervargimas, bendraamžių neigiama įtaka lemia vaiko smurtinio elgesio atsiradimą, kuris gali sukelti tokias pasekmes kaip suicido atvejus, vaiko žalingų įpročių atsiradimą, vaiko emocinės ir fizinės raidos sutrikdymą.

3. EMPIRINIO TYRIMO METODOLOGIJA IR METODAI

3.1. Tyrimo metodologija

K. Kardelio (2002) teigimu, metodologiją galima apibrėžti kaip bendriausius pažinimo principus (žodis metodologija kilęs iš graikų kalbos žodžių „methodos“ ir „logos“). Nors įvairioje literatūroje ši sąvoka traktuojama nevienodai, metodologiją galima apibrėžti kaip teoriją, kuri nagrinėja mokslinio pažinimo procesą, jo principus bei mokslinio tyrimo metodus ir techniką. Paprasčiau tariant, metodologija gali būti suprantama ir kaip tyrimo metodo panaudojimo logika, t. y. nurodanti, kuo būtent pagrįstas kurio nors metodo pasirinkimas.

Mokslinis tyrimas yra sudėtingas ir kompleksiškas procesas. Kaip žinia, pagrindinis mokslinių tyrimų tikslas – gauti naujos informacijos apie tuos procesus ar reiškinius, kuriuos norime tirti, ir, remiantis šiais tyrimais, juos panaudoti, prognozuoti bei valdyti, arba praktiškai pritaikyti, teigia K. Kardelis (2002). B. Bitino, L. Rupšienės, V. Žydžiūnaitės (2008) teigimu, atliekant bet kokio reiškinio analizę, būtina iškelti klausimus, pagal kuriuos bus analizuojami ir interpretuojami duomenys. Kuo daugiau atsakymų gaunama, tuo išsamesnį analizuojamo reiškinio vaizdą galima sudaryti.

Empirinės tyrimo tikslas – empiriškai ištirti vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimo situaciją Pasvalio rajone.

Empirinio tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti interviu su mokyklos administracijos atstovais, kurio tikslas- išsiaiškinti vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimo situaciją.
2. Atlikti vaikų anketinę apklausą, kurios pagrindinis tikslas - ištirti mokinių požiūrį į vaikų smurtavimo situaciją mokykloje bei jo prevenciją.
3. Apibendrinti empirinio tyrimo rezultatus, atskleidžiant vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimo situaciją, numatant jų įgyvendinimo tobulinimo galimybes Pasvalio rajono mokyklose.

Tyrimo metodologija grindžiama teorijomis:

Socialinio išmokimo teorija (Bandura, 1997), teigia, kad agresija (smurtas) yra specifinės socialinio elgesio forma, kuri yra išmokstama ir naudojama lygiai taip pat, kaip ir visos kitos socialinio elgesio formos. Pirmiausia vaikai agresyviai elgtis išmoksta iš tiesioginės patirties, už parodytą smurtą ar išreikštą agresiją sulaukdami vienokio ar kitokio pastiprinimo. Bandura atmetė teiginius apie įgimtus

instinktus ir pabrėžė modeliavimo ir pastiprinimo reikšmę. Agresija yra išmoktas elgesys. Socialinį išmokimą sudaro du procesai: tiesioginis pastiprinimas (kai kurių vaikų agresija pasiekia savo tikslą ir taip yra pastiprinama) ir socialinis modeliavimas (vaikas gali pradėti kitaip elgtis stebėdamas savo aplinkoje kito asmens elgesį). Išmokimo teorijos stengiasi paaiškinti elgesio pasikeitimus, atsirandančius laikui bėgant, siedamos aplinkos veiksnius, tokius kaip paskatų sąsajos ir paskatinimai, su tais procesais, kurie vyksta individo sąmonėje, tokie kaip potraukiai ir lūkesčiai. Tinkami socialinės elgsenos modeliai įsitvirtina asmenybės lygmeniu, kai auklėtinis patiria savo elgesio pasekmes, stebi kitų elgesio pasekmes, pajaučia kitų malonias bei nemalonias emocijas. Išmokimo veiksnys gerai paaiškina paprastų elgesio įpročių formavimosi mechanizmus. Siejant šią teoriją su vaikų smurto mokykloje tyrimu, galima teigti, kad vaikai išmoksta agresyviai elgtis matydami neigiamus pavyzdžius savo aplinkoje, kurioje veikia: mokosi, leidžia laisvalaikį, bendrauja, užsiima jiems patinkančia veikla. Taip elgtis paskatina ir tai, jog aplinkiniai dar ir pastiprina, pagirdami, blogai besielgiantį, parodant, jog juo žavimasi, vyresnieji nori su juo draugauti, stengiasi jam įtikti ir pan. Prevencinė veikla – kuo puikiausias akstinas kovojant su agresyviu elgesiu, nes tik matant, kad su šiuo reiškiniu kovojama, jam priešinamasi, įgalins ir vaikų elgesio pasikeitimus. Per prevencinę veiklą mokiniai mato pavyzdžius kaip reikia elgtis teisingai, jie papildomi įvairiais žodniais ar vaizdiniais deramos elgsenos apibūdinimais. Įgijus žinių vaikams lengviau apsispręsti kaip elgtis vienoje ar kitoje situacijoje nepažeidžiant tinkamo elgesio normų.

Socialinio konstruktyvizmo teorija (Berger, Luckmann, 1999) – kiekvienas vaikas konstruoja savo individualų supratimą apie pasaulį, patirdamas, vertindamas ir interpretuodamas, siedamas tas interpretacijas su ankstesnėmis turėtomis interpretacijomis ir patirtimi.

Agresyviai elgtis išmokstama iš tiesioginės patirties, iš to ką vaikas mato, girdi, kas vyksta jo aplinkoje, todėl per prevencinę veiklą vaikas mokykloje gali susiformuoti kitokius elgesio modelius, agresyvų elgesį pakeičiant pozityviu. Bet kuris vaikas dalyvaudamas prevencinėje veikloje vertina pateiktą informaciją, ją analizuoja, priima sprendimus ar tai jam yra reikalinga, ką jam svarbu priimti iš pateiktų elgesio modelių, ką reikia atmesti, kaip tai pakeis jo ankstesnę patirtį. Dalyvaudamas prevencinėje veikloje vaikas per savo prizmę gali įsisavinti tai, jog smurtas ardo visuomenėje nusistovėjusią tvarką, griaujami tarpusavio santykiai, žalojama kito vaiko sąmonė, pažeidžiamos jo teisės.

Kognityvinė teorija (Kohlberg, 1984) pabrėžia kiekvieno vaiko (individo) aktyvaus mąstymo reikšmę tolesniems jo veiksams: mąstydamas vaikas priima savo pasaulį, save patį bei atitinkamai kuria naujus elgesio būdus. Ši teorija ypatingą dėmesį skiria elgesio socialinėms priežastims ir kognityvinių mąstymų svarbai visuose žmogaus funkcionavimo aspektuose – motyvacijoje, emocijose ir

veikloje. Gyvenimo įvykiai ir turima vaiko patirtis yra interpretuojami pagal savitą sistemą. Kolbergas pasiūlė moralinio vystymosi etapų teoriją. Ikimoralinio etapo (iki 10 metų) pirmojoje pakopoje vaikas nenori pažeisti elgesio normų dėl galimų nemalonumų (vengia būti nubaustas), o antrojoje vadovaujasi principu *akis už akį, dantis už dantį*. Konvenciniam raidos etapui (iki 13 metų) būdinga paauglio nuostata – vaidmeninis prisitaikymas; iš pradžių ugdytinis išsiskiria ir net absoliutina elgesio taisyklę *nedaryk kitam to, ko nenori, kad tau darytų*, vėliau pradeda orientuotis į socialinę sistemą, atsiskiria nuo prisiimtų socialinių įsipareigojimų. Jaunystės amžių apibūdina asmenybės autonomiškumas, gebėjimas pripažinti skirtingas vertybių sistemas ir asmens teisė rinktis norimą.

Agresyvų elgesį įtakoja vaiko patyrimas, vaiko sąmonėje egzistuojantys neigiami elgesio modeliai įtakoja polinkį į smurtą. Vaikystėje vaikas bijo blogai elgtis, nes vengia bausmės, vėliau formuojasi mąstymas, jog „jei tave nuskriaudė, reikia atsilyginti tuo pačiu“. Paauglystės amžiuje dažnai išryškėja noras atitrūkti nuo normų egzistuojančių visuomenėje, maištauti ir pasielgti ne taip kaip pridera. Prevencinės programos, vykdomos mokykloje, gali pagilinti vaikų žinias apie smurtą, formuoti nuostatas, kad smurtas – neigiamas reiškinys, todėl jo turėtų būti kuo mažiau. Vaikai gauna informacijos, kaip reikia elgtis atvejais, kai smurtaujama, kur kreiptis patyrus smurtą ar ką patarti kitam, kaip sudrausti skriaudikus, kodėl agresyvus elgesys yra engiamas visuomenėje ir kokias skaudžias pasekmes gali tai sukleti jaunai, psichologiškai ir fiziškai bręstančiai asmenybei.

3.2. Tyrimo metodai

Vaikų smurto mokykloje empirinis tyrimas grindžiamas skirtingo dominavimo dizainu – *kokybinio ir kiekybinio tyrimo derinimo strategija*. Toks sisteminis požiūris, kad problemoms nagrinėti reikalingi įvairūs tiek kiekybinių, tiek kokybinių tyrimų metodai, papildantys vieni kitus atskiruose tyrimo etapuose, K. Kardelio (2002) teigimu, atsirado XX a. antroje pusėje. Kiekybinių ir kokybinių tyrimų santykio klausimas iš esmės dar tebėra diskusijų objektas, nes jis pradėtas nagrinėti visai neseniai.

Neginčijama, kad *naudojant kokybinio ir kiekybinio tyrimo derinimo strategiją galima gauti išsamesnės informacijos apie analizuojamą reiškinį, informacija objektyvesnė, tačiau ne visi tyrėjai pasisako už kokybinių ir kokybinių tyrimų derinimą*. Kiekybiniame tyrime dažniausiai siekiama patvirtinti hipotezę, surasti dėsningumus, o kokybinio tyrimo atveju situacijų analizės rezultate gaunami *paaškinimai, interpretacijos*. Kiekybinis – ieškomi reiškinio išoriniai požymiai, jie matuojami, rezultatai apdorojami statistiškai, siekiama nustatyti dėsningumus ir taisykles. Kokybinis - siekiama suprasti, kaip individai suvokia bei paaiškina pasaulį ir kaip individualiai kuriamos prasmės lemia jų elgesį. Kaip

teigiama mokslinėje literatūroje (Smith, Glass, 1987), *neretai kokybiniai tyrimai kritikuojami dėl patikimumo, vertingumo ir kontrolės trūkumo. Todėl kiekybinių tyrimų metodų šalininkai labiau vertina pastarųjų objektyvumą, nes pavyzdžiui, testuojant, galima gauti patikimesnius duomenis.* Tuo tarpu kokybinių metodų šalininkai teigia, kad socialiniai individo veiksmai priklauso nuo aplinkos (konteksto). Todėl, jų nuomone, negalima suprasti elgesio, atskirto nuo aplinkos. Tradiciniai metodai negali atspindėti tipiško elgesio, gilesnių jausmų ar reakcijos į situacijas, kurių nesukuria eksperimentatorius. Ir nors objektyviai galima užregistruoti kito asmens išoriškai matomą elgesį, tačiau jo emocijas, pažinimą galima suprasti tik darant išvadas iš analogijų su tyrinėtojo emocijomis.

Vadinasi, galime teigti, kad *norint išvengti išvardytųjų metodų silpnųjų pusių, reikalingas sisteminis požiūris, kiekybinių ir kokybinių metodų derinimas.* K. Kardelis (2002) nurodo, kad nepaisant išvardytų metodų teigiamų ir neigiamų vertinimų, dauguma metodologų palaiko sisteminį požiūrį į mokslinį tyrimą, tik siekiant kiekybinių ir kokybinių tyrimų integracijos, svarbu atsižvelgti į jos prielaidas bei šių metodų skirtumus.

Vaikų smurto mokykloje įgyvendinimo tyrimui *kiekybinių (anketinės apklausos) ir kokybinių tyrimų (interviu) integracija* panaudota dėl to, *kad gauti duomenys būtų kuo išsamesni, kad būtų apklaustos skirtingos respondentų grupės, kad būtų gautos kuo objektyvesnės išvados apie vaikų smurto mokykloje prevencijos programų įgyvendinimą, kad būtų realizuotas sisteminio požiūrio į analizuojamąją problemą principas.*

Vaikų smurto mokykloje prevencijos įgyvendinimo tyrimui buvo naudojami **teoriniai**, **empiriniai** bei **statistiniai** tyrimo metodai. Tyrimo metodai – instrumentai, kurių pagalba pažįstama tiesa, atskleidžiami objektyviojo pasaulio reiškinių ryšiai (Tidikis, 2003).

Siekiant pagrįsti vaikų smurtą kaip socioedukacinę problemą ir teoriškai pagrįsti vaikų smurto mokykloje prevencijos reikalingumą, pirmiausia buvo atlikta mokslinės literatūros bei teisinių dokumentų, reglamentuojančių smurto prevenciją (LR Vyriausybės nutarimai ir kt.), sisteminimas bei analizė. Remiantis mokslinės literatūros analize, buvo parengti interviu klausimynas mokyklų administracijos vadovams bei anketos moksleiviams.

Interviu kaip kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodas. Mokyklos administracijos vadovai (direktoriai ir pavaduotojos ugdymui) apklausti **interviu metodu**. V. Pranulio (2007) teigimu, apklausa – tai pirminės informacijos rinkimo metodas, pasireiškiantis respondentų atsakymų į pateiktus klausimus registravimu. Minėtasis autorius teigia, jog apklausa yra labai artima žmonių bendravimui. Apklausa, A. Valackienės (2004) teigimu, - labiausiai paplitęs pirminės sociologinės informacijos rinkimo būdas. Tai metodas, garantuojantis didesnę patikimumą negu anketinis metodas ar kiti apklausos būdai,

nurodo R. Tidikis (2003). Dar detalesnį apklausos apibrėžimą pateikia I. Luobikienė (2005), nurodydama, kad ekspertų apklausa – tai bendravimas su žmonėmis, dirbančiais toje srityje, savo srities kvalifikuotais specialistais, kurie analizuoja kurią nors problemą, remdamiesi savo patirtimi. Pagrindinis interviu metodo privalumas – tai, kad iš respondentų galima išgirsti išsamesnius atsakymus nei tikimasi. Taip pat pastebėta, jog toks informacijos gavimo būdas yra lankstus, galima stebėti respondento reakcijas, mimikas.

Šis metodas magistro baigiamajame darbe pasirinktas todėl, kad, tai - viena svarbiausių duomenų rinkimo priemonių kokybiniame tyrime, taip pat geras priartėjimo prie žmonių suvokimo, reikšmių, situacijų apibrėžimo ir realybės aiškinimo būdas. Atliekant apklausą neišvengiamai susidurta ir su jos trūkumais: pastebimas respondentų šališkumas, norint sudaryti gerą įspūdį apie savo vadovaujamą mokyklą ir joje egzistuojančią tvarką, sugaišta nemažai laiko derinant interviu laiką su apklausos respondentais.

Interviu metu gautiems duomenims apdoroti buvo atlikta **turinio (ang. content) analizė**. Kontent analizės metodas remiasi statistiniu įvairių teksto charakteristikų įvertinimu. Sąlyginai galima teigti, kad kontent analizė tai – „kas pasakė, ką, kam, kaip, koku tikslu ir koks rezultatas?“ (Luobikienė, 2005). Daugelio autorių (Kardelis, 2002; Tidikis, 2003; Luobikienė, 2005 ir kt.) nuomone, kontent analizės objektu gali būti bet kokios rūšies užrašyta informacija – rašytiniai dokumentai, vaizdiniai dokumentai, garsiniai dokumentai. Šiuo konkrečiu atveju tai yra interviu protokolai.

Kontent analizė yra vienas populiariausių sociologinių tyrimų metodų, turintis ir pranašumų ir trūkumų. Mokslininkai (Roberts, 2001; Valackienė, 2004; Luobikienė, 2005 ir kt.) svarbiausių kontent analizės privalumų išskiria galimybę naudoti tiek kiekybinę, tiek kokybinę analizę; visų duomenų, kuriuos tik galima suskaičiuoti, panaudojimas; galimybė tirti tiek dabarties, tiek ateities įvykius ar reiškinius; patogumas apdorojant gausią informaciją. Pagrindiniai tokios analizės trūkumai yra mokslškai pagrįstų tikslų skaičiavimo vienetų ir jų atrankos kriterijų nebuvimas; pasirinktiems žymėjimo vienetams įvairios prasmės suteikimas; naudojamų dokumentų trumpalaikiškumas. Vykiant kontent analizę, ekstrahuojant kategorijas, reikia turėti gebėjimą „įsigilinti“ ir suvokti respondentų mintis, nuostatas, ką jie turėjo omenyje, sakydami vieną ar kitą sakinį, ir tuo pat metu pateikti viską kaip įmanoma objektyviau.

Anketinė apklausa, kaip kiekybinio tyrimo duomenų rinkimo metodas. Anketinė apklausa viena iš populiariausių tyrimo metodų. Anketa – klausimų lapas, tam, tikroms žinioms surinkti. Kadangi anketos kokybė, objektyvumas priklauso nuo teisingo klausimų pateikimo, anketos klausimai buvo rengiami pagal klausimų rengimo rekomendacijas (Tidikis, 2003; Kardelis, 2002 ir kt.). Jį pagal nurodytas taisykles užpildo informantas. Anketa yra labai patogus ir plačiai naudojamas pirminių duomenų rinkimo

metodinis instrumentas. Šis būdas greitas, pigus ir informatyvus. Jis naudojant surenkama daug originalios pirminės informacijos. Anketomis surinkta informacija leidžia išskirti tiriamo reiškinių problemines sritis ir jas palyginti su teorinėmis žiniomis (Luobikienė, 2000).

Atliekant vaikų smurto mokykloje prevencijos programų įgyvendinimo tyrimą pasirinktas vaikų anketavimo metodas. Remiantis K.Kardelio (2005) rekomendacijomis, buvo sukurtos anketos vaikams. Išskirti du diagnostiniai blokai – smurtas mokykloje bei smurto prevencija mokykloje. Pirmuoju buvo siekiama išsiaiškinti vaikų nuomonę apie tai kokiomis formomis vaikai mokykloje smurtauja, kur ir kada tai dažniausiai vyksta. Antrajame diagnostiniame bloke buvo pateikti klausimai, kurių tikslas sužinoti kas dažniausiai padeda apsisaugoti nuo smurtinių situacijų mokykloje, kokie renginiai organizuojami kovai su vaikų smurtavimu ir pan.

3.3. Tyrimo etika, eiga, imtis

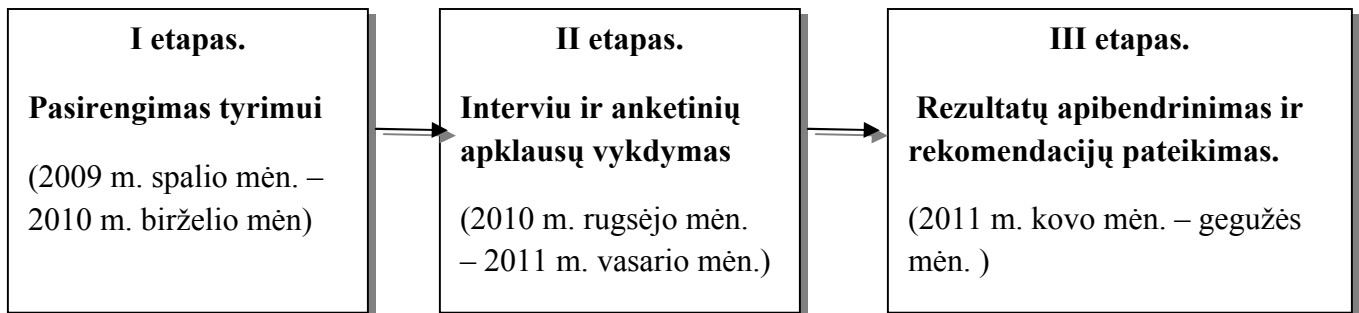
Atliekant tyrimą buvo vadovaujama teisiniais tyrimo dalyvio apsaugos bei slaptumo principais bei etiniais - geravališkumo, sąžiningumo, tikslų paaiškinimų, glaustumo, procedūrinio tiriamumo, tikėtino ir įvairių prasmų paaiškinimo principais.

Kokybinio tyrimo etika. Planuodama tyrimą, magistro baigiamojo darbo autorė įvertino savo ir bendradarbiavimo su respondentais naudą – bus išsiaiškintos vaikų smurto mokykloje prevencinių programų perspektyvos, kuriomis praktiškai galės pasinaudoti ir tyrimo dalyviai. Todėl tyrime buvo siekiama betarpiško, nuoširdaus bendravimo siekiant, kad apklausos metu gauta informacija būtų kuo objektyvesnė ir duomenys būtų kuo natūralesni, atspindintys realią prevencinių programų įgyvendinimo situaciją Pasvalio rajono mokyklose. Tyrime dalyvavusieji bendrojo lavinimo mokyklų vadovai – direktoriai ir pavaduotojai buvo apklausiami individualiai, taikant atvirų klausimų apklausos struktūrą. Respondentai nepageidavo, kad jų pateikiami atsakymai būtų fiksuojami pasitelkiant vaizdo ar garso techniką – su jų reikalavimais darbo autorė sutiko.

Paminėtina, kad tyrime dalyvavusiems respondentams, tiek mokyklos vadovybei, tiek mokiniams buvo nurodyta, jog bus laikomasi konfidencialumo principo – tyrimo dalyvių pateikta informacija, nepaisant jos atvirumo, neleis nustatyti tiriamųjų tapatybės. Apklausos dalyvių vardai bei pavardės, mokyklos, kuriose jie dirba ir kiti duomenys, kurie leistų identifikuoti respondentų tapatybę magistro baigiamajame darbe nenurodomi. Pateikiama tik informacija apie mokyklos vadovų bei pavaduotojų turimą išsilavinimą bei darbo stažą (metais).

Kiekybinio tyrimo etika. Siekiant nepažeisti socialinių tyrimų etikos, ruošiantis atlikti anketinę vaikų apklausą kreiptasi į vaikus klasėse. Vaikams buvo aiškiai ir suprantamai paaiškinti tyrimo tikslai ir uždaviniai bei prašoma jų sutikimo dalyvauti tyrime. Akcentuojami dalyvavimo savanoriškumo bei anonimiškumo principai, laisvo apsisprendimo galimybė atsisakyti dalyvauti tyrime arba pasitraukti iš jo. Anketos buvo paliktos mokyklose mokiniams, kad jie galėtų labiau įsigilinti, susipažinti su klausimais ir pateiktų geriau apgalvotus ir išsamesnius atsakymus.

Vaikų smurto mokykloje prevencinių programų moksliniame tyrime galima išskirti **tokius etapus**: tyrimo planavimą (pasirengimą tyrimui), empirinio tyrimo etapą (interview ir anketinių apklausų vykdymą), teoretinį gautosios medžiagos apdorojimą (rezultatų apibendrinimą ir rekomendacijų pateikimą), rezultatų praktinį pritaikymą. Empirinio tyrimo etapai iliustruojami 3 paveiksle

3 pav. **Empirinio tyrimo etapai**

Pasirengimo tyrimui etape buvo suformuluota tyrimo tema, aptarta tyrimo problema, apibūdintas tyrimo objektas, suformuluota mokslinė hipotezė, nusakyti tyrimo tikslas bei uždaviniai, aptartas tyrimo proceso organizavimas (tyrimo metodų ir procedūrų aptarimas).

Empirinių duomenų rinkimo etape (interview ir anketinių apklausų vykdymo metu) buvo renkami duomenys apie vaikų smurto mokykloje prevenciją, prevencinių programų įgyvendinimą. Duomenys buvo kaupiami mokslinės hipotezės patvirtinimui arba paneigimui. Sudarytas interview dalyvių sąrašas, surinkti kontaktiniai būsimų dalyvių duomenys, parengtas interview klausimynas. Visi struktūrizuotos apklausos klausimai yra atviri, t.y. galimos atsakymų kategorijos iš anksto nėra numatytos, o sudarytas interview klausimynas užtikrino apklausos vyksmą ir tikslingą apklausos kryptį. Numatyta kaip bus fiksuojami interview atsakymai.

Norint atskleisti mokinių smurtavimo mokykloje situaciją ir kokių priemonių imasi mokyklos kovodamos su smurtu, buvo sudarytos anketos 5-10 klasių mokiniams. Kadangi norėjome sužinoti vaikų nuomonę apie smurto situaciją jų mokyklose remiantis skirtingų klasių mokinių nuomonėmis, apklausėme vaikus nuo 5 iki 10 klasės. Vaikai apklausai parinkti atsitiktinės atrankos būdu. Anketos struktūrą sudaro

dvi dalys įvadinė ir pagrindinė. Įvadinėje dalyje įvardijamas apklausos tikslas, pildymo instrukcija, akcentuojamas anketos anonimiškumas. Pagrindinėje dalyje pateikiami su tyrimo problema susiję klausimai. Kiekybinę duomenų dalį gana lengva apdoroti, kadangi buvo pateikti struktūrizuoti, uždari klausimai su alternatyviu atsakymu variantu („kita“) bei keturi atviri klausimai, kuriais buvo siekiama, pačių mokinių samprotavimo ir pasiūlymų problemos sprendimui teikimo.

Rezultatų apibendrinimo etape buvo atliekamas gautų duomenų apdorojimas bei, remiantis išvadomis, gautomis išanalizavus tyrimo metu surinktą informaciją, siūlomos konkrečios rekomendacijos (nes tyrimo rezultatai leido tai daryti).

Kokybinio tyrimo duomenų analizės modelis. Vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimo mokyklose tyrimo duomenys buvo renkami sistemingai ir kryptingai. Iš anksto suformuluotos diagnostinės kryptys (smurto apraiškos mokykloje, vaikų smurto mokykloje mažinimo strategija, vaikų smurto mokykloje koordinavimo grupė, mokyklos bendruomenės nariai, dalyvaujantys vaikų smurto mokykloje prevencinių programų kūrimo ir įgyvendinime, vaikų smurto mokykloje prevencijos programų įgyvendinimo partneriai, vaikų smurto mokykloje prevencijos programos ir jų įgyvendinimas) leido susidaryti išsamų analizuojamo reiškinių vaizdą. Norint išanalizuoti aukščiau minėtus klausimus (diagnostinės kryptys) atlikta interviu metu gautos informacijos analizė kontent metodu (išskirtos kategorijos ir subkategorijos), suskaičiuoti teiginiai, pateikiami pavyzdžiai.

Kiekybinio tyrimo analizės modelis. Anketinės vaikų apklausos metu buvo siekiama išsiaiškinti smurto raiškos dažnį mokyklose, kokios smurto rūšys mokyklose vyrauja, kuriose buvo vykdomas tyrimas, pasireiškia dažniausiai, taip pat kuriose vietose, kuriuo metu mokiniai dažniausiai smurtauja, mokinių, kitų mokyklos bendruomenės narių dažniausios reakcijos pastebėjus smurtavimą mokykloje. Taip pat aiškinamasi kas dažniausiai moko mokinius apsisaugoti ir kas padeda apsisaugoti nuo smurto bei renginių formos, kurios dažniausiai organizuojamos kovai su smurtu mokykloje. Leista mokiniams patiems pasamprotauti, kalbant kas tai yra smurto prevencija, kokie renginiai pagelbėtų kovojant su smurtu, kas padėtų mokinius aktyviau įsitraukti į kovą su smurtavimu bei kokios priemonės būtų efektyvios, mokinių nuomone, kovojant su šiuo reiškiniu. Anketinės apklausos duomenys suvesti ir apdoroti Microsoft Exel programa, duomenys išreikšti procentine išraiška.

Kokybinio tyrimo imtis. Atliekant išsamią kokybinę tyrimo studiją, tiriamųjų imtis dažniausiai būna nedidelė nuo 10 iki 100 tiriamųjų, - teigia I. Žydžiūnaitė (2006). Atliekant vaikų smurto prevencijos įgyvendinimo tyrimą Pasvalio rajono (minėto rajono mokyklos pasirinktos dėl autorei patogios geografinės padėties) pagrindinėse mokyklose (pagrindinės pasirinktos todėl, kad Pasvalio rajone yra tik pagrindinį išsilavinimą teikiančios įstaigos), apklausta 5 pagrindinių mokyklų atsovai iš 8,

nes kiti 3 kalbinti pagrindinių mokyklų administracijos vadovai teisinosi laiko stoka, užsiėmimų gausa ir t.t. ir interviu duoti atsisakė.

Vaikų smurto prevencijos mokykloje tyrime dalyvavo du direktoriai bet trys pavaduotojos ugdymui. Šio tyrimo dalyvių sociodemografinė charakteristika pateikiama 3 lentelėje.

3 lentelė

Tyrimo dalyvių charakteristika

Respondento išsilavinimas	Mokyklos, kurioje dirba respondentas, tipas	Respondento pareigos	Darbo stažas (metais)	Vadybinio darbo stažas (metais)	Darbo stažas šioje mokykloje (metais)
Aukštasis universitetinis	Pagrindinė mokykla	Direktorė	24 metai	11 metų	11 metų
Aukštasis universitetinis	Pagrindinė mokykla	Direktoriaus pavaduotoja ugdymui	22 metai	9 metai	10 metų
Aukštasis universitetinis	Pagrindinė mokykla	Direktoriaus pavaduotoja ugdymui	32 metai	6 metai	12 metų
Aukštasis universitetinis	Pagrindinė mokykla	Direktorius	30 metų	15 metų	15 metų
Aukštasis universitetinis	Pagrindinė mokykla	Direktoriaus pavaduotoja ugdymui	22 metai	13 metų	13 metų

Akivaizdu, kad šiame tyrime dalyvavę mokyklos administracijos vadovai turi didelę darbo patirtį. Direktoriai ir pavaduotojai ugdymui mokyklose dirba daugiau nei du dešimtmečius, visi turi aukštąjį išsilavinimą. Tai leidžia daryti prielaidas, kad mokinių smurto prevencijos klausimas bus išanalizuotas išsamiai, kvalifikuotai, o pateiktos rekomendacijos proceso tobulinimui bus realiai pritaikytos šių mokyklų administracijų vadovų praktikoje.

Kiekybinio tyrimo imtis. Anketinėje apklausoje dalyvavo 129 Pasvalio rajono 5 pagrindinių mokyklų mokiniai, 47% berniukų ir 53% mergaičių. 24% 8, 9 klasių, 21% 10 klasės mokinių, 16% apklaustųjų 7 klasės, 9% 5 klasės ir 6% 6 klasės mokinių. Respondentų amžius svyruoja nuo 11 iki 17 metų, tačiau didžiąją dalį respondentų sudaro 13-15 metų (34%), 16 metų (61%) paaugliai, kurie savo mokyklą lanko nuo pat pirmos klasės. Todėl galima daryti prielaidą, jog apklausoje dalyvavę respondentai gerai žino mokykloje vyraujančią situaciją. Anketų grįžtamumo kvota 92% iš 100%.

4. EMPIRINIO TYRIMO REZULTATAI IR ANALIZĖ

4.1. Kokybinio tyrimo rezultatų analizė

4.1.1. Vaikų smurto raiška mokykloje ir priemonės smurto prevencijos programų įgyvendinimui

Smurtas itin aktuali problema mokyklose, todėl verta susirūpinti šiuo neigiamu reiškiniu dėl įvairių priežasčių. Pirmiausia, smurtas kenkia jį patiriantiems asmenims, o vandalizmo atvejais – visai mokyklos aplinkai. Antra – smurtas sukelia baimę ir nesaugumą, o tai prieštarauja mokyklos keliamiems tikslams. Smurto atmosfera mokykloje nesuderinama su pilietiškumo ugdymo idėja ir neužtikrina mokinių ir jaunimo teisės gyventi. Pagrindiniai veiksniai, lemiantys smurto lygį mokykloje, yra: mokyklos tipas ir mikroklimatas, bendraamžių grupių ypatybės, mokinių ypatybės, todėl visos mokyklos gali imtis pozityvių veiksmų smurto tikimybei mažinti. Kova su vaikų tarpusavio smurtavimu turėtų būti pradedama nuo vaikų smurto raiškos mokykloje tyrimo. Vaikų smurtavimo formas mokykloje apibūdinsime kategorijomis (žr. 4 lentelę).

4 lentelė

Vaikų smurto mokykloje formos (kategorijos)

Kategorija	Teiginių skaičius	Patvirtinančių teiginių pavyzdžiai
Psichologinis smurtas	12	<Mokiniai dažnai prasivardžiuoja>, <daugiau nesutarimų – žodiniai>, <daugiau nesutarimų pasitaiko tarp mergaičių>, <pasitaiko nepagarbaus elgesio jaunesniųjų moksleivių atžvilgiu>, <ignoravimas, gandų skleidimas>.
Fizinis smurtas	3	<Spardymasis, stumdymasis>

Vaikų smurto mokykloje formos apibūdinamos kategorijomis „**Psichologinis smurtas**“, „**Fizinis smurtas**“. Kokybinio tyrimo rezultatai liudija, jog mokyklų administracija, kaip vieną ryškiausių vaikų smurtavimo mokykloje formų, identifikuoja psichologinį smurtą „*mokiniai dažnai prasivardžiuoja*“, „*daugiau nesutarimų – žodiniai*“, „*daugiau nesutarimų pasitaiko tarp mergaičių*“ (žr. 5 lentelę). Kategorijos „Psichologinis smurtas“ turinys atskleidžia tai, kad vaikai mokykloje itin linkę **prasivardžiuoti** („*mokiniai dažnai pravardžiuoja vienas kitą*“; „*negerbia vienas kito*“; „*reiškia nepagarbą vienas kitam*“; „*pasitaiko nepagarbaus elgesio jaunesniųjų moksleivių atžvilgiu*“). Be to psichologinis smurtas reiškiasi **užgauliojimais** („*mokiniai dažnai įžeidinėja, užgaulioja vienas kitą*“), **patyčiomis** („*mokiniai tyčiojasi*“) bei **apkaltomis** („*mokiniai kartais skundžiasi dėl mokykloje*

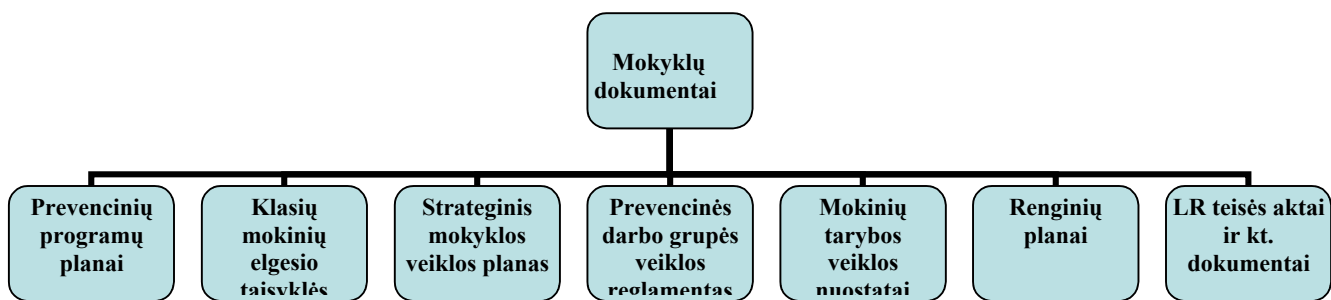
sklandančių gaudų ar apkalbų“; „ignoravimas, gaudų skleidimas“). Silpniausiai išreikštas psichologinio smurtavimo būdas - **gąsdinimas** („vyresnieji gąsdina mažiuskus“).

Informantai atskleidė tai, kad smurto raiškos formos priklauso ir nuo vaikų amžiaus, t.y. jaunesni vaikai daugiau pasirenka tiesiogines smurto formas („spardimas, stumdymas, prasivardžiavimas“). Vyresni renka subtilesnius agresyvaus elgesio būdus („ignoravimas, gaudų skleidimas, kurios „aukai“ irgi gali sukelti labai rimtas ir ilgalaikes pasekmes“). Tyrėjai (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007; Bukšnytė, Kitrys, 2007 ir kt.) taip pat teigia, kad smurtas ugdymo įstaigose – šiuo metu viena didžiausių problemų. Visuomenėje vos ne kasdien girdime apie vienaip ar kitaip vaiką žalojančią elgesį, patiriamą fizinę, emocinę, ekonominę ar seksualinę žalą, atsirandančią dėl kitų asmenų – klasiokų, vyresnių mokinių ar kt. netinkamo elgesio, jėgos vartojimo prieš mažesnę ar silpnesnę vaiką.

Tyrimas taip pat parodė, kad smurto raiškai mokykloje turi įtakos mokyklos fizinės aplinkos ypatumai bei mokinių skaičius („labai ryškių smurto apraiškų nėra, nes galima lengvai stebėti ir valdyti mokinius, nes mokykla yra nedidelė“; „mūsų mokykla gana rami, mokinius nesunku pastebėti, nes mokykloje nedaug mokinių“).

Apibendrinant galima teigti, kad smurto raiškos kontekste kategorijų „Fizinis smurtas“, „Psichologinis smurtas“ turinys iliustruoja, jog dažniausiai, mokyklose, kuriose buvo vykdomas tyrimas, pasireiškia psichologinis smurtas. Taip pat remiantis pateiktais pavyzdžiais galima daryti prielaidą, jog šis reiškinys mokyklose nėra labai opi problema.

Smurto mažinimas, prevencijos įgyvendinimas – būtinas šiandieninėje mokykloje procesas, todėl prieš pradėdant aiškintis kokiomis priemonėmis vykdomas vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimas svarbu pristatyti dokumentus, kuriais vadovaujantis atliekama minėta veikla (žr. 4 paveikslą).

4 pav. Dokumentai, reglamentuojantys vaikų smurto mokykloje prevencinių programų kūrimą ir įgyvendinimą

Kokybinio tyrimo rezultatai atskleidė, jog vaikų smurto mokykloje prevencinių programų kūrimas ir įgyvendinimas reglamentuojamas ugdymo institucijos vidaus dokumentais (*prevencinių programų planais, klasių mokinių elgesio taisyklėmis, strateginiu mokyklos veiklos planu, prevencinės grupės veiklos reglamentu, mokinių tarybos veiklos nuostatais, renginių planais, LR teisės aktais ir kt. dokumentais*). Neatsižvelgiant į tai, ar vadovaujamosi visos valstybės mastų įteisintais reikalavimais, ar kuria nors rajono programa, smurto problemos mokykloje sprendimas paprastai susijęs su visos mokyklos strategijos kūrimu arba klasių taisyklių rengimu. Informantai aktualizavo, jog naudingiausias dokumentas yra *klasių taisyklės*. Rengiant klasės taisykles, vertinamas kiekvieno mokinio indėlis. Be to, tinkamai parengtos klasės taisyklės, gali labai išryškinti tėvų ir mokinių vaidmenį mokinių smurto prevencinėse programose.

Svarbu pabrėžti, kad atitinkamos mokyklų mokinių iniciatyvos padeda daugiau ir yra naudingesnės nei dokumentai. Rengiama „*Moksleivių parlamento diena*“, kuomet vaikai gali išsakyti tai, kas jiems kelia nerimą ir susirūpinimą mokykloje, siūlyti, ką ir kaip reikėtų taisyti, ir atitinkamai balsuoti. Tokios priemonės skatina mokinius dalyvauti visuomenės gyvenime ir plėtoja pilietiškumą, be to, pateikiama praktinių siūlymų, kaip mažinti smurtą mokyklose.

Išanalizavus dokumentus, kurie reglamentuoja prevencinę veiklą pateikiame vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimo priemones, kurios orientuotos į mokyklos bendruomenės aktyvinimą (žr. 5 lentelę).

5 lentelė

Vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimo priemonės (kategorijos)

Kategorija	Teiginių skaičius	Patvirtinančių teiginių pavyzdžiai
Prevencinės priemonės	19	<Prevencinės programos, vykdomos kiekvienais metais>, <pokalbiai su probleminio elgesio vaikais, <klasės valandėlės su psichologais, tėvais>, <PPT- pokalbiai su probleminiais vaikais>, <organizuojama diena prieš smurtą>, <akcijos, plakatai>, <prevencinės priemonės - lankstinukai, standai, piešiniai, rašiniai>, <prevencinis darbas>, <tolerancijos renginiai vyksta>

Kategorijos „**Prevencinės priemonės**“ turinys demonstruoja, jog tirtose mokyklose su mokinių smurtiniu elgesiu yra kovojama ir tai nepaliekama savieigai. Plečiamas vaikų suvokimas, jog smurtas yra negatyvus reiškinys žalojantis vaiką. Vaikų smurto prevencinės programos įgyvendinamos įvairiomis formomis. Vienos ryškiausių formų „*klasės valandėlės, kurių metu dalyvauja psichologai, tėvai*“, „*organizuojama diena prieš smurtą*“, „*akcijos, plakatai*“, „*prevencinės priemonės - lankstinukai, standai, piešiniai, rašiniai*“, „*prevencinis darbas*“, „*vyksta tolerancijos renginiai*“.

Pedagogams, mokyklos administracijai ir kitiems bendruomenės nariams svarbu atkreipti dėmesį į bet kokias smurto apraiškas. Vaikams svarbu akcentuoti, jog reikia netylėti, užstoti silpnesnį ar nuskriaustąjį, padėti jam ir t.t. Tačiau, tyrimo dalyviai atkreipė dėmesį į tai, kad Pasvalio rajone situacija yra tokia, jog „*dabar visos patyčias ir smurtą mažinančios programos sutelkiamos tik mokykloje, o smurto pilna visur – šeimoje, gatvėje, televizijoje. Ir jei vaikus mokysime tik mandagiai elgtis mokykloje, jokio poveikio nebus*“. Svarbu paminėti, kad atsakomybė spręsti visas problemas yra mokyklos reikalas. Tačiau jei šeimoje diegiamos vienos vertybės, mokykloje – kitos, televizijoje – trečios, vaikams nėra lengva suformuoti teigiamas vertybes ir atskirti pozityvaus ir negatyvius elgesio modelius. Akivaizdu, kad mokykla – viena iš svarbiausių institucijų, formuojančių vaiko vertybes, požiūrį į gyvenimą, reikalavimus sau ir kitiems ir t.t. Tą patvirtina ir A. Kvietkienė (2000) teigdama, jog ugdymo institucija – tai antroji vaikui pristatyta bendruomenė, pratęsianti šeimos pradėtą vaiko ugdymo procesą socializuojant, „įauginant“ į visuomenę. Šį darbą ugdymo institucijos sėkmingai atlieka tik glaudžiai bendradarbiaudamos su šeima, tėvais, nepažeisdamos šeimos tėvų teisių, o ateidamos į pagalbą vaikų auklėjimo darbe. Tačiau šie procesai nevyksta savaime. Reikalingas ir laikas, ir žmogiškieji ištekliai, ir kompetencija, kad vykdoma mokinių smurto mokykloje prevencija duotų rezultatų.

Apibendrinant galima teigti, kad dažniausiai pasitaikanti vaikų smurtavimo forma - psichologinis smurtas. Apklausoje dalyvavusios mokyklos su vaikų smurtiniu elgesiu kovoja klasių valandėlių, paskaitų, akcijų, kitų renginių metu, kiekvienais metais kuriamos bei įgyvendinamos prevencinės programos. Nors smurto prevenciją mokyklose reglamentuoja tokie vidaus dokumentai kaip strateginis planas, prevencinių grupių veiklos planai ir kt., tačiau naudingiausias dokumentas, reglamentuojantis minėtą reiškinį, yra klasių taisyklės. Teigiamas jų bruožas, kad sudaromos sąlygos bendradarbiauti ir mokiniams, ir mokytojams.

4.1.2. Vaikų smurto prevencijos mokykloje koordinavimo grupių veikla

Tinkama fizinė mokyklos aplinka yra svarbus veiksnys mažinant smurtinių atsitikimų tikimybę. Pats svarbiausias mokyklos aplinkos veiksnys yra *suaugusiųjų priežiūra mokiniams* ir jos mastas. Esant geram teritorijų, kuriose mokiniai būna, matomumui ir organizatorių grupei, paskirstančiai pareigas mokyklos bendruomenei, ši užduotis tampa lengvesnė. Pastaroji grupė literatūroje ir mokyklų dokumentuose vadinama Vaikų smurtinio elgesio koordinavimo grupė ir minėtoji institucija veikia visose Pasvalio rajono mokyklose, kuriose buvo vykdomas tyrimas. Vaikų smurto prevencijos mokykloje koordinavimo grupių dalyviai apibūdinami kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 6 lentelę).

Vaikų smurto prevencijos mokykloje koordinavimo grupių dalyviai (kategorijos, subkategorijos)

Kategorija	Subkategorija	Teiginių skaičius	Patvirtinančių teiginių pavyzdžiai
Mokyklos bendruomenės nariai	Mokyklos administracija	5	<Agresyvaus elgesio pasireiškimo ugdymo institucijoje vertinimo organizavimą atlieka direktorius, pavaduotoja>, <tvarkos ugdymo institucijoje užtikrinimas daugiausia direktoriaus bei pavaduotojos darbas>, <direktoriaus pavaduotoja dažniausiai>.
	Mokiniai	4	<Mokinių smurto mokykloje prevencinių programų kūrime dažnai dalyvauja ir moksleiviai>, < mokinių smurto mokykloje prevencinių programų kūrime dažnai dalyvauja mokyklos tarybos nariai, kurių tarpe yra ir mokinių atstovų>, <mokinių smurto mokykloje prevencinių programų kūrime dažnai dalyvauja vyresniųjų klasių moksleiviai >.
	Tėvai	4	<Domėjimasis, kaip vaikui sekasi mokykloje – tėvų indėlis į prevencinę veiklą>, <tėvų dalyvavimas prevencijos užtikrinimo sąlyga>.
	Mokytojai, klasių auklėtojai	4	<Mokytojai reguliuoja vaikų tarpusavio santykius>, <mokytojas padeda mokyklai rinkti informaciją apie vaikų smurtinį elgesį ir bendrauja su mokiniais po pamokų>, <klasių vadovas nuolat konsultuojasi su socialiniu pedagogu>.
Mokyklos partnerinių institucijų nariai	Pedagoginės psichologinės tarnybos darbuotojai	4	<Bendradarbiaujame su PPT>
	Sveikatos priežiūros įstaigos specialistai	3	<Medicinos seselė>,, <bendruomenės slaugytoja>, <bendradarbiaujame su sveikatos priežiūros įstaigomis>.
	Vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistai	1	<Bendradarbiaujame su VTAT >.
	Seniūnijos socialinis darbuotojas	1	<Seniūnijos socialinė darbuotoja konsultuoja, bendradarbiauja su mokytojais ir tėvais>.
	Bažnyčios atstovai	1	<Bendradarbiaujame su bažnyčia>

Vaikų smurto prevencijos mokykloje koordinavimo grupių dalyviai apibūdinami kategorijomis „Mokyklos bendruomenės nariai“ bei „Mokyklos partnerinių institucijų nariai“. Labiausiai išreikštas kategorijos „Mokyklos bendruomenės nariai“ turinys. Pastaroji kategorija konkretinama subkategorijomis „Mokiniai“, „Mokyklos administracija“, „Tėvai“, „Mokytojai, klasių auklėtojai“. Labiausiai išreikštas subkategorijos „Mokyklos administracija“ turinys. Tyrimas parodė, kad

aktyviausiai prevenciją organizuoja ir agresyvaus elgesio vertinimą atlieka mokyklos administracija „agresyvaus elgesio pasireiškimo ugdymo institucijoje vertinimo organizavimą atlieka direktorius, pavaduotoja“, „tvarkos ugdymo institucijoje užtikrinimas daugiausia direktoriaus bei pavaduotojos darbas“, „direktoriaus pavaduotoja dažniausiai“. Šiek tiek silpniau išreikštas subkategorijos „**Mokiniai**“ turinys. Ši subkategorija atskleidžia, kad vaikų smurto mokykloje prevencinių programų kūrime dažnai dalyvauja ir moksleiviai („*mokinių smurto mokykloje prevencinių programų kūrime dažnai dalyvauja mokyklos tarybos nariai, kurių tarpe yra ir mokinių atstovų*“; „*mokinių smurto mokykloje prevencinių programų kūrime dažnai dalyvauja vyresniųjų klasių moksleiviai*“). Subkategorijų „**Tėvai**“ ir „**Mokytojai, klasių auklėtojai**“ turinys rodo, kad kovojant su vaikų smurtavimu svarbus vaidmuo tenka tėvams, kurie gali paskatinti vaikus dalyvauti įgyvendinat smurto mokykloje programas („*domėjimasis, kaip vaikui sekasi mokykloje – tėvų indėlis į prevencinę veiklą tėvų dalyvavimas prevencijos užtikrinimo sąlyga*“). Taip pat mokytojams, klasių auklėtojams nesunku palaikyti glaudų ryšį su mokiniais, išsiaiškinti mokykloje vyraujančią situaciją, padėti įsitraukti į smurtinio elgesio prevenciją („*mokytojai reguliuoja vaikų tarpusavio santykius*“; „*mokytojas padeda mokyklai rinkti informaciją apie vaikų smurtinį elgesį ir bendrauja su mokiniais po pamokų*“; „*klasių vadovas nuolat konsultuojasi su socialiniu pedagogu*“).

Kategorijos „**Mokyklos partnerinių institucijų nariai**“ išreikštos subkategorijomis „**Policijos pareigūnai**“, „**Pedagoginė psichologinė tarnybos darbuotojas**“, „**Vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistai**“, „**Seniūnijos socialinė darbuotojas**“, „**Bažnyčios atstovai**“, „**Sveikatos priežiūros įstaigos specialistai**“. Stipriausiai išreikštas subkategorijų „**Pedagoginė psichologinė tarnybos darbuotojai**“, („*bendradarbiaujame su PPT*“), bei „**Sveikatos priežiūros įstaigos specialistai**“ turinys. Mokyklos bendradarbiauja su „*bendruomenės slaugytoja*“, „*su sveikatos priežiūros įstaigomis*“.

Mažiau bendradarbiauja su „**Policijos pareigūnais**“ („*bendradarbiaujame su policija*“). Tyrimas atskleidė, kad silpniausią ryšį mokyklos palaiko su „**Vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistais**“ („*bendradarbiaujame su VTAT*“), „**Seniūnijos socialinė darbuotoja**“ („*seniūnijos socialinė darbuotoja konsultuoja, bendradarbiauja su mokytojais ir tėvais*“) ir „**Bažnyčios atstovais**“ („*bendradarbiaujame su bažnyčia*“).

Kokybinio tyrimo rezultatai atskleidė, jog mokyklos bendradarbiauja su kitomis institucijomis spręsdamos smurtinio elgesio problemą. Svarbu paminėti, jog tarpžinybinis bendradarbiavimas yra svarbus, bet dar nepakankamai panaudotas prevencinės veiklos optimizavimo šaltinis. Bendradarbiavimas su panašius uždavinius sprendžiančiomis organizacijomis ir grupėmis suteikia daugiau galimybių, praturtina prevencinę veiklą. Specialistai iš policijos, Vaiko teisių apsaugos tarnybos ar kitų institucijų skaito paskaitas, dalyvauja renginiuose, organizuoja akcijas, bet didžiausia veiklos dalis vis tiek tenka

pedagogams, klasių auklėtojams, mokyklos administracijai („klasių auklėtojai vykdo renginius, daro akcijas, bendrauja su mokiniais, probleminių vaikų tėvais, kviečiasi į renginius“; „mokytojai, socialinis pedagogas, pavaduotoja ugdymui vykdo švietėjišką veiklą, kalbasi su smurtą patyrusiais, smurtaujančiais“; “direktoriai ir pavaduotojai palaiko ryšį su klasės auklėtojais, socialiniu pedagogu, bendruomenės slaugytoja, bendrauja su tėvais“). Mokinių smurtinio elgesio mokykloje koordinavimo grupių veikloje dalyvauja tokie mokyklos bendruomenės nariai kaip klasių vadovai, dažniausiai bendraujantys su ugdytiniais neformalioje aplinkoje, turintys visas galimybes pastebėti vaiką kitoje nei mokyklos aplinkoje, socialinis pedagogas, vaikų tėvai, vaikai. Taigi galima daryti prielaidą, kad Pasvalio rajono mokyklose mokinių smurtinio elgesio mokykloje koordinavimo grupių dalyviais yra *visa mokyklos bendruomenė* – tėvai, pedagogai, administracija, mokiniai ir kiti mokyklos bendruomenės nariai. Taip pat glaudžiai bendradarbiaujama ir su socialiniais partneriais t.y. su pedagoginės psichologinės tarnybos darbuotojais, policijos darbuotojais, sveikatos priežiūros įstaigų specialistais. Kaip teigia, vaikų smurto prevencijos ugdymo institucijoje problemas tyrę mokslininkai (Norgėlienė, Grigaitė, 2003; Braslauskienė, Jonutytė, 2005; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Merfeldaitė, Railienė, 2007 ir kt.), visi bendruomenės grupių nariai turi pasiskirstyti tam tikromis funkcijomis ir atsakomybe, sprendžiant moksleivių smurtinio elgesio problemą. Prevencijos organizavimo ir problemų sprendimo krūvis pasidalinamas, tačiau detaliau išanalizavus informantų pasisakymus, akivaizdu, kad prevencinę veiklą koordinuoja direktoriaus pavaduotoja.

Daug galima pasiekti jei savo iniciatyvą rodo *mokinių tėvai*. R. Braslauskienė, I. Jonutytė (2005) taip pat teigia, jog tėvai – ugdymo institucijos bendruomenės nariai, turintys didžiausią įtaką vaiko ugdymui. Todėl siekiant kurti ir įgyvendinti prevencines smurtinio elgesio mokykloje programas į jų kūrimą ir įgyvendinimą įtraukti moksleivių tėvus būtina. Taigi, galima teigti, kad tik įtraukdama visą bendruomenę - mokinius, jų tėvus, kitus gyventojus - mokykla pasieks norimų rezultatų kovoje su smurtu.

Svarbus vaidmuo tenka ir prevencinės veiklos metodams, t.y. kaip vykdoma vaikų smurto mokykloje prevencija, kokiomis formomis tai daroma. Smurto prevencijos koordinavimo grupių veiklos metodai apibūdinami kategorijomis ir subkategorijomis (žr. 7 lentelę).

Vaikų smurto prevencijos elgesio mokykloje koordinavimo grupės veiklos metodai
(kategorijos, subkategorijos)

Kategorija	Subkategorija	Teiginių skaičius	Patvirtinančių teiginių pavyzdžiai
Individualūs metodai	Pokalbiai	4	<Individualūs pokalbiai – efektyviausia>, <dažnai kalbama individualiai> <geriausia kalbėti su vaiku „akis į akį“>, <individualios specialistų (psichologo, socialinio pedagogo) konsultacijos tėvams, kurių vaikai smurtauja arba prieš kuriuos vykdoma agresija – labai reikalingos>.
Grupiniai metodai	Klasių valandėlės	4	<Didžiausias efektyvumas pasiekiamas tada, kai patys mokiniai diskutuoja, kalbasi tarpusavyje>.
	Diskusijos	3	<Didžiausias efektyvumas pasiekiamas tada, kai patys mokiniai diskutuoja, kalbasi tarpusavyje, kai patys inicijuoja vienokią ar kitokią veiklą>.
	Paskaitos	2	<Dažniausiai pasirenkama paskaita>, <paskaita –paplitęs renginys>.
	Akcijos	1	<Rengiame akcijas prieš smurtą >.
	Konkursai	1	<Efektyvūs – konkursai, parodos, stovyklos>.
	Tolerancijos savaitė	1	<Rengiame tolerancijos savaites >.
	Stovyklos	1	<Rengiame stovyklas>

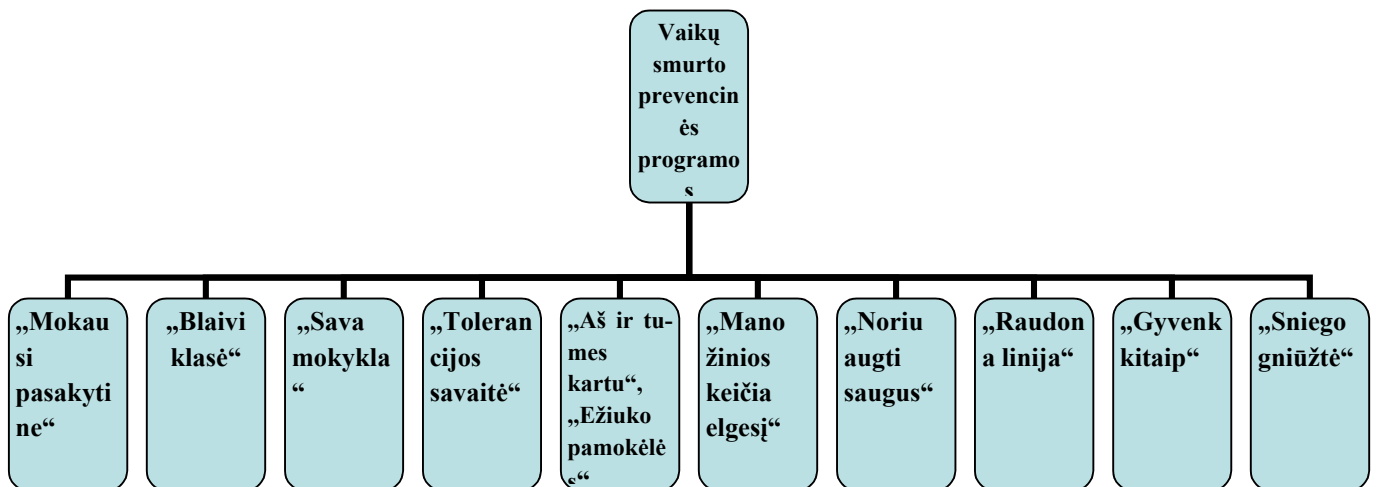
Vaikų smurto prevencijos elgesio mokykloje koordinavimo grupės veiklos metodai iliustruojami kategorijomis „**Individualūs metodai**“, „**Grupiniai metodai**“. Kategorija „**Individualūs metodai**“ išreiškiami subkategorija „**Pokalbiai**“. Tiriamieji aktualizavo, jog individualūs pokalbiai su netinkamai besielgiančiais mokiniais yra efektyviausi („*individualūs pokalbiai – efektyviausia*“; „*dažnai kalbama individualiai*“; „*geriausia kalbėti su vaiku „akis į akį“*“; „*individualios specialistų (psichologo, socialinio pedagogo) konsultacijos tėvams, kurių vaikai smurtauja arba prieš kuriuos vykdoma agresija – labai reikalingos*“). Grupinių metodų stipriausiai išreikšta subkategorija „**Klasių valandėlės**“, silpniau „**Diskusijos**“ bei „**Paskaitos**“. Tyrimo dalyviai analizavo, kad kovai su agresyviu mokinių elgesiu mokykloje naudojami tradiciniai metodai, tačiau naudingiausi renginiai kai patys mokiniai gali juose aktyviai dalyvauti, diskutuoti („*didžiausias efektyvumas pasiekiamas tada, kai patys mokiniai diskutuoja, kalbasi tarpusavyje*“; „*dažniausiai pasirenkama paskaita*“; „*paskaita –paplitęs renginys*“; „*rengiame akcijas prieš smurtą*“; „*rengiame tolerancijos savaites*“; „*efektyvūs – konkursai, parodos, stovyklos*“;

„rengiame stovyklas“). Vaikų smurto mokykloje prevencinės veiklos formų analizė parodė, kad mokyklose veikiančių vaikų smurtinio elgesio grupių veiklos metodai – tiek individualūs, tiek grupiniai, neapsiribojama vien tik viena forma. Lietuvių mokslininkai (Adaškevičienė, Baltrušaitienė ir kt., 2005; Nedzinskas, Janušauskas, 2008 ir kt.) atskleidžia faktą, kad Lietuvoje prevencinės veiklos programų organizavimas mokyklose siejamas tik su paskaitomis ar kitais tradiciniais renginiais, kad prevencinė veikla ugdymo institucijose yra vienkartinė, fragmentinė ir nėra bendrų vertinimo kriterijų, leidžiančių nustatyti vaikų smurto mokykloje programos veiksmingumą.

Apibendrinant galima teigti, kad Pasvalio rajono mokyklose į mokinių smurtinio elgesio grupių veiklą stengiamasi įtraukti visus – tiek mokinius, ir jų tėvus, tiek pedagogus ir partnerines institucijas. Naudojami tradiciniai prevencinės veiklos metodai, tačiau svarbu neapsiriboti tais pačiais metodais ir ieškoti įvairesnių užsiėmimų vykdant prevencinę veiklą.

4.1.3. Vaikų smurto mokykloje prevencinės programos, jų vertinimas ir perspektyvos

Smurtinių nusikaltimų vaikams ir tarp vaikų nuolat daugėja, todėl nereikia palikti to savieigai, manant, kad gal kada nors dėl kokių nors priežasčių šių nusikaltimų sumažės. Remiantis analizuota literatūra, tyrimo rezultatais galima teigti, kad tik tikslingi veiksmai gali sumažinti vaikų smurtinius veiksmus, todėl svarbu sužinoti kokias vaikų smurto prevencijos programas įgyvendina Pasvalio rajono mokyklos (žr. 5 paveikslą).

5 pav. Vaikų smurto prevencijos programos

Pateikti pavyzdžiai liudija, jog Pasvalio rajono mokyklose vykdomų vaikų smurto mokykloje prevencijos programos vykdomos. Prevencinių programų metu dirbama su įvairaus amžiaus vaikais. Pavyzdžiui, prevencinės programos „Ežiuko pamokėlės“, „Aš ir tu – mes kartu“ – skirtos pradinėms klasių

moksleiviams, programa „*Mano žinios keičia elgesį*“ skirta 5 klasei, „*Noriu augti saugus*“ – programa 7 klasės mokiniams. Pastarosios dvi programos yra integruojamos į mokomuosius dalykus. Kitos programos apjungia skirtingo amžiaus mokinius. Prevencinės programos tokios kaip „*Blaivi klasė*“, „*Mokausi pasakyti Ne*“ apjungia kovą ir su kvaišalų vartojimu ir su vaikų smurtavimu mokykloje.

Kiekvienoje mokykloje, kiekvienais metais įgyvendinamos po 2-3 prevencines programas, tačiau tenka pastebėti, jog tai institucinio ar regioninio lygmens prevencinės programos, pasigendame aktyvesnio dalyvavimo respublikinio lygmens programose. Taip pat, informantai teigė, jog „*svarbu kad prevencija turi būti vykdoma nuolat*“. Kaip nurodo, E. Nedzinskas, A. Janušauskas (2008) Lietuvoje egzistuojanti nepilnamečių smurtinio elgesio prevencijos sistema pasižymi žinybiškumu, yra nepakankamai koordinuota bei fragmentiška. Svarbu pasirinkti tinkamas prevencijos organizavimo formas. Kai prevencijos formos įvairios, o ne vien paskaitos ir seminarai, rezultatai būna geresni, mokiniai labiau įsitraukia į prevencinę veiklą. Savaiame suprantama, mokinių smurto mokykloje programos bus tobulinamos tik tokiu atveju, jei renginiai ir kita veikla bus kruopščiai išanalizuota ir nuolat ieškoma būdų jų efektyvumo didinimui.

Įgyvendinant vaikų smurto mokykloje prevencijos programas svarbu įvertinti šių programų stipriąsias, silpnąsias puses, jų grėsmes bei galimybes. Vaikų smurto programų vertinimas apibūdinamas kategorijomis ir subkategorijomis, žr. 8 lentelę.

8 lentelė

Vaikų smurto mokykloje prevencijos programų įgyvendinimo vertinimas (kategorijos, subkategorijos)

Kategorija	Subkategorija	Teiginių skaičius	Patvirtinančių teiginių pavyzdžiai
Stiprybės	Mokinių iniciatyva ir noras dalyvauti	5	<Lengvas mokinių įtraukimas>, <norai dalyvauja tėvai>, <programos naudingos probleminio elgesio vaikams>, <tinkamai parinkti veiklos metodai, susitikimai su kvalifikuotais specialistais, daug galimybių moksleivių saviraiškai>, <pagerėjo mokinių elgesys>.
	Mokinių tėvų iniciatyvos	1	<Norai dalyvauja tėvai, programos naudingos probleminio elgesio vaikams ir jų tėvams>.
Silpnybės	Finansavimo trūkumas	4	<Per daug teorinių ir per mažai praktinių žinių – trūksta finansavimo>, <iš savivaldybės gaunamas finansavimas tik programai „Mokausi pasakyti Ne“>, <nevykdomas joks finansavimas, dirbama savo jėgomis>, <trūksta lėšų>.
	Programų efektyvumo trūkumas	1	<Programų efektyvumo trūkumas atsiskleidžia labai ryškiai>.
	Sudėtingas dalyvavimas respublikinėse programose	1	<Sudėtinga patekti į respublikines programas>.

Galimybės	Didesnė tėvų motyvacija	3	<Mokinių pokalbiai su tėvais> asmeninis pavyzdys turėtų leisti įtraukti dar daugiau mokinių, <labiau reikėtų motyvuoti mokinių tėvus dalyvauti>, <tėvams reikėtų daugiau domėtis mokiniais>.
	Aukštesnis žinių lygis	1	<Gerėja aplinkos suvokimas>, <įgis daugiau žinių ir dalyvaus respublikinėse programose>.
Grėsmės	Teoretizavimas	1	<Mokiniai gali įgyti tiek žinių, kad galėtų dalyvauti respublikiniuose renginiuose>.
	Renginių įvairovės stoka	1	<Būtinai nauji metodai, nes dažnai kalbant apie smurtą-mokiniai tampa vis abejingesni>.
	Neigiamas suaugusiųjų pavyzdys	1	<Suaugusiųjų rodomas neigiamas pavyzdys>.

Vaikų smurto mokykloje prevencijos programų įgyvendinimo vertinimas apibūdinamas kategorijomis „Stiprybės“, „Silpnybės“, „Galimybės“, „Grėsmės“. Kategorija „Stiprybės“, konkretinama subkategorijomis „Mokinių tėvų iniciatyvos“, „Mokinių iniciatyva ir noras dalyvauti“, pastaroji išreiškta stipriausiai. Vienas iš stipriausių veiksnių, padedančių užtikrinti mokinių smurto mokykloje prevencijos veiksmingumą – pačių vaikų aktyvus dalyvavimas tokioje veikloje, galimybė vaikų saviraiškai ir būdas įgyti žinių („*lengvas mokinių įtraukimas, noriai dalyvauja tėvai, programos naudingos probleminio elgesio vaikams*“; „*tinkamai parinkti veiklos metodai, susitikimai su kvalifikuotais specialistais, daug galimybių moksleivių saviraiškai*“; „*pagerėjo mokinių elgesys*“). Tyrimo dalyviai aktualizavo tai, kad vykdant vaikų smurto mokykloje programas informacija vaikams pateikiama per jiems įdomią veiklą, kartu su psichologais vaikai mokosi analizuoti savo poelgius, numato kaip šalinti pasitaikiusias smurto apraiškas. Smurto prevencijos programos stiprina mokinių mandagumą, aktyvumą drąsiai reikšti savo nuomonę, formuoja teigiamo elgesio modelius. Kita stiprybė - apima subkategoriją „Mokinių tėvų iniciatyvos“ („*noriai dalyvauja tėvai, programos naudingos probleminio elgesio vaikams ir jų tėvams*“). Reikia paminėti, jog tėvų dalyvavimas yra svarbus ir pačių mokinių įsitraukimui, ir duoda naudos patiems tėvams, padeda įgyti daugiau žinių kaip elgtis vienoje ar kitoje situacijoje, kaip elgtis su probleminiais į smurtą linkusiais vaikais. Kategorija „Silpnybės“ konkretinama subkategorijomis „Finansavimo trūkumas“, pastarasis išreikštas stipriausiai („*iš savivaldybės gaunamas finansavimas tik programai „Mokausi pasakyti Ne*“; „*nevykdomas joks finansavimas, dirbama savo jėgomis*“; „*trūksta lėšų*“). Taip pat skiriama subkategorija „Programų efektyvumo trūkumas“ („*programų efektyvumo trūkumas atsiskleidžia labai ryškiai*“), dauguma mokykloje vykdytų prevencijos veiklų yra trumpalaikės, neužtikrinančios ilgalaikio poveikio. Šiame kontekste svarbu paminėti, jog prieš pradėdant planuoti vykdyti programą, svarbu įvertinti situaciją, kuri atskleistų problemos aktualumą, parodytų, kas jau

daroma siekiant išspręsti problemą, ko dar trūksta, ir, atsižvelgiant į tai, pasirinkti projekto tikslą ir uždavinius, numatyti konkrečius veiksmus. Svarbu pabrėžti, kad situacijos analizė atliekama tik vienoje iš apklausoje dalyvavusiųjų mokyklų. Tyrimas atskleidė ir tai, kad pedagogams yra rekomenduojama, leidžiama tobulintis konfliktų, pykčio, krizių ir kritinių situacijų valdymo klausimais, tačiau vien pedagogų pastangų neužtenka.

Sunku patekti į smurtinio elgesio programas vykdomas respublikos mastu – subkategorija - **„Sudėtingas dalyvavimas respublikinėse programose“** (*„sudėtinga patekti į respublikines programas, trūksta išsamumo“*). Tai – vienas iš mokinių smurto mokykloje prevencijos programos *minusų*, neleidžiančių mokiniams sudalyvauti respublikos mastu, organizuojamose programose, kurios duotų plusą ne tik mokykloje besimokantiems vaikams, bet ir visai mokyklos bendruomenei, kuriant saugią mokyklos aplinką. Išryškėjo tai, kad finansavimo trūkumas yra pagrindinė priežastis trukdanti mokykloms dalyvauti respublikinėse vaikų smurto prevencijos mokykloje programose. Tyrimo dalyviai akcentavo, jog sunku įtraukti ir į probleminį elgesį linkusius mokinius, taip pat išryškėjo mokinių abejingumas, jų socialinių įgūdžių stoka. Mokyklose, nors ir vykdoma smurto prevencija, tačiau smurto apraiškų vis dar pasitaiko.

Kategorija **„Galimybės“** konkretinama subkategorija **„Didesnė tėvų motyvacija“** – išreikšta stipriausiai (*„mokinių pokalbiai su tėvais“*; *„labiau reikėtų motyvuoti mokinių tėvus dalyvauti“*). Tėvų greitesnis informavimas, tiesioginis mokymas, kaip spręsti konkrečias problemas, valdyti savo pyktį pabrėžiant šiltų ir humaniškų santykių šeimoje svarbą, leistų užtikrinti rezultatyvesnį ir efektyvesnį kovos su mokinių smurtu mokykloje procesą. Tėvams turi būti suteikiama informacija, kaip jie galėtų mokyti savo vaikus apsisaugoti nuo smurto mokykloje ir kitose vietose. Mokyklose būtų galima organizuoti tėvų mokymo grupes, kuriose tėvai galėtų mokytis ir dalintis patirtimi su kitais grupės nariais. Tai – ne tik mokinių smurto programų silpnybė, tai – ir galimybė. Subkategorija **„Aukštesnis žinių lygis“** išreikštas silpniau. Vaikų smurto mokykloje prevencinės programos turi įtakos geresniam vaikų elgesiui, jų supančios aplinkos suvokimui, asmeniniam tobulėjimui, akiračio praplėtimui (*„gerėja aplinkos suvokimas“*; *„įgis daugiau žinių ir dalyvaus respublikinėse programose“*).

Kategorija **„Grėsmės“** išreikšta subkategorijomis **„Teoretizavimas“**, **„Renginių įvairovės stoka“**, **„Neigiamas suaugusiųjų elgesys“**. Siekiant mokinių tolesnio dalyvavimo, aktyvumo, būtina prevencinių programų veikloje taikyti daugiau praktinio pobūdžio veiklą, skatinti tėvus ir kitus vaikus supančius žmones demonstruoti teigiamą pavyzdį, padėti mokiniams įgyti daugiau žinių (*„mokiniai galės įgyti tiek žinių, kad galėtų dalyvauti respublikiniuose renginiuose“*; *„būtinai nauji metodai, nes dažnai kalbant apie smurtą-mokiniai tampa vis abejingesni“*; *„suaugusiųjų rodomas neigiamas pavyzdys“*).

Tiriamieji aktualizavo tai, kad „*tobulėjant visuomenei realu, kad mokyklose gali atsirasti naujų mokinių smurto apraiškų*“, vaikai turi galimybę stebėti vaizdus (tame tarpe ir smurtinius) internete, žiūrėdami filmus, kuriuose gausu smurto scenų, norėdami kuo greičiau tapti „suaugusiais ir kietais“ gali atrasti naujų smurtinio elgesio formų ir jas panaudoti tiek prieš bendraamžius, tiek prieš kitus mokyklos bendruomenės narius. Tobulinant vaikų smurtinio elgesio programas svarbus asmeninio pavyzdžio faktoriaus įtraukimas rengiant prevencines programas. Tyrimo dalyviai nurodė, jog „*svarbu, kokį pavyzdį rodome vaikams, nes vaikų elgesio modelius formuoja suaugusių žmonių – tėvų ir pedagogų elgesys*“. Vaikai lengvai gali perimti arba atmesti suaugusiųjų elgesį. Todėl labai svarbu, kad mokykloje veiktų komanda, susidedanti iš visų mokyklos bendruomenės atstovų, kurios susitikimai padėtų ne tik veiksmingiau vykdyti prevencines programas, bet ir sumažinti mokytojų baimes, suteikti jiems palaikymo.

Kadangi vaikų smurtas mokykloje tampa vis aktualesnė problema, svarbu, kad mokyklos bendruomenė imtųsi iniciatyvos kovoti su šiuo reiškiniu ir toliau. Kategorijomis ir subkategorijomis apibūdinsime vaikų smurto mokykloje prevencijos programų kūrimo ir įgyvendinimo perspektyvas (žr. 9 lentelę)

9 lentelė

Vaikų smurto mokykloje prevencijos programų kūrimo ir įgyvendinimo perspektyvos
(kategorijos, subkategorijos)

Kategorija	Subkategorija	Teiginių skaičius	Patvirtinančių teiginių pavyzdžiai
Įgyvendinamos mokinių smurto mokykloje prevencijos programos	Rajoninės mokinių smurto mokykloje prevencijos programos	4	<„Blaivi klasė“ – regioninė programa> <„Saugi mokykla“ >„Gyvenk kitaip“>, < Raudona linija>.
	Institucinės mokinių smurto mokykloje prevencijos programos	3	<Renginiai, vykstantys kiekvienais metais, <„Sniego gniūžtė“>, <Mokausi pasakyti Ne“>.
Planuojamos įgyvendinti mokinių smurto mokykloje prevencijos programos	Rajoninės mokinių smurto mokykloje prevencijos programos	3	<„Blaivi klasė“>, <„Saugi mokykla“>, <„Gyvenk kitaip“>.
	Institucinės mokinių smurto mokykloje prevencijos programos	1	<Renginiai, vykstantys kiekvienais metais>.
	Respublikinės mokinių smurto mokykloje prevencijos programos	1	<Planuojama dalyvauti Lions Quest programoje>.

Vaikų smurto mokykloje prevencijos programų kūrimo ir įgyvendinimo perspektyvos išreiškiamos kategorijomis „**Igyvendinamos mokinių smurto mokykloje prevencijos programos**“ bei „**Planuojamos įgyvendinti mokinių smurto mokykloje prevencijos programos**“. Kategorija „**Igyvendinamos mokinių smurto mokykloje prevencijos programos**“ konkretinama subkategorijomis „**Rajoninės mokinių smurto mokykloje prevencijos programos**“ bei „**Institucinės mokinių smurto mokykloje prevencijos programos**“. Rajoninės mokinių smurto prevencijos programos išreiškiamos stipriausiai „*Blaivi klasė*“ – *regioninė programa*, „*Saugi mokykla*“, „*Gyvenk kitaip*“, „*Raudona linija*“. Šiek tiek silpniau išreikštos institucinės mokinių smurto mokykloje prevencijos programos „*renginiai, vykstantys kiekvienais metais*“, „*Sniego gniūžtė*“, „*Mokausi pasakyti Ne*“. Galima teigti, kad vaikų smurto prevencijos klausimas Pasvalio rajono mokyklose yra sprendžiamas. Mokyklos dalyvauja ir regioninėse programose („*Blaivi klasė*“, *regioninė vasaros stovykla*), ir vykdo programas mokyklos mastu (*renginiai, tradiciškai vykstantys kiekvienais metais; programos „Sniego gniūžtė; „Saugi mokykla“ ir t.t.*). Tačiau tyrimo dalyviai teigė, jog neturint tinkamo finansavimo, vykdyti smurto prevencijos programas nėra lengva, bet mokyklų administracija daro viską, kas įmanoma, kad mokyklos bendruomenė būtų kuo saugesnė. Kategorija „**Planuojamos įgyvendinti mokinių smurto mokykloje prevencijos programos**“ išreiškta subkategorijomis „**Rajoninės mokinių smurto mokykloje prevencijos programos**“, „**Institucinės mokinių smurto mokykloje prevencijos programos**“, „**Respublikinės mokinių smurto mokykloje prevencijos programos**“. Subkategorija „**Rajoninės mokinių smurto mokykloje prevencijos programos**“ akcentuoja, jog mokyklų administracija gyvena ne tik šia diena, mokyklos ruošiasi įgyvendinti ir tokias programas kaip „*Blaivi klasė*“, „*Saugi mokykla*“, „*Gyvenk kitaip*“. Taip pat matyti, kad kai kurios mokyklos planuoja dalyvauti ir respublikinėje („Lions Quest“) programoje.

Apibendrinant Pasvalio rajono mokyklų administracijos interviu rezultatus, įvertinus Pasvalio rajono mokyklų vaikų smurtinio elgesio programų įgyvendinimo situaciją, galime teigti, kad:

- įgyvendinant vaikų smurto mokykloje prevencijos programas bendradarbiaujama tiek su mokyklos bendruomenės, tiek su partnerinių institucijų nariais;
- vaikų smurto mokykloje prevencijos programos įgyvendinamos instituciniame ir regioniniame lygmenyse, po dvi ar tris skirtingas programas per vienerius metus;
- įgyvendinant vaikų smurto mokykloje prevencijos programas naudojami tiek individualūs, tiek grupiniai metodai, tačiau trūksta įvairesnių veiklos formų, mažiau teorinių žinių - daugiau praktinės veiklos;

- vaikų smurtinio elgesio prevencijos programų stiprybės - pačių vaikų aktyvus dalyvavimas tokioje veikloje, tėvų iniciatyvos. Programų silpnybės – programų efektyvumo stoka, finansavimo trūkumas, kuris įtakoja mokyklų nedalyvavimą respublikinėse vaikų smurto prevencijos programose. Tačiau kaip tyrimo rezultatai parodė, mokyklų administracija imasi iniciatyvos, kad patektų į jas;
- programų galimybės, jog didės tėvų motyvacija, bei mokinių žinių lygis taps aukštesnis. Kaip galimos grėsmės numatomos per didelis teorinių žinių kiekis programose bei neigiamas suaugusiųjų žmonių elgesys diktuojantis naujų smurto apraiškų mokykloje atsiradimą;

4.2. Kiekybinio tyrimo rezultatų analizė

4.2.1. Vaikų smurtavimo mokykloje situacija

Šiuolaikinės visuomenės sociokultūrinio gyvenimo pokyčiai, vykstantys tiek užsienyje, tiek mūsų šalyje paskatino įvairių socialinių grupių asmenų smurtinio elgesio protrūkį, o dėl to smurto apraiškos jų sąmonėje įsitvirtina kaip kasdienis reiškinys. Smurtas tarp vaikų plačiai diskutuojama šio meto problema. Smurtiniai atvejai, susiję su vaikų dalyvavimu smurtiniuose veiksmuose, yra tapę kasdienybe – bemaž kiekvieną dieną Lietuvos dienraščiuose galima aptikti publikacijų šia tema (Plaušinitienė, Masiliauskienė 2009).

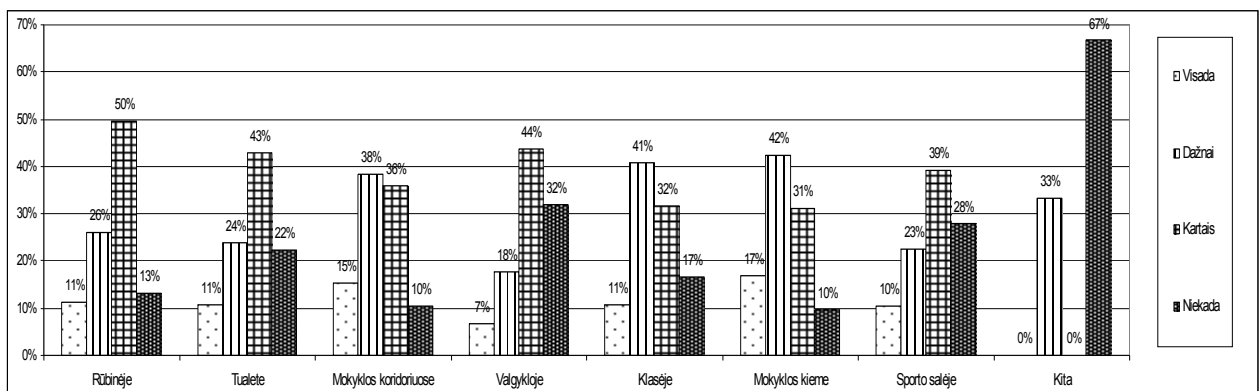
Mokykla tai ne tik žinias teikianti, bet ir ugdymo institucija, kurioje kiekvienas vaikas, nepaisant jo materialinės padėties, socialinio statuso turi teisę jaustis saugus, turi teisę į orumą, neliečiamybę, tačiau kaip teigia R. Povilaitis, J.Valiukevičiūtė (2006), nepaisant to, mokiniai nėra saugūs, jie patiria įvairaus pobūdžio smurtą. Vaikų smurto mokykloje problemai spręsti, vaikų smurto mokykloje prevencinių programų kūrimui bei vykdymui reikalingas įvairių tarnybų bei visos mokyklos bendruomenės narių glaudus bendradarbiavimas. Taip mokykla sukurtų saugią atmosferą, kurioje kiekvienas vaikas jaustųsi saugus, gerbiamas ir mylimas. Svarbu akcentuoti, jog tik formuojant saugią mokyklos politiką, organizuojant komandinį darbą galima pasiekti norimų rezultatų. Vaikų smurto mokykloje prevencinių programų įgyvendinimo situacijos aspektu labai svarbu išsiaiškinti kaip vaikai suvokia mokykloje smurtavimo situaciją apskritai. Taigi, šį magistro baigiamojo darbo skyrių parengėme siekiant sužinoti, kaip dažnai vaikai smurtauja, kurios smurto apraiškos pasireiškia dažniausiai, kurioje vietoje, kada dažniausiai vaikai smurtauja ir pan.

Pastaruoju metu pagausėjęs smurtinių atvejų skaičius prieš vaikus suponuoja būtinybę išsiaiškinti kaip dažnai vaikai smurtauja mokyklose, kuriose buvo atliktas tyrimas. Tyrėjai (Karmaza,

Grigutytė, Karmazė, 2007; Bukšnytė, Kitrys, 2007 ir kt.) teigia, kad *smurtas ugdymo įstaigose* – šiuo metu viena didžiausių problemų Lietuvoje ir pasaulyje. Tačiau remiantis respondentų pateiktais atsakymais galima teigti, kad mokyklose, kuriose buvo vykdomas tyrimas, smurtas pasireiškia tik **kartais**, *ši atsakymą pažymėjo beveik puse (48%) tyrime dalyvavusiųjų vaikų. Trečdalis respondentų (30%) teigė, kad smurtas pasireiškia dažnai ir tik 13% respondentų teigė, kad smurtas mokykloje reiškiasi visada.*

Taigi, galima daryti prielaidą, kad smurtas mokyklose, kuriose buvo vykdomas tyrimas, **ne dažnas reiškinys**, tačiau taip pat negalime teigti, jog jis Pasvalio rajono mokyklose neegzistuoja. Stumdymasis, spardymasis, mušimasis rankomis dažnai yra natūralus procesas mokiniams. Kaip teigia, E. Karmaza, N. Grigutytė, E.G. Karmazė, (2007) sąvoką „*smurtas mokykloje*“ mokiniai, mokinių tėvai ir pedagogai ar kiti mokyklos bendruomenės atstovai supranta skirtingai. Vaikai smurtą interpretuoja daugiau kaip kaulų lūžimą, dantų išmušimą, kraują, tekantį dėl patirtų sužalojimų. Lengvus apsistumdymus, gąsdinimus, prasivardžiavimą moksleiviai retai kada priskiria smurtiniams nusikaltimams, todėl galima daryti prielaidą, jog tokios vaikų nuostatos galėjo lemti gautus tyrimo rezultatus.

Smurtas mokykloje gali vykti įvairiose vietose: klasėje, koridoriuose, mokyklos kieme ir pan. Todėl atliekant tyrimą išsiaiškintos nesaugiausios mokyklos vietos, kurias būtų galima identifikuoti kaip palankias vaikų smurto raiškai. (žr. 6 paveikslą).

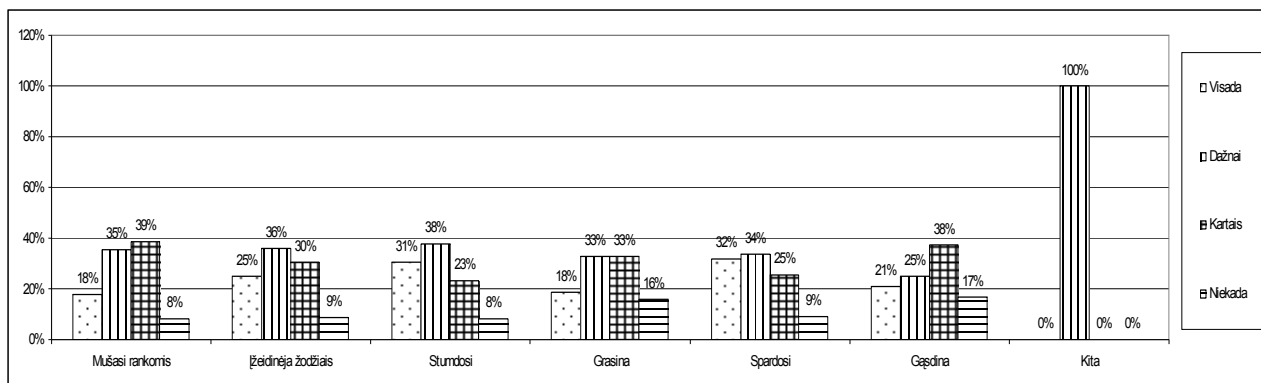

6 pav. **Vaikų smurtavimo vietos** (N=129)

Remiantis pateiktais duomenimis, matome, jog smurtas dažnai pasireiškia mokyklos kieme (42%), nes tai yra vieta - mažiau prižiūrima mokytojų ir mokiniai jaučia didesnę laisvę. Taip pat klasėje (41%), koridoriuose (36%) kuriose yra gausūs mokinių susibūrimai ir nesant šalia suaugusiųjų pvz. pertraukų metu mokiniai gali elgtis agresyviai. Kartais mokiniai smurtauja rūbinėje (50%), valgykloje (44%), tualetė (43%) – tai taip pat palankios teritorijos vaikų konfliktinėms situacijoms ir smurtui reikštis. Galima daryti

prielaidą, jog vietos, kuriose smurtas pasireiškia dažniausiai mažiau pastebimas mokyklos administracijos darbuotojų, mokytojų, mažiau prižiūrimos suaugusiųjų. Ž. Barkauskaitė Lukšienė (2008) teorinėse išvalgose taip pat išskiria koridorių ir lauką kaip nesaugiausiais mokyklos vietas. Todėl gauti duomenys nurodo, kurioms mokyklos vietoms reikia skirti didesnę dėmesį mokyklos administracijai bei stiprinti vaikų drausmingumą. Svarbu paminėti, jog mokyklos administracija turėtų skirti didesnę dėmesį tvarkos palaikymui, budėjimo organizavimui pertraukų metu išvardintose teritorijose. Į šią veiklą derėtų įtraukti mokinius, mokyklos bendruomenę. Visi turėtų prisiimti atsakomybę už tai, kas vyksta mokyklos gyvenime, kokia atmosfera vyrauja ugdymo institucijoje, kaip sprendžiami klausimai susiję su saugios mokyklos kūrimu.

Mokyklose pasitaiko įvairių smurto formų. Agresija išreiškiama žodiniiais įžeidinėjimais, patyčiomis, prasivardžiavimu, reketu, fiziniu smurtu ir pan. Kai patiriamas nuolatinis fizinis, emocinis smurtas, kai socialinė aplinka mokyklose kelia grėsmę, mokiniai mokykloje jaučiasi nesaugūs - tai ap sunkina ir trikdo mokymosi procesą, mažina jo efektyvumą, itin neigiamai veikia jaunos asmenybės psichologinę savijautą. Todėl aiškinomės, kurios smurto formos, tirtose mokyklose, pasireiškia dažniausiai (žr. 7 paveikslą).

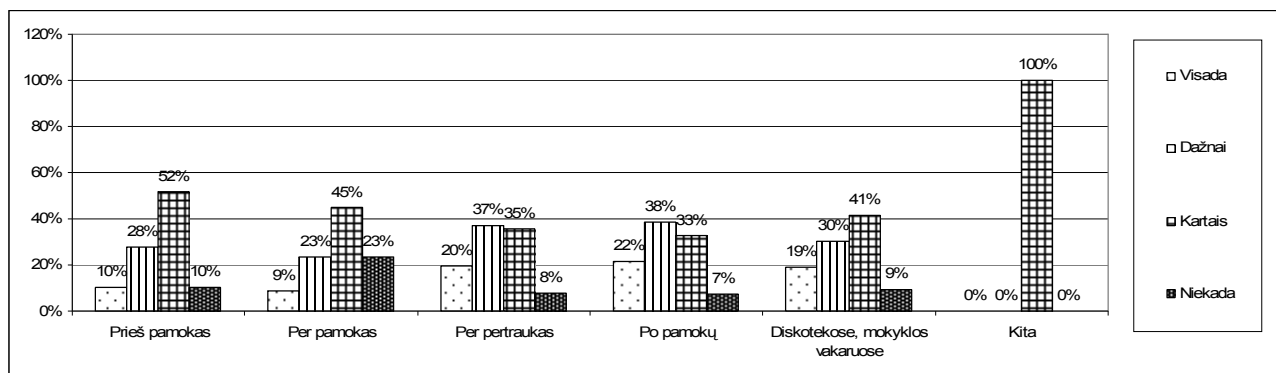

7 pav. **Vaikų smurto formos** (N=129)

Pateikti duomenys liudija, kad mokyklose, kuriose buvo vykdomas tyrimas, susipina psichologinė ir fizinė prievarta. Dažniausiai viskas prasideda nuo psichologinio smurto: erzino, tyčiojimosi ir t. t. ir baigiasi mušimu, spardymusi ar dar kitais agresyviais veiksmais. Vaikai, tirtose mokyklose, dažnai mokykloje stumdomi (38%), spardosi (34%), kartais vaikai mušasi rankomis (39%). Šiek tiek silpniau išreikšta smurto forma - psichologinis smurtas t. y. dažnas mokinių įžeidinėjimas žodžiais (36%), bei kartais gąsdinimas (38%). Smurtas, kurį patiria vaikai yra ne vienalytis. Ž. Barkauskaitė Lukšienė (2008) taip pat teigia, kad prievarta turi įvairias formas. Reikia paminėti, jog

smurtautojai naudoja ne vieną kurią nors konkrečią smurto apraišką, bet pasitelkia tas, kurios labiausiai žeidžia kitą žmogų, suteikia jam skausmą, pažemina prieš bendraamžius, draugus. Taigi, galima daryti prielaidą, jog Pasvalio rajono mokyklose, kuriose buvo vykdomas tyrimas taip pat pastebima tiek fizinio, tiek emocinio smurto apraiškų ir daugelis vaikų, pasak respondentų, taip pat nesirenka vienos smurto formos. Remiantis R. Povilaičiu J. Valiukevičiūte (2006) svarbu paminėti, jog kartais į skriaudėjo vaidmenį gali įsitraukti tie vaikai, kuriems nepatinka žeminimas, prasivardžiavimas, gąsdinimas, tačiau jie patys bijo tapti aukomis ir tikisi, kad tyčiodamiesi iš kitų patys išvengs priekabių. Kai kurie galvoja, jog nesikišdami ir stengdamiesi nematyti pasityčiojimų, išvengs jų prieš save.

Kadangi žiniasklaidoje, pedagogų konferencijose pastaruoju metu dažnai gvildinama problema yra vaikų saugumo klausimas mokykloje, siekime išsiaiškinti kada vaikams mokykloje nesaugiausia t.y. kada dažniausiai vaikai smurtauja mokykloje (žr. 8 paveikslą)

8 pav. Laikas, kada vaikai smurtauja (N=129)

8 paveiksle pateikti duomenys liudija, kad dažnai mokiniai smurtauja po pamokų (38%), taip pat per pertraukas (37%). Įgyvendinant vaikų smurto mokykloje prevenciją labai svarbu kurti saugią ir sveiką ugdymo (-si) ir socializacijos aplinką, pasiūlyti moksleiviams kryptingą užimtumą po pamokų, įtraukti į veiklą neigiamą socialinę patirtį turinčius vaikus. Kartais mokiniai smurtauja prieš pamokas (52%), per pamokas (45%), diskotekose, mokyklos vakaruose (41%). Nors ir apmaudu, mokykla yra ta vieta, kur ne tik gali daug ko išmokti, susitikti ir pabendrauti su draugais, bet ir vieta, kurioje gali susidurti su labai skaudžiais dalykais ne tik formalioje veikloje per pamokas, bet ir neformalioje aplinkoje, leidžiant laisvalaikį diskotekose ar per mokyklos šventes. Tenka pastebėti, jog mokiniai dažnai smurtauja, kai yra neužimti įprastine veikla ir trūksta suaugusiųjų priežiūros.

Apibendrinant, galime teigti, kad smurtas tirtose Pasvalio rajono pagrindinėse mokyklose nedažnas reiškinys. Smurtas dažniausiai pasireiškia nesaugiausiose mokyklų vietose, tokiose kaip koridorius, mokyklos kiemas, smurtautojai dažnai pasirenka psichologinio ir emocinio smurto apraiškas,

neiškirdami vienos, konkrečios formos. Dažniausiai vaikai smurtauja neformalios veiklos metu t.y. per pertraukas, po pamokų, kai yra neužsiėmę, ar trūksta suaugusiųjų priežiūros.

4.2.2. Vaikų smurto prevencija mokykloje

Mokykla vaidina didelį vaidmenį smurto prieš vaikus prevencijos srityje. Atliekant prevencinį darbą pasitelkiami įvairūs auklėjimo metodai, kurie turėtų formuoti gyvenimo įgūdžius, tokius kaip gebėjimą bendrauti, valdyti konfliktus ir stresus, gebėjimą racionaliai apsispręsti, suvokti atsakomybę ir poelgius. Svarbu, kad visi dirbantieji auklėjamąjį ir prevencinį darbą būtų vieningi ir kryptingai organizuotų prevencinį darbą. Todėl siekiant atsakyti į tyrimo probleminį klausimą kaip vykdomos prevencinės programos siekime išsiaiškinti kas padeda ir moko vaikus kovoti su smurtu, kokie renginiai organizuojami mokykloje kovai su smurtu, kokios mokyklos bendruomenės reakcijos pastebėjus smurtą mokykloje ir pan. Patys mokiniai pateikė siūlymų, samprotavo kokių renginių mokykloje reikėtų, norint sumažinti smurto apraiškas, kas padėtų aktyviau įsitraukti į juos ir kokių priemonių mokykla turėtų imtis kovodama su vaikų tarpusavio smurtavimu.

Literatūros šaltiniuose sąvoka „*smurto prevencija*“ apibrėžiama kaip kontrolė, priežiūra, kelio užkirtimas, reguliavimas (Tarptautinių žodžių žodynas, 1985). Nacionalinėje smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metų programoje „*prevencija*“ apibūdinama kaip priemonė, skirta nusikalstamo elgesio rizikai mažinti, imantis visuomenės švietimo, informavimo priemonių, neleidžiančių atsirasti smurtui prieš vaikus. Pabandėme išsiaiškinti ir kaip patys vaikai suvokia sąvoką „*smurto prevencija*“ (žr.10 lentelę).

10 lentelė

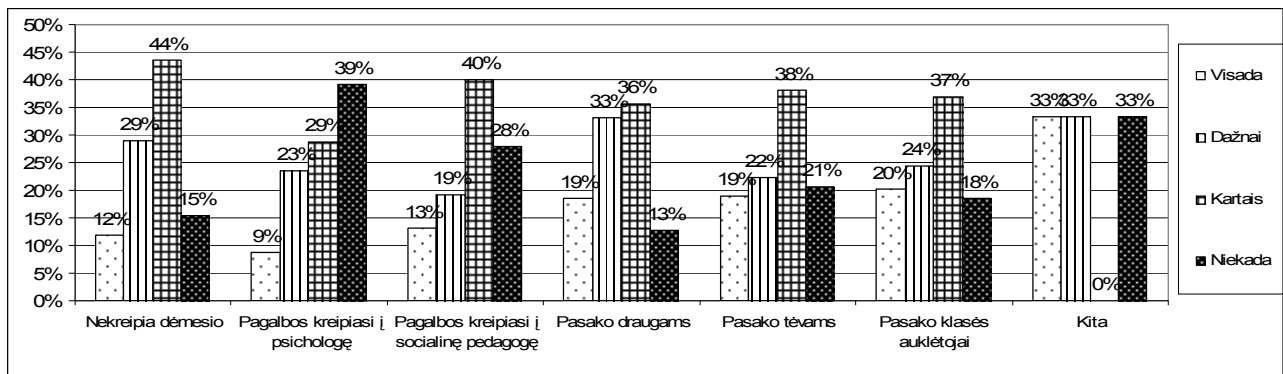
Smurto prevencijos apibrėžtis (vaikų nuomonė) (kategorijos)

Kategorijos	Teiginių skaičius	Patvirtinančių teiginių pavyzdžiai (kalba netaisyta)
Apsauga nuo smurto	20	<Siekimas apsaugoti vaikus>, <apsauga nuo smurto>, <apsaugojimas, kad nemušėtų vaikų>, <saugūs vaikai mokykloje>, <padeda apginti mokinį>.
Kova su smurtu	18	<Kova su smurtu>, <gal smurto mažinimas, kovojimas, kad jo nebūtų>, <smurtautojų tramdimas>, <kovojimas, priemonių ėmimasis, kad nebūtų smurto>, <kova su smurtautojais>.
Pagalba mokiniams	7	<Pagalbos kreipimasis>, <pagalba nuo smurto situacijų mokykloje>, <paskaitos, diskusijos padėtų sužinoti vaikui kaip elgtis patyrus smurtą>, <gal pagalba mokiniams nuo agresyvumo, mušimo, spardymo, prasivardžiavimo>.

Sąvokos „*smurto prevencija*“ apibrėžtis, tyrimo dalyvių nuomone, išreiškiama kategorijomis „**Kova su smurtu**“, „**Apsauga nuo smurto**“, „**Pagalba mokiniams**“. Stipriausiai išreikšta kategorija „**Apsauga**“

nuo smurto“, šiek tiek silpniau „Kova su smurtu“. Kategorijos „Pagalba mokiniams“ turinys išreikštas silpniausiai. Daugelis tiriamųjų, apibūdinant „smurto prevencijos“ sąvoką, samprotavo labai panašiai („kova su smurtu“; „gal smurto mažinimas, kovojimas, kad jo nebūtų“; „smurtautojų tramdimas“; „siekimas apsaugoti vaikus“; „pagalba nuo smurto situacijų mokykloje“ ir kt.). Vaikai dažniausiai smurto prevenciją supranta kaip apsaugojimą nuo smurto, kaip smurto mažinimą, konfliktinių situacijų vengimą, kovą su smurtu. Tai įvardijo ir kaip įvairių veiksmų ėmimąsi, kad vaikai su smurtinėmis situacijomis susidurtų kuo mažiau arba bent jau žinotų kaip to išvengti, kaip pagalbą vaikams nuo smurtinių veiksmų, agresijos, mušimo, spardimo ar prasivardžiavimo, kaip vaiko informavimą kur kreiptis pagalbos patyrus smurtą. Respondentai akcentavo ir tai, kad smurto prevencija tai „pedagogų, psichologų, galinčių organizuoti smurto prevenciją įdarbinimas“, „pokalbiai su smurtaujančiais vaikais“, „užbėgimas už akių smurtui“. Galima pastebėti, jog respondentai savo interpretacijose pateikia teisingą supratimą kas tai yra smurto prevencija. Taigi galime teigti, jog tiek respondentų atsakymuose, tiek teorinėse išvalgose smurto prevencija pirmiausia suvokiama kaip pozityvus vaikų ir kitų bendruomenės narių elgesio ugdymas, vaikų apsaugojimas nuo agresyviai besielgiančių, pagalbos teikimas nukentėjusiems, kovojimas prieš šį negatyvų reiškinį. Tai nuolatinis, kryptingas ir sistemingas darbas ir su smurtautojais, ir su smurtą patyrusiais.

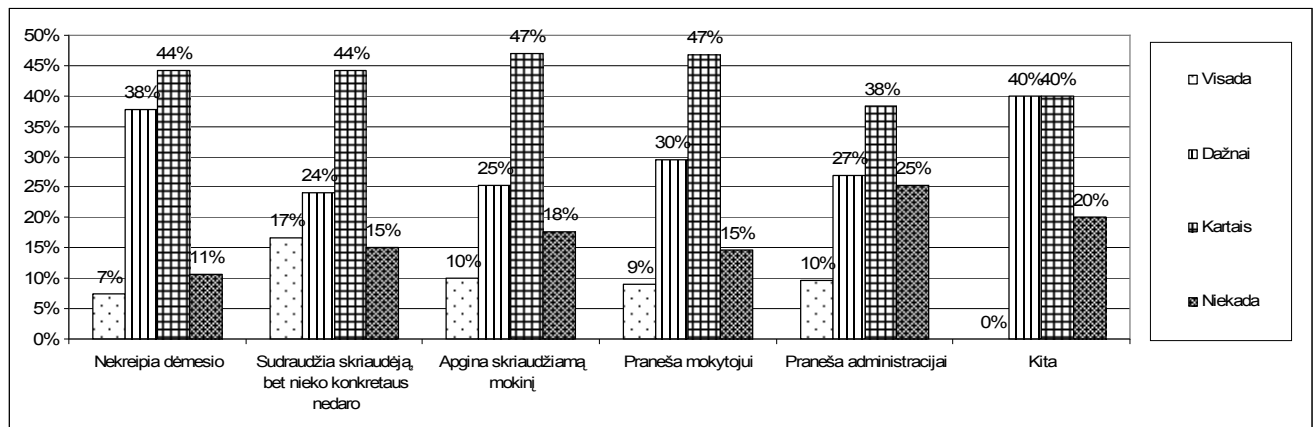
Pasireiškus smurto atvejams mokyklose dažnai vaikai bijo kam nors pasisakyti, nes nenori turėti „skundiko“ etiketes, bijo, kad skriaudėjai dar labiau nuskriaus ar ims „keršyti“, bijo, kad juos ne taip supras ar, kad nesulauks pagalbos. Mokykla turi būti ta vieta, kur vaikai jaustųsi saugūs, vaikai turi žinoti kur kreiptis pagalbos, kad tai daryti yra gerai, kad kiekvienas turi teisę būti išklaulytas. Todėl Pasvalio rajono pagrindinėse mokyklose, svarbu išsiaiškinti respondentų reakcijas pastebėjus vaikų smurtavimą. Duomenys apibendrinami 9 paveiksle.

9 pav. Vaikų reakcijos pastebėjus mokinių smurtavimą (N=129)

Remiantis pateiktais duomenimis respondentai pastebėję vaikų smurtavimą kartais nekreipia dėmesio (44%), kartais pagalbos kreipiasi į socialinę pedagogę (40%), pasisako tėvams (38%), pasisako klasės auklėtojai (37%), pasisako draugams (36%), 39% mokiniai pažymėjo, jog niekada pagalbos nesikreipia į psichologę. Tačiau reikia paminėti, kad apie patiriamą skriaudą svarbu papasakoti kam nors iš suaugusių, kurie žino kaip elgtis tokioje situacijoje ir kurie gali suteikti profesionalią pagalbą. Iš pateiktų rezultatų matome, jog respondentai yra daugiau abejingi tam, kas vyksta jų mokykloje, nes pastebėję vaikų smurtavimą jie labiau lieka nuošalyje nei, kad kreipiasi pagalbos į mokyklos administraciją, klasės auklėtoją ar socialinį pedagogą. Dažniau vaikai, pastebėję smurtaujančius vaikus pasako savo draugams (33%), o tai gali lemti mokinių tarpusavio pasitikėjimo veiksnys. Vaikams svarbu pasipasakoti savo draugui, apie tai kas vyksta, nes skriaudėjui tuomet sunkiau užsipulti savo auką.

Bendraamžių tarpusavio parama yra labai svarbi vaikams, nes padeda jiems tinkamai įvertinti smurto atvejus, įgyti patirties, propaguoti nesmurtinės elgsenos vertybes mokykloje. Tai veiksmingas intervencijos prieš smurtą tarp vaikų mokykloje būdas ir smurto prevencijos priemonė. Bendraamžiais vaikai labiau pasitiki, daugiau su jais bendrauja ir yra didesnė galimybė, kad jie dažniau pastebės smurto atvejus mokykloje nei, kad kitas mokyklos bendruomenės narys ir pagalbą suteiks pirmiausiai, todėl toliau aiškinomės kaip reaguoja kiti vaikai į smurto raišką mokykloje. Duomenys sisteminami 10 paveiksle.

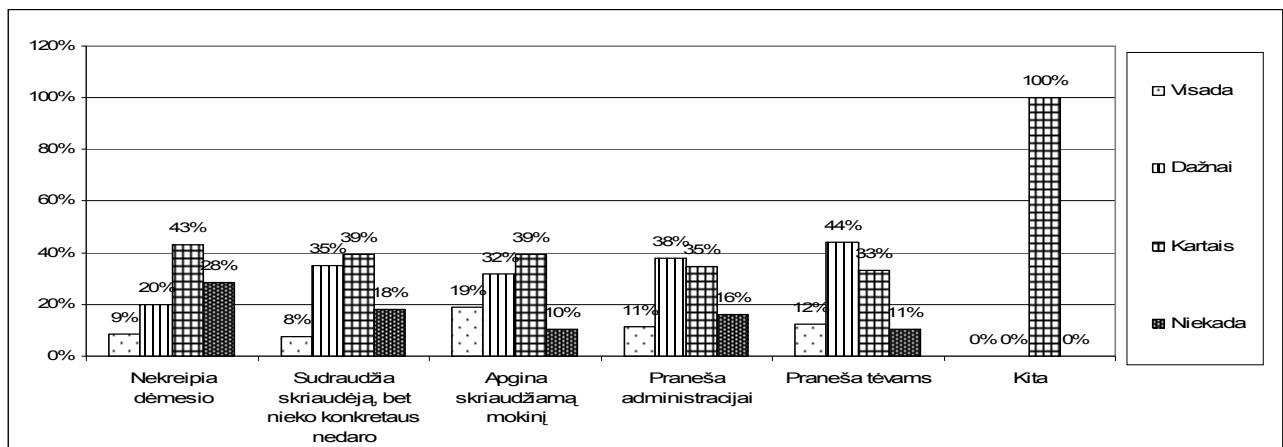

10 pav. **Bendraamžių reakcijos, pastebėjus smurtavimą mokykloje (N= 129)**

Iš 10 paveiksle pateiktos informacijos matome, jog kiti mokykloje besimokantys vaikai labai panašiai kaip ir respondentai reaguoja į smurto atvejus mokyklose. Kartais apgina skriaudžiamą mokinį (47%), praneša mokytojui (47%), sudraudžia skriaudėją, bet nieko konkretaus nedaro (44%), nekreipia dėmesio (44%), praneša administracijai (38%). Taip pat galime pastebėti, jog dažnai vaikai, pasak respondentų, nekreipia dėmesio (38%). Tai įrodo, kaip yra sunku kalbėti apie patiriamą skriaudą. Vaikai

dažniausiai bijo apie tai prasyti, ar apsimeta, kad aplinkui nieko nevyksta, dėl to, kad nesusilauktų dar didesnės agresijos iš skriaudėjo. Kiti nenori pasisakyti, todėl, kad nepasirodytų silpnais ar būtų apkaltinti skundikais ir t. t. Tačiau norint užkirsti kelią tolimesniems smurto išpuoliams pasipasakoti kam nors yra būtina. Remiantis gautais duomenimis galima teigti, jog smurtas mokyklose, kuriose buvo atliekamas tyrimas, yra kaip „savaime suprantamas“ reiškinys, jo vaikai nesureikšmina ir pastebėję, jog yra smurtaujama retai kada kreipiasi pagalbos ar informuoja kitus mokyklos bendruomenės narius.

Be pačių vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje, svarbus vaidmuo tenka mokytojams, kurie turi prisidėti prie saugumo mokykloje užtikrinimo. Tačiau kaip rodo praktika - su vaikais dirbantys specialistai pripažįsta stokojantys žinių ir įgūdžių, kaip deramai organizuoti pagalbą, kur kreiptis ir kaip atrasti tinkamiausią (mažiausiai žeidžiantį vaiką) pagalbos modelį, paaiškėjus konkrečiam smurto prieš vaiką atvejui. Todėl buvo siekta išsiaiškinti kaip mokytojai elgiasi pastebėję smurtaujančius vaikus, (žr. 11 paveikslą).

11 pav. Mokytojų elgesys pastebėjus smurtaujančius vaikus mokykloje (N = 129)

Pateiktame 13 paveiksle matyti, kad mokytojai dažnai pastebėję agresyvų elgesį veikia objektyviai ir apie smurtines situacijas mokykloje praneša mokinių tėvams (44%), administracijai (38%), tačiau dažnai, pasak respondentų, sudraudę skriaudėją, nieko konkretaus nebedaro (35%). Kartais mokytojai nekreipia dėmesio (43%) ir apgina skriaudžiamą mokinį (39%). Galima daryti prielaidą, jog mokytojai smurto atvejų išaiškinimą ir konfliktinių situacijų sprendimą linkę nukreipti kitiems mokyklos bendruomenės nariams, patys nesiimdami iniciatyvos bei konkrečių veiksmų. Galima teigti, jog pedagogai neatlieka savo pareigos padėti vaikui, tačiau tai gali lemti ir didelis mokytojų darbo krūvis, kuris ne visada leidžia palaikyti su mokiniu socialinį dialogą. Mokytojui nėra lengva padėti skriaudžiamam vaikui. Jis klasės narys, jis turi būti tarp vaikų, tačiau visą laiką stebėti mokinio ar jo neskriaudžia - mokytojas

nepajėgus. Tačiau pagirtina, kad mokytojai smurto apraiškų, tirtose mokyklose, nepalieka savieigai ir stengiasi padėti sumažinti smurto apraiškas mokyklose pranešdami apie įvykį administracijai ar tėvams.

Mokykloje ugdoma vaiko asmenybė, jo socialinės kompetencijos ir didžiausias mokytojo pašaukimas yra išmokyti vaikus gerbti, suprasti vienas kitą ir kitus žmones, gyventi kartu, užjausti, spręsti iškylančias problemas. Todėl kalbant apie smurto prevenciją mokykloje siekta išsiaiškinti kas vaikus moko, kas padeda apsisaugoti nuo smurto, kas dažniausiai teikia informaciją, kur vaikas patyręs smurtą gali kreiptis ir pan. (žr.11 lentelę).

11 lentelė

Vaikų mokytojai ir pagalbinkai kovojant su smurtu mokykloje (vaikų nuomonė) (%)

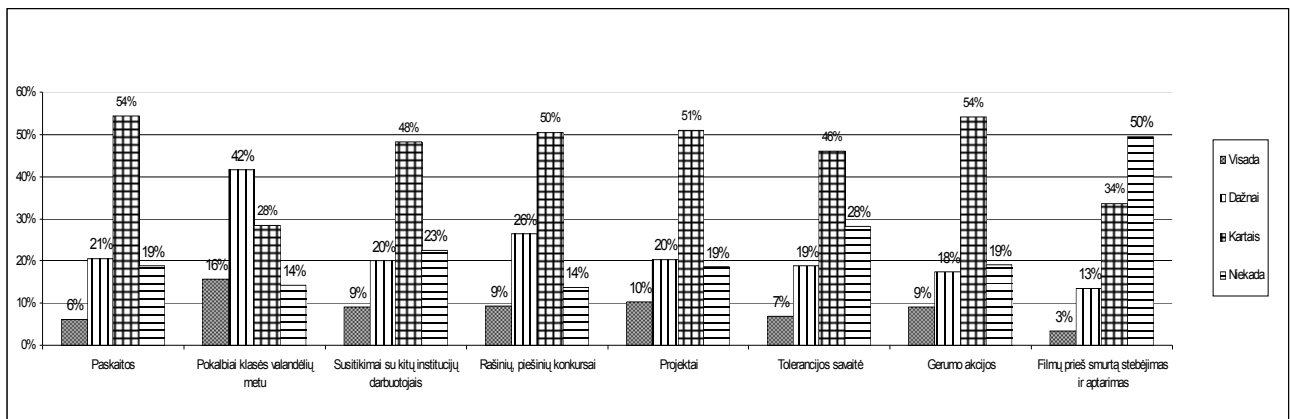
Respondentai Atsakymai	Pasvalio rajono pagrindinių mokyklų 5-10 klasių mokiniai N=129									
	Visada	Dažnai	Kartais	Niekada	Vaikams apsisaugoti nuo smurto padeda:	Visada	Dažnai	Kartais	Niekada	
Vaikus apsisaugoti nuo smurto moko:										
Klasės draugai	11%	23%	52%	15%	Klasės draugai	6%	48%	38%	8%	
Vyresni mokyklos mokiniai	10%	24%	41%	25%	Vyresni mokyklos mokiniai	5%	32%	36%	27%	
Mokytojai	12%	26%	48%	13%	Mokytojai	6%	37%	47%	10%	
Socialinis pedagogas	11%	29%	41%	18%	Socialinis pedagogas	10%	30%	48%	12%	
Psichologas	8%	25%	39%	28%	Psichologas	9%	34%	34%	23%	
Klasės auklėtoja	14%	31%	44%	11%	Klasės auklėtoja	14%	27%	49%	10%	
Administracija	9%	22%	42%	26%	Nepadeda niekas	11%	30%	40%	19%	
Kita	-	-	-	-	Kita	-	-	-	-	

Aukščiau pateiktoje lentelėje pateikti duomenys liudija apie tai kas vaikus dažniausiai moko ir kas padeda vaikams apsisaugoti nuo agresyvaus elgesio ir su juo kovoti. Iš pateiktų atsakymų matome, kad apsisaugoti nuo smurto moko klasės draugai (52%), vyresni mokyklos mokiniai (41%), mokytojai (48%), socialinis pedagogas (41%), administracija (42%), psichologas (39%), klasės auklėtoja (44%) tik kartais. Galima teigti, kad tirtose mokyklose, apie smurtą kalbama ir apsisaugoti nuo jo mokoma nedažnai, tik pasitaikius rimtesniems smurto atvejams.

Pateikti duomenys rodo, jog mokyklos bendruomenės nariai apsisaugoti nuo smurto padeda kaip ir moko taip pat tik kartais: klasės auklėtoja (49%), socialinis pedagogas (48%), mokytojai (47%), vyresni mokyklos mokiniai (36%), psichologas (34%).

Svarbu paminėti, jog, respondentų nuomone, kartais nepadeda niekas (40%). Dažniausi pagalbininkai klasės draugai (48%), nes vieni su kitais daugiausiai praleidžia laiko kartu ir pastebėję kas vyksta aplinkui gali padėti vienas kitam. Galime pastebėti, jog, pasak respondentų, dažniau tai daro klasės auklėtoja (31%), trūksta pamokymų iš mokyklos administracijos, socialinio pedagogo, kuris turėtų užsiimti šia veikla intensyviausiai, vyresnių mokyklos mokinių. Galima teigti, jog tolerancijos stoka iš vyresnių mokyklos mokinių ir nepasitikėjimas jais lemia vaikų vengimą prašyti pagalbos.

Smurto prevencija gali būti vykdoma įvairiomis formomis ir būdais. Agresyvaus elgesio mažinimui gali būti organizuojamos paskaitos, seminarai, diskusijos, rengiami projektai, konkursai, parodos ir pan. Į smurto prevenciją yra labai svarbus ir net būtinas vaikų įtraukimas. Neužtenka juos tik pakviesti į organizuotą renginį ar jiems dalyvauti paskaitose, vaikai turi tapti aktyviais smurto prevencijos organizatoriais. Svarbu, kad vaikai taip pat prisidėtų prie problemų sprendimo, prisiimtų atsakomybę už saugios mokyklos sukūrimą, kad jų vaidmuo neliktų antraeilis. Todėl rengiant diagnostinį bloką apie mokinių smurto prevenciją svarbu buvo paklausti mokinių kokie renginiai organizuojama kovai su smurtu tirtose mokyklose (žr. 12 paveikslą).

12 pav. Renginiai, organizuojami kovai su smurtu (N =129)

Remiantis pateiktais duomenimis matome, jog išvardinti renginiai vyksta tik kartais, paskaitos (54%), susitikimai su kitų institucijų darbuotojais (48%), rašinių, piešinių konkursai (51%), projektai (45%), tolerancijos savaitė (54%), pokalbiai klasės valandėlių metu vyksta dažniausiai, (42%), o toks renginys kaip filmų prieš smurtą stebėjimas ir aptarimas, pasak puse apklaustų vaikų, nevyksta niekada (50%). Galima daryti prielaidą, kad smurto prevencija yra vykdoma pagrindinėse Pasvalio rajono mokyklose, tačiau ne visada nuosekliai, fragmentiškai. Taigi, mokyklos administracija turėtų skirti didesnę dėmesį šių prevencinių priemonių vykdymui, mokinių įtraukimui į tikslingą veiklą.

Organizuojant smurto prevenciją svarbi tampa prevencinės veiklos metodų įvairovė, t.y. būtina, kad agresyviai elgesiui mažinti, nuolat būtų ieškoma naujų ir skirtingų metodų. Vaikai gali organizuoti įvairius konkursus, viktorinas, kuriuose dalyvaujančios mokinių komandos atsako į teisinius klausimus, sprendžia įvairias socialines, psichologines užduotis, vaidina smurtines situacijas, kylančias mokykloje. Todėl toliau siekėme ir išsiaiškinti kokių renginių, vaikų nuomone, reikėtų, kovojant su smurtu mokykloje (žr. 12 lentelę).

12 lentelė

Renginiai, padedantys kovoti su vaikų tarpusavio smurtavimu mokykloje (vaikų nuomone)(%)

Respondentai Atsakymai	Pasvalio rajono pagrindinių mokyklų 5-10 klasių mokiniai N = 60
Pokalbiai, diskusijos, pasakojimai	22%
Gerumo akcijos	14%
Renginiai su policijos pareigūnais	10%
Filmų žiūrėjimas	10%
Vaidybinės smurto situacijos	10%
Parodos, piešiniai, projektai smurto tema	8%
Apdovanojimai už gerą elgesį	5%
Paskaitos	5%
Niekas nepadės	5%
Sporto varžybos	3%

Iš pateiktų duomenų galime teigti, kad renginių įvairovė, pasak vaikų, mokyklose turėtų būti kuo platesnė („reikėtų rengti individualius pokalbius su agresyviais mokiniais, taip, kad jie susigėstu“; „svarbu, kad renginiai būtų įdomūs“; „reikėtų suvaidinti smurto scenas ir jas aptarti klasėje, ką reikėtų daryti vienokioje ar kitokioje situacijoje“; „dažnesnės gerumo akcijos“; „renginiai, kurie būtų įdomūs mokiniams, nes dažnai būna nuobodūs ir kurie truktų ne vieną dieną, o pvz. visą savaitę“). Respondentai taip pat siūlė ir bendravimą su teisėsaugos institucijomis („susitikimus su policijos pareigūnais“; „ekskursijas į kalėjimus“). Tyrimo dalyviai taip pat teigė, kad tikslinga būtų organizuoti tokius renginius kaip paskaitas su psichologe, apdovanoti vaikus už gerą elgesį, statyti stendus mokyklos teritorijoje prieš smurtą, rengti piketus, lankytis parodose. Vaikai akcentavo, kad kovoti su vaikų tarpusavio smurtavimu reikėtų ne tik per neformalią veiklą, bet ir pamokų metu („kalbėjimas apie smurtą ne tik per renginius, bet ir per pamokas“). Tiriemieji aktualizavo tai, kad naudingi renginiai būtų tie, kuriuose veikla būtų pagrįsta gyvenimiška patirtimi, asmeniniais pavyzdžiais („renginiai, kuriuose būtų kalbama apie smurtą, rodomi vaizdai, pasakojami tikri pavyzdžiai iš gyvenimo, kad sukrestų, kad patys ateitų papasakoti, tie, kurie

patyrė smurtą, kaip jaučiasi“). Tyrėjai (Braslauskienė, Jonutytė, 2005; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006 ir kt.), charakterizuodami smurtinio elgesio prevencinę veiklą teigia, jog taip pat svarbu skirti laiko vaikų diskusijoms apie tarpusavio santykius, smurtinį elgesį, atsakomybę ir t.t. Minėtos temos gali būti analizuojamos klasės valandėlių, integruotų pamokų ir panašios veiklos metu. Vaikų tinkamą elgesį skatina ir įvairūs jų bendradarbiavimą skatinantys projektai – renginiai, popietės, išvykos ir t.t. Svarbu pastebėti, jog teorinėse išvalgose pateikti pavyzdžiai, atsispindi ir respondentų atsakymuose.

Kuriant saugią mokyklą vaikai mokykloje gali tapti puikiais pagalbininkais, organizuojant prevencinius renginius tiek mokiniams, tiek pedagogams, tiek tėvams. Svarbu ne tik dirbti smurto prevencijos tema, kalbėti apie smurtą, pagalbą nukentėjusiems, bet ir mokėti turiningai praleisti laiką kartu, sudominti vaikus užimant įdomia, prasminga, pozityvia veikla, kas padėtų vaikus aktyviau įtraukti į kovą su vaikų tarpusavio smurtavimu. Todėl toliau ir siekėme sužinoti kas vaikus paskatintų tai aktyviau padaryti.

Respondentų teigimu, įvairūs paskatinimai, apdovanojimai ir prizai būtų pagrindiniai skatuliai dalyvauti smurto prevenciniuose renginiuose. Kiti moksleiviai norėtų daugiau ekskursijų, pasakojimų, koncertų, gerumo akcijų. Taip pat siūloma imtis griežtų bausmių: (*„pašalinimo iš mokyklos“*; *„nuobaudų“*; *„baudų tėvams didinimo“*; *„viešą pasmerkimą“*). Tačiau kaip teigia R. Povilaitis, J. Valiukevičiūtė (2006), R. Bulotas (2010) ir kt. daugelis mokyklų remiasi nuostata, kad smurtinio elgesio atžvilgiu reikia laikytis „kietai“, parodant mokiniams, kad tai nebus toleruojama ir bausmės privers juos elgtis kitaip. Deja, perdėtas pasitikėjimas bausmėmis ir išstūmimu iš bendruomenės formuoja neigiamą, priešišką aplinką mokykloje, išstumia visus į užburtą apmaudo ir keršto ratą, todėl tokių griežtų priemonių ėmimasis kaip nurodė respondentai, būtų netikslingas. Vadinasi, rengiant prevencinius renginius, mokyklos administracijai, reikėtų daugiau pagalvoti apie teigiamus paskatinimus, tokius kaip prizai ir kiti apdovanojimai.

Smurto prevencijos mokykloje kontekste yra labai svarbu, kad mokykla imtųsi kuo būtiniausių priemonių kovojant su vaikų tarpusavio smurtavimu: kiekviena mokykla turi rengti socialinės pagalbos, socializacijos programas, akcentuoti pagalbos ir ankstyvosios prevencijos priemones, kurti smurto mokykloje prevencijos programas, skirtas sukurti saugią mokyklos aplinką, lavinti socialinius mokinių įgūdžius, ugdyti mokinių elgesio valdymo ir nesmurtinių konfliktų sprendimo įgūdžius, orientuotas į drausmę, deramą mokinio elgesį. Taigi siekėme išsiaiškinti kokių priemonių, anot respondentų, turi imtis mokykla, kovodama su vaikų tarpusavio smurtavimu. Duomenys sisteminami 13 lentelėje.

Priemonės, padedančios kovoti su vaikų smurtavimu mokykloje (vaikų nuomonė) (%)

Respondentai Atsakymai	Pasvalio rajono pagrindinių mokyklų 5-10 klasių mokiniai N = 62
Tvarkos griežtinimas mokyklose, bausmės, pašalinimas iš mokyklos	29%
Nuolatinis įdomių prevencinių renginių prieš smurtą organizavimas	18%
Pokalbiai, diskusijos su smurtaujančiais mokiniais	13%
Konfliktiškų mokinių įtraukimas į renginius	13%
Vaizdo kamerų įrengimas	11%
Apsaugos darbuotojų įdarbinimas mokykloje	11%
Bendradarbiavimas su partnerinėmis institucijomis	9%
Tėvų įtraukimas į prevencinius renginius	7%
Paskatinimai	2%

Kaip matome iš 13 lentelėje pateiktų duomenų, respondentai pateikia įvairių siūlymų kaip reikėtų kovoti su vaikų tarpusavio smurtavimu mokykloje, kokių priemonių reikėtų imtis. Vaikai akcentavo mokyklų bendradarbiavimą su socialiniais partneriais, tėvų įtraukimą. E. Karmaza, N. Grigutytė, E. G. Karmazė (2007) taip pat akcentuoja, kad už smurtą atsako visa mokyklos bendruomenė: moksleiviai, pedagogai, mokyklos administracija, mokinių tėvai bei kiti tos bendruomenės nariai, nes tik dirbant komandoje ir bendradarbiaujant galima tikėtis pozityvių poslinkių mažinant smurtinį elgesį mokyklose. Respondentai siūlė didinti mokinių užimtumą, („duoti dirbti lauko darbu“; „leisti lankstinukus, plakatus prieš smurtą“; „rengti spektaklius, pasirodyti kitose mokyklose“; „daugiau budėti mokyklos koridoriuose“; „kartu kurti klasės taisykles“). Tyrėjai (Braslauskienė, Jonutyte, 2005; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006 ir kt.), charakterizuodami smurtinio elgesio prevencinę veiklą taip pat nurodo, jog nors moksleiviai privalo laikytis bendrų elgesio mokykloje taisyklių, rekomenduojama sukurti klasės (grupės) taisykles, reglamentuojančias tinkamą ir netinkamą moksleivių elgesį. Todėl visi mokyklos bendruomenės nariai turėtų dėti visas pastangas, kad būtų galimybės sukurti saugią aplinką mokykloje mokymuisi bei jauno žmogaus brandai.

Apibendrinant galima teigti kad:

- smurto prevencija, vaikų supratimu, kovojimas su šiuo negatyviu reiškiniu, siekimas jį sumažinti, įvairių renginių organizavimas, kad konfliktinių situacijų būtų kuo rečiau;
- iškilus smurto atvejams mokyklose vaikai dažniau pasikliauja vienas kitu, nesikreipia pagalbos į kitus mokyklos bendruomenės narius, taip nesureikšmindami agresyvaus elgesio žalos;

- mokytojai stengiasi padėti mokiniams, tačiau tai padaryti ne visada tai leidžia jų darbo specifika, apsisaugoti nuo smurto mokykloje vaikai mokomi ir informacija kaip elgtis mokiniams vienu ar kitu atveju teikiama retkarčiais, klasės draugai dažniausi pagalbininkai kovojant su smurtu;
- tirtose Pasvalio rajono pagrindinėse mokyklose prevenciniai renginiai organizuojami, tačiau nedažnai, didesnė renginių įvairovė, vaikų nuomone, būtų privalumas, vaikams svarbios dalyvavimo renginiuose skatinimo priemonės bei didesnis mokyklos bendradarbiavimas su kitomis institucijomis;

IŠVADOS

Apibendrinant analizuotą mokslinę literatūrą apie vaikų smurtą mokykloje bei mokinių smurtinio elgesio prevencinių programų kūrimą bei įgyvendinimą, galima formuluoti išvadas:

1. Smurtas - tai fizinė, psichologinė, emocinė, seksualinė prievarta bei žmogaus nepriežiūra, kuri egzistavo visais laikais. Kad ir kuriuo amžiaus tarpsniu smurtą patyrė vaikas ar paauglys – pasekmės lieka visam gyvenimui. Mokinių smurtas mokykloje yra labai rimta visos mokyklos bendruomenės problema ir paskutiniaisiais metais kyla didesnis visuomenės susidomėjimas mokinių smurtiniu elgesiu, galinčiu turėti labai didelę įtaką vaiko fiziniam bei psichologiniam vystimuisi.
2. Smurto prevencija mokykloje pirmiausia suvokiama kaip pozityvaus vaikų ir kitų bendruomenės narių elgesio ugdymas. Prevencinės programos, vykdomos Lietuvos mokyklose, būtų veiksmingesnės, jei mokykla kliautųsi ne vien savo jėgomis, o į mokyklos bendruomenės programas būtų įtraukiami ir šeimos nariai, jei prevencinės programos bus pradėtos kuo ankstesniame vaikų amžiuje bei vieningai ir griežtai būtų laikomasi iškeltų reikalavimų.
3. Mokinių smurto prevencija turėtų apimti visų ugdymo institucijos bendruomenės narių veiklą: ugdymo institucijos vadovų, pedagogų, ugdytinių ir jų tėvų, mokyklos specialistų (socialinio pedagogo, psichologo) ir t.t. *Mokinių smurto prevencinės programos turi būti įgyvendinamos visais lygmenimis – ir teikiant pagalbą nukentėjusiesiems nuo smurto, ir visos mokyklos veiklą orientuojant į saugios vaikui ugdymo (si) aplinkos sukūrimą. Saugios aplinkos valdymo strategija turi būti nukreipta ne tik į saugumo užtikrinimą pamokų metu, ji turi apimti visą ugdytinių buvimo institucijoje ir už jos ribų laikotarpį.*
4. Mokyklinis amžius yra pats sudėtingiausias vaikui, nes tuo metu formuojasi vaiko asmenybė. Patirta prievarta, žemas savęs vertinimas, socialinių įgūdžių stoka, dideli informacijos srautai, kompiuterinių žaidimų populiarumas, kuriuose propaguojamas smurtas, emocinis pervargimas, bendraamžių neigiama įtaka lemia vaiko smurtinio elgesio atsiradimą, kuris gali sukelti tokias pasekmes kaip suicido atvejus, vaiko žalingų įpročių atsiradimą, vaiko emocinės ir fizinės raidos sutrikdymą.

Apibendrinant kokybinio tyrimo rezultatus, galima formuluoti išvadas:

1. Pasvalio rajono pagrindinėse mokyklose vaikų smurto mokykloje prevencijos programos įgyvendinamos tiek formalios, tiek neformalios veiklos (klasių valandėlių, paskaitų, akcijų ir kt.) metu, tačiau pastarųjų programų kūrimo ir įgyvendinimo procese veikla nepasidalinama - didžiausia atsakomybė tenka pavaduotojai ugdymui, pedagogams.
2. Vaikų smurto prevencijos programos įgyvendinamos vietos (instituciniame, regioniniame) lygmenyse, tačiau dėl lėšų trūkumo sunku patekti į respublikinio lygio programas, todėl mokyklos jose nedalyvauja.
3. Vaikų smurtinio elgesio prevencijos programose, vykdomose Pasvalio rajono mokyklose, aktyviai dalyvauja mokiniai, nesunku į programas įtraukti tėvus, kitų organizacijų (PPT, policijos ir kt.) darbuotojus. Dauguma vaikų smurtinio elgesio prevencijos programų trumpalaikės, neužtikrinančios ilgalaikio poveikio, ne visada įvertinama reali mokyklos situacija. Tobulinant smurto prevencijos programų įgyvendinimą ateityje svarbu taikyti kuo įvairesnius veiklos metodus, praktinę veiklą.

Apibendrinant kiekybinio tyrimo rezultatus, galima formuluoti išvadas:

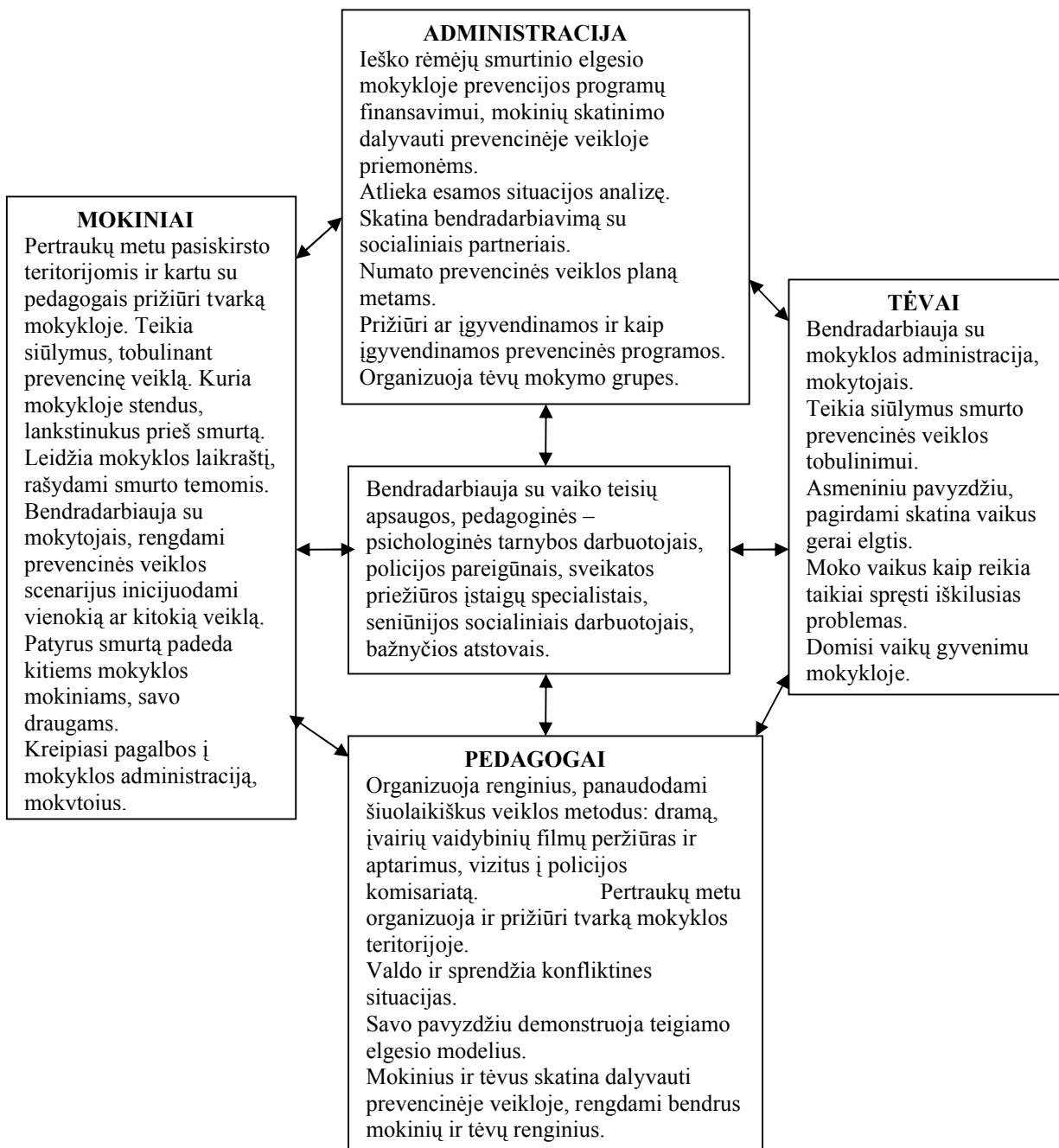
1. Išanalizuoti vaikų anketinės apklausos rezultatai parodė, kad, respondentų nuomone, mokykloje vaikai naudoja smurtą tik kartais, pasirinkdami kelias smurto atmainas, ypatingai nesureikšmindami smurto atvejų mokykloje. Mokiniai pastebėję mokinių smurtavimą mokykloje ar patys jį patyrę pagalbos kreipiasi į savo klasės draugus, bijodami „skundiko etiketės“, ar kad nesulauks pagalbos ir liks nesuprasti bei pašiepti, nesikreipia į mokyklos administraciją ar mokytojus. Pastarieji ne visada padeda mokiniams.
2. Pasvalio rajono mokyklose, kuriose buvo atliktas tyrimas prevenciniai renginiai organizuojami, tačiau, pasak respondentų, tik kartais. Dažniausiai su mokiniais kalbama klasės valandėlių metu, o tokie renginiai kaip filmų prieš smurtą stebėjimas ir aptarimas- nevyksta. Mažinti smurtinio elgesio pasekmes gali padėti bendradarbiavimas su tėvais bei kitais socialiniais partneriais.
3. Vaikai norėtų didesnės renginių įvairovės, vaikų nuomone, reikėtų daugiau gerumo akcijų mokykloje, vaidybinių smurto situacijų inscenizavimo, filmų apie smurtą žiūrėjimo bei parodų smurto tema rengimo. Vaikams svarbios dalyvavimo renginiuose skatinimo

priemonės, tokios kaip prizai, apdovanojimai. Kovoti su smurtu mokykloje, respondentų nuomone, padėtų tvarkos griežtinimas mokykloje, nuolatinis įdomių prevencinių renginių organizavimas ir konfliktiškų mokinių įtraukimas į juos.

Darbo hipotezė pasitvirtino, nes mokyklose, kuriose buvo vykdomas tyrimas smurto prevencijos programos įgyvendinamos nenuosekliai, yra trumpalaikės ir neužtikrina vaikams ilgalaikio poveikio, taip pat įgyvendinant prevencijos programas veikla tarp mokyklos bendruomenės narių nepasidalinama tolygiai.

REKOMENDACIJOS

Remiantis teorinio ir empirinio tyrimo rezultatais parengtas vaikų smurto prevencijos mokykloje įgyvendinimo modelis, kuris gali būti naudingas visai mokyklos bendruomenei tobulinant tolimesnį prevencijos programų kūrimą bei įgyvendinimą.

Tik glaudžiai bendradarbiaujant visiems mokyklos bendruomenės bei partnerinių institucijų nariams galima pasiekti optimalių rezultatų vaikų smurto prevencijos srityje. Norint paskatinti aktyvesnį vaikų įsitraukimą į prevencinę veiklą, svarbu, kad mokytojai taikytų kuo įvairesnius veiklos metodus, skatintų

dalyvauti tėvus. Siekiant užtikrinti tvarką mokykloje, kad agresyvaus elgesio būtų kuo mažiau mokytojams ir mokiniams reikėtų labiau organizuoti pasiskirstymą teritorijomis budėjimo metu, kad mokiniai ir mokyklos personalas nuoširdžiai bendrautų, bendradarbiautų ir mokiniai suvoktų, kad pagalbos prašyti nėra blogai ir tai daryti būtina. Tėvai rodydami teigiamą pavyzdį, skirdami didesnę dėmesį ir įsitraukdami į prevencinių programų kūrimą bei įgyvendinimą gali prisidėti prie jų efektyvinimo. Mokyklos administracija gali paskatinti bendradarbiavimą su partnerinėmis institucijomis, kurių nariai įnešdami į prevencinę veiklą savo žinias ir patirtį padėtų išgyvendinti nepageidaujamo elgesio apraiškas mokykloje, pajvairinti prevencinę veiklą.

LITERATŪRA

1. Adaškevičienė, V., Baltrušaitienė, J., Ušparaitė ir kt. (2005). *Preveninio darbo grupių mokyklose ir koordinavimo grupių savivaldybėse vertinimas. Tyrimo ataskaita*. [žiūrėta 2010-02-25]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/Prevenines_veiklos_%20ataskaita_2005_factus_dominus.pdf>
2. *Ar teismus stipresnis. Smurto prieš vaikus apžvalga Lietuvoje* (1999). Vilnius. Lietuvos vaikų teisių gynimo organizacija „Gelbėkit vaikus“.
3. Arlauskaitė, Ž. (2007). *Galiu padėti savo vaikui*. Vilnius. Švietimo aprūpinimo centras.
4. Barkauskaitė Lukšienė Ž. (2008). *Smurto raiška bendrojo lavinimo mokykloje*. ISSN 1392 – 9569. Socialinė sanglauda, Nr.6. [Žiūrėta 2011-02-11]. Prieiga per internetą <http://aleph.library.lt/F/?func=find-b&request=13929569&find_code=ISSN&adjacent=Y&local_base=LITLI>
5. Braslauskienė, R., Jonutytė, I. (2005). *Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijose*. Klaipėda. Klaipėdos Universiteto leidykla.
6. Bražienė, N., Mockienė, D. (2007) *Agresyvių vaikų socializacijos teoriniai pagrindai*. [žiūrėta 2010-03-08]. Prieiga per internetą: <http://www.su.lt/filemanager/download/6436/08_Braziene%20Mockiene.pdf>.
7. Бреслав, Г., Е. (2004). *Психологическая коррекция детской и подростковой агрессивности*. Санкт – Петербург. Речь.
8. Bukšnytė, L., Kitrys, A. (2007) *Mokinių patiriamo smurto bei savijautos ypatumai skirtingo tipo mokyklose*. [žiūrėta 2010-03-08]. Prieiga per internetą: <http://www.vpu.lt/pedagogika/PDF/2008/91/60-65bukkit.pdf>
9. Bulotas, R. *Teisinė ir psichologinė edukacija mokykloje kaip smurto prevencijos paradigma*. [žiūrėta 2011-02-08]. Prieiga per internetą: <http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:ZTXQNW6OweIJ:aivaweb.com/images/6563/st-smurtas.doc+socialinis+ugdymas:+smurto+ir+paty%C4%8Di%C5%B3+prevencija&hl=lt&gl=lt&pid=bl&srcid=ADGEEShwGfIpttcOApL5abO_Ya9iKmdZHwL6a_4s_iJ9ZJT4Xh_FD8OY4dVtSYiLGT9PZJ9Lr_2ZnoCLWlhxL5p9WuYSeijgEDkjQMh8DxHD_2gOYVZ98zLpKMMSQGCxNErQYi6GgMMPd&sig=AHIEtBRWXhr7j-Zzr5xYfBKpDzR2SJ5mvQ>
10. Coman, C. (1995). *What Jamie Saw*. New York. Puffin Books.

11. Dapšys, A., Sakalauskas, G. (2005). *Smurtą patyrusių vaikų rehabilitacijos teisiniai aspektai*. Teisės institutas.
12. *Early warning – timely response. A guide to safe school* (1998). USA.
13. *Fizinis ir psichologinis smurtas* (2000). Vilnius: LR sveikatos apsaugos ministerija.
14. Gilligan, J. (2007). *Smurtas*. Vilnius. ALF Vaga.
15. Gilligan, J. (2002). *Smurto prevencija*. Vilnius. Eugrimas.
16. Girard, L. V. (2005). *Who is a Stranger and What Should I Do?* Morton Grove: Albert Whitman and Company.
17. Girdvainis, G., Pocevičienė, R. (2009) *Patyčios Lietuvos mokyklose: problemos ir jų sprendimo būdai* [žiūrėta 2010-02-25]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/pr_analize/sv_prob11_Patycios_mokykloje.pdf>
18. Grigutytė, N, Karmaza, E, Kenerienė, S (2004). *Vaikų, patyrusių seksualinę prievartą, ir jų artimųjų rehabilitacija ir reintegracija. Metodinės rekomendacijos socialiniams darbuotojams ir socialiniams pedagogams*. [žiūrėta 2010-03-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.children.lt/old/knyga24.pdf>>.
19. Gumuliauskienė, A., Juodaitytė, A. Malinauskienė, D. (2010). *Tyrimais grįstos smurto ir prevencijos galimybių paieškos*. [žiūrėta 2011-02-09]. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?hid=122&sid=4ff4c33c-01b7-4193-907a-1cf9b0fd1e6c%40sessionmgr112&vid=9>>
20. Hyde, J., Hulse, T. (2004). *Child Survival Skills: How to Detect and Avoid Dangerous People*. Oakhurst. Bentle Books
21. Jonynienė, V. Ž.(2005) *Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos*. [žiūrėta 2010-03-09]. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=14&hid=3&sid=5f568412-f97d-46b2-8e86-560ea12791e2%40sessionmgr13>>
22. Jonutytė, I., Litvinas, Š. (2007) *Paauglių socialinės – edukacinės problemos ir jų prevencijos galimybės šiuolaikinėje visuomenėje*. [žiūrėta 2010-03-25]. Prieiga per internetą: < <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=12&hid=8&sid=e1801b0f-6444-4c59-a4ba-f4bba0fd0ad8%40sessionmgr14>>.
23. Justickis, V. (2001). *Kriminologija*. I dalis. Vilnius. VDU.
24. Kabašinskaitė, D. (2002). Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika. Filosofija, sociologija Nr. 3. P. 43-48.

25. Kardelis, K.(2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex
26. Karmaza, E., Grigutytė, N., Karmazė, E. G. (2007). *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba. Metodinės rekomendacijos*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
27. Kohlberg, L. (1984). *Essays on Moral Development*. Cambridge: Harper&Row Press.
28. Kossewska, J. (2009) *Lenkų paauglių tarpasmeninės agresijos prevencijos veiksniai- asmenybė ir vertybių sistema*. [žiūrėta 2010-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.sumc.lt/images/zurnalas2009_1_20/10_kossewska_lt_doc.pdf>
29. Kučinskas, V., Kučinskienė, R. (2000). *Socialinis darbas švietimo sistemoje: teoriniai aspektai*. Klaipėda. Klaipėdos universiteto leidykla.
30. Kurienė, A.(2007). *Ką kiekvienas vaikas turi žinoti apie smurtą ir kaip išlikti saugiam*. Vilnius.
31. Kurienė, A., Pivorienė, R. V. (2000). *Būkime atidūs – vaiką ištiko bėda*. Vilnius. Amiga.
32. Kvietkienė, G. (2000). *Socializacijos pedagogika. Įvadas į socialinę pedagogiką*. Kaunas. Technologija.
33. Labanauskienė, J., Siaurusaitis, B(2009). *Smurto prieš vaikus būklė ir problemos Lietuvoje*. [žiūrėta 2010-03-25]. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=5&hid=3&sid=5f568412-f97d-46b2-8e86-560ea12791e2%40sessionmgr13>>
34. LR Seimo nutarimas dėl vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo (2003). [interaktyvus][žiūrėta 2010-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=211767>
35. LR Vyriausybės nutarimas „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metams patvirtinimo“ (2008). [interaktyvus][žiūrėta 2010-02-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.google.lt/search?hl=lt&source=hp&q=D%C4%96L+LIETUVOS+RESPUBLIKOS+VYRIAUSYB%C4%96S+2008+M.+BALAND%C5%BDIO+24+D.+NUTARIMO+NR.+392+%22D%C4%96L+NACIONALIN%C4%96S+SMURTO+PRIE%C5%A0+VAIKUS+PREVENCIJOS+IR+PAGALBOS+VAIKAMS+2008-2010+MET%C5%B2+PROGRAMOS+PATVIRTINIMO%22+PAKEITIMO&btnG=Google+Paie%C5%A1ka&meta=&aq=null&oq=>>>

36. LR Vyriausybės nutarimas „Dėl vaikų ir jaunimo socializacijos programos patvirtinimo (2004). [interaktyvus][žiūrėta 2010-03-17]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=296403&p_query=&p_tr2=>
37. Leliūgienė, I. (2002). *Žmogus ir socialinė aplinka*. Vilnius.
38. Lesinskienė, S. Karalienė, V. (2008). *Emocinės raidos įtaka tolimesniam vaiko asmenybės vystymuisi*. Vilnius.
39. Лютова, Е., К., Моница, Г., Б. (2000). *Тренинг эффективного взаимодействия с детьми*. СПб. Речь.
40. McCord, P. (2004). *Picture in the Dark*. New York. Bloomsbury.
41. Merfeldaitė, O., Railienė, A. (2007). *Prevenicinio darbo grupės veikla bendrojo lavinimo mokykloje*. Vilnius. UAB „Sveikas žmogus“.
42. Miškinis, K. (2003). *Šeima žmogaus gyvenime*. Kaunas. Aušra.
43. Monahan, C. (1993). *Children and trauma*. USA.
44. Morozova, G., Minkevičiūtė, J.(2008) *Preveninės veiklos organizavimo mokykloje vertinimas: mokinių požiūris*. [žiūrėta 2010-02-25]. Prieiga per internetą: <http://www.su.lt/filemanager/download/6452/24_Minkeviciute%20Morozova.pdf>
45. Mufson, S. Kranz, R. (1991). *Straight Talk About Child Abuse*. New York: Facts on File
46. *Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metų programa*. [interaktyvus][žiūrėta 2010-03-15]. Prieiga per internetą: <http://209.85.129.132/search?q=cache:OMs4w_vZcjQJ:www.vpsc.lt/doc_files/programu_atask/smurto%2520_progr.doc+nacionalin%C4%97+smurto+prie%C5%A1+vaikus+prevencijos+ir+pagalbos+vaikams+programa&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt>
47. Nedzinskas, E., Janušauskas, A. (2008). *Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos aktualijos Lietuvoje*. [žiūrėta 2010-03-15]. Prieiga per internetą: <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2008~ISSN_1648-7974.N_2_13.PG_107-110/DS.002.0.01.ARTIC>
48. Norgėlienė, I., Grigaitė, B.(2007) *Vaikų psichologinio konsultavimo įtaka agresyvaus elgesio kaitai*. [žiūrėta 2010-03-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.vpu.lt/pedagogika/PDF/2008/89/norggrig123-129.pdf>>
49. Pakalniškienė, V., Bieliauskienė, R., Sebre, S. (2003). *Vaikų patirtos prievartos ir jų traumavimo laipsnio ryšys*. *Psichologija: mokslo darbai*. T. 27. P. 19-29. Vilnius. Vilniaus universiteto leidykla.

50. Plaušinitienė, A., Masiliauskienė, E.(2009) *Vaikų smurto mokykloje priežastys ir pasekmės (vaikų patirties reprezentacijos)*. [žiūrėta 2010-02-25]. Prieiga per internetą:
< http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/jmd/09_02_23/plausinaitiene.pdf>
51. Povilaitis, R., Valiukevičiūtė, J. (2006). *Patyčių prevencija mokykloje*. Vilnius. UAB „Multiplex“
52. Povilaitis, R., Jasiulionė, J. S., Kurienė, A. ir kt. (2007). *Kuriame mokyklą be patyčių*. Vilnius. UAB „Multiplex“.
53. Pranulis, V.P. (2007). *Marketingo tyrimai. Teorija ir praktika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
54. Preventing youth violence in urban schools: an essay collection (1996). USA.
55. Pruskus, V. (2009). *Smurtas prieš mokytojus bendrojo lavinimo mokykloje: atsiradimo priežastys, raiškos formos ir pasekmės*. [žiūrėta 2010-03-08]. Prieiga per internetą:
<<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=5&hid=8&sid=e1801b0f-6444-4c59-a4ba-f4bba0fd0ad8%40sessionmgr14>>
56. *Psichologijos žodynas* (1993). Vilnius. Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
57. Reich, K.(1996). *Systemisch konstruktivistische. Pedagogik*. Neuwied: Lutherchand.
58. Sakalauskas, V. (1999). *Statistika su statistika*. Vilnius. Margi raštai.
59. Sakalauskas, G., Gečienė, S., Gružinskis, B. (2000). *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija: situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos*. Vilnius.
60. *Smurto mokyklose paplitimo, formų, priežasčių ir pagalbos priemonių tyrimas*. Tyrimo ataskaita.(2008). [žiūrėta 2010-03-08]. Prieiga per internetą:
http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/kiti/Smurtas%20mokykloje%202008%20tyrimas%20Vaiko%20namas.pdf
61. *Smurto prevencija mokyklose: metodinė priemonė* (2005). Vilnius. Švietimo aprūpinimo centras.
62. *Smurtas prieš moteris ir vaikus Lietuvoje* (1997). Vilnius.
63. Sondaitė, J., Vimoncienė, S.(2009) *Mokyklų bendruomenės požiūris į mokyklinę meditaciją*. [žiūrėta 2010-03-08]. Prieiga per internetą:
http://www.mruni.eu/lt/padaliniai/centrai/leidybos_centras/leidiniai/mokslo_darbai/?ID=73460
64. *Справочник психолога средней школы* (2006). Ростов.

65. Sruoga, V., Jakubkaitė, B. (2002). *Emocinė, fizinė ir seksualinė prievarta prieš vaikus*. Vilnius.
66. Šatūnienė, R. (2009). *Jaunimo subkultūrinės saviraiškos reikšmė socializacijos procese*. [žiūrėta 2010-03-08]. Prieiga per internetą: <http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/jmd/09_02_23/satuniene.pdf>
67. Šikaitė, V. (1998). *Tikra knygelė apie skriaudą*. Vilnius. Folium.
68. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
69. *Tarptautinių žodžių žodynas* (1985). Vilnius. Vyriausioji enciklopedijų redakcija.
70. Valackienė, A. (2004). *Sociologinis tyrimas*. Kaunas. Technologija.
71. Vasiliauskienė, L. (2004). *Saugios aplinkos bendrojo lavinimo mokykloje kūrimo strategija*. Klaipėda.
72. Walton, X. F. (2000). *Kaip užsitarnauti paauglių pasitikėjimą namuose ir mokykloje*. Vilnius.
73. Wooden, K. (1995). *Child Lures: What Every Parent and Child Should Know About Preventing Sexual Abuse and Abduction*. Arlington: The Summit Publishing Group
74. Žydžiūnaitė, V. (2005-2007). *Kokybiniai tyrimo metodai*. Tyrimo metodologija (socialiniai ir humanitariniai mokslai) Projektas MOKOM (Šiaulių universitetas) [žiūrėta 2010-12-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.mokom.lt/lmenu/mokymai/TMsh/medziaga>>.

PRIEDAI

